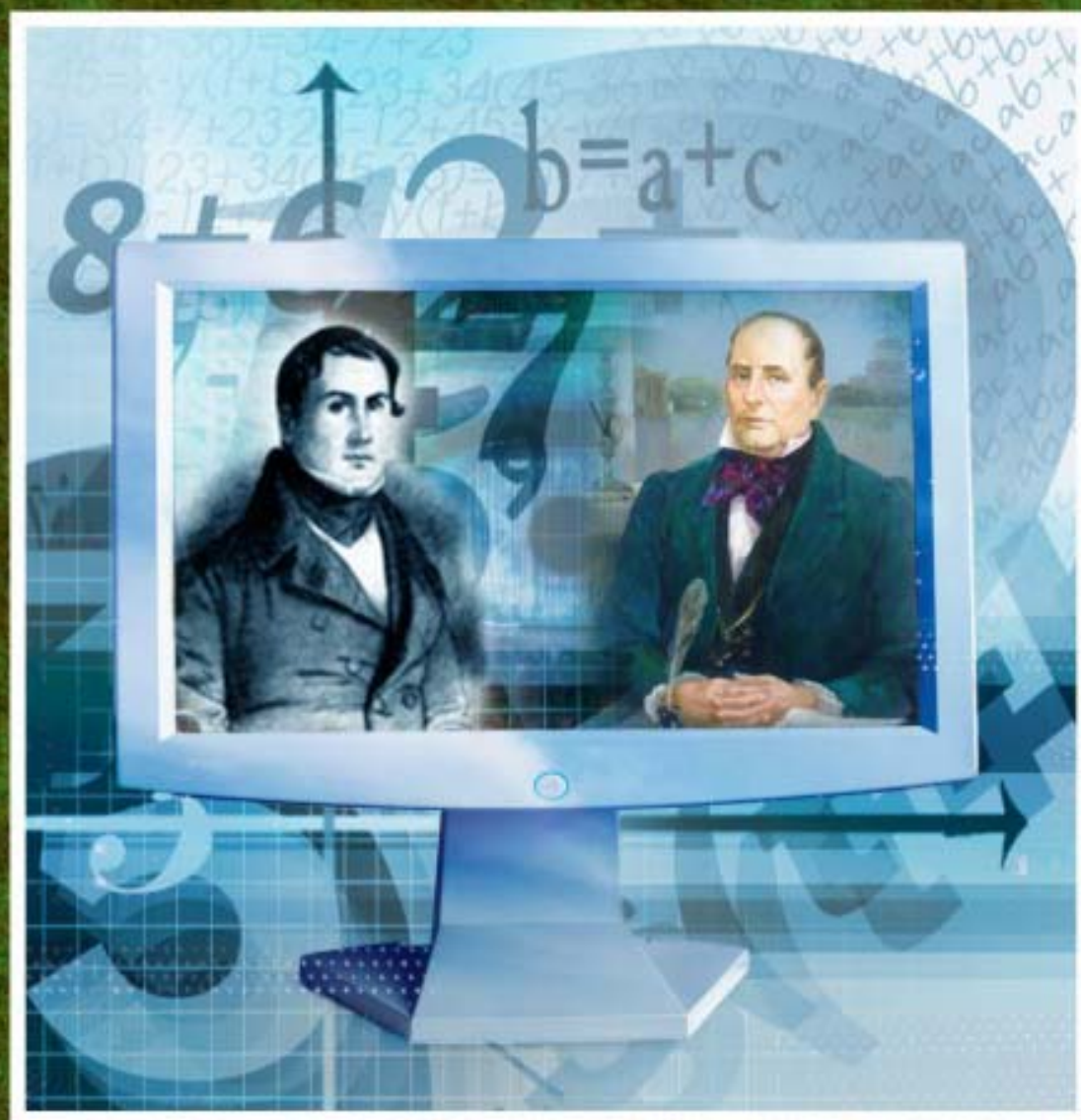


# PostMethodika

№ 3 (100), 2011

ISSN 1815-3194



ОСТРОГРАДСЬКИЙ І СУЧАСНІСТЬ



*Postmetodika*



## **Вітаємо шановних читачів із 100-м числом журналу "Постметодика"!**

Висловлюємо вдячність авторам і читачам "Постметодики" за підтримку, завдяки якій наш із Вами журнал виходить уже 18 років. Випуск "ювілейного" номера часопису збігся з ювілеєм "патрона" ПОІППО Михайла Васильовича Остроградського (210 років від дня народження), тому ми вирішили цю "ПМ" присвятити темі використання та розвитку в сучасній освіті ідей видатного математика, педагога-новатора, окреслених у його книзі "Роздуми про викладання", що пропонувала шляхи демократизації освіти молоді, перетворення навчання на цікаву і посильну справу для кожного учня.

Ідеї Остроградського продовжують втілювати освітяни Полтавщини у роботі із обдарованою учнівською молоддю (див. статтю Федій О. А. на стор. 28–31), у формуванні в учнів навичок здорового способу життя (див. статтю Новака О. О. на стор. 32–37), активної життєвої та громадянської позиції (див. статтю Шейка С. В. на стор. 18–21), у підготовці педагогічних кадрів (див. статті Мирошниченко В. І. на стор. 49–52, Нізовцева А.В. на стор. 44–48).

Ідеї видатних педагогів, розвиваючись, стають підґрунтям до створення інновацій, які складають серцевину "школи майбутнього". Про її антитезу – школу традицій на Полтавщині – матеріал директора Тарасівської ЗОШ І-ІІІ ст. Гребінківського району Полтавської області Лисенка М. А. (стор. 38–43).

Рубрика "Людина в русі" пропонує ознайомитися із біографією відомого освітнього діяча, талановитого керівника Петра Миколайовича Щербаня (стор. 18–21). Історія про Гьотца Хілліга – науковця, який, досліджуючи життя та діяльність А. С. Макаренка, сам став відомим у всьому світі – на стор. 13–17.

У цьому номері читайте чергову частину збірки приміток видатного макаренкознавця Г. Хілліга до видання стенограм усіх відомих на сьогодні публічних виступів А. С. Макаренка у період із 1936 по 1939 рр. Ця збірка енциклопедично торкається всіх сторінок життя видатного педагога, створюючи правдивий образ Антона Макаренка.

**Редакція "ПМ"**

### **Експертна рада номера:**

Бондар Тетяна Олексіївна – кандидат філософських наук, виконувач обов'язків доцента кафедри філософії і економіки освіти ПОІППО

Козак Ірина Олексіївна – методист природничо-математичного відділу ПОІППО

Литвинюк Людмила Вікторівна – кандидат педагогічних наук, виконувач обов'язків доцента кафедри педагогічної майстерності ПОІППО

Муліка Катерина Миколаївна – завідувачка центру практичної психології і соціальної роботи ПОІППО

Чемшит Валентина Григорівна – методист із трудового навчання, креслення та профорієнтаційної роботи ПОІППО

**ВИДАВЦІ:**

Головне управління  
освіти і науки  
Полтавської обласної  
державної адміністрації

Полтавський обласний  
інститут післядипломної  
педагогічної освіти  
ім. М.В.Остроградського

**РЕДАКЦІЙНА РАДА:**

В.В.Зелюк (голова),  
А.І.Бардаченко, С.Ф.Кленко,  
М.В.Грицьова,  
Н.М.Барболіна, І.О.Кіптілий

**РЕДКОЛЕГІЯ:**

О.А.Білоусько, А.М.Бойко,  
Б.П.Будзан, М.С.Вапуленко,  
М.В.Грицьова, В.В.Громовий,  
К.Ж.Гуз, М.Б.Євтух,  
В.В.Зелюк, В.М.Золотухіна,  
І.А.Зязюн, В.Р.Льченко,  
В.Г.Кремень, О.М.Кривуля,  
М.Д.Кулгасва, В.С.Лутай,  
О.О.Мамалуй,  
В.І.Мирошніченко,  
В.Ф.Моргун, Л.І.Нічуговська,  
Н.М.Тарасевич, Г.Хіллів

**Головний редактор:**

С.Ф.Кленко

**Відповідальний секретар:**

І.О.Кіптілий

**Літературний редактор:**

О.Є.Козлов

**Технічний редактор,  
макет та верстка:**

Т.В.Шарлай

**Оператор:**

Н.Ю.Землякова

Відповідальність за підбір і виклад  
фактів у підписаних статтях  
несуть самі автори. Висловлені в  
цих статтях думки можуть не  
збігатися з точкою зору редколегії.  
Рукописи не горять, але і не повер-  
таються.

**АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:**

36029, Полтава,  
вул. Жовтнева, 64  
(05322) 7-26-08;  
тел./факс: 50-80-85

e-mail: redpm@pei.poltava.ua  
http://www.ipe.poltava.ua

**Реєстраційне свідоцтво:**

серія КВ №12233-1117 ПР  
від 23 січня 2007 р.

**© ПОІШПО**

Підписано до друку 7.07.2011

Формат 60x90/8.

Ум. друк. арк. 9,6.

Тираж 300.

**ТОВ "АСМІ"**

вул. Міщенка, 2,  
м. Полтава, 36011  
тел. (0532) 56-55-29, 61-50-69

Постановою Президії ВАК  
України від 31.05.2011, №1-05/5  
"ПМ" включено у перелік  
наукових видань, у яких можуть  
публікуватися основні  
результати дисертаційних робіт.

Журнал "ПМ" № 3 (100), 2011 р.  
підписано до друку за рішенням  
вченої ради ПОІШПО (протокол  
№ 3 від 5.07.2011 р.).

ISSN 1815-3194

**ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ**

**Репрезентація знань і зміст освіти**

С. Ф. Кленко ..... 2

**УКРАЇНСЬКЕ КОЛО**

**Остроградський і сучасність**

В. В. Зелюк ..... 10

**ЛЮДИНА В РИСІ**

**Видатний марбурзький макаренкознавець: нарис про Гьотца Хілліга**

Т. О. Бондар ..... 13

**Повернувся через 33 роки на рідну Полтавщину...**

(до 85-річчя П. М. Щербаня)

С. В. Шейко ..... 18

**ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ**

**Підвищення кваліфікації вчителів і робота з обдарованими учнями**

І. В. Удовиченко ..... 22

**Запровадження естетотерапії у професійну діяльність педагогів**

О. А. Федій ..... 28

**Формування безпечної поведінки підлітків на основі підходу**

"надання альтернативи"

О. О. Новак ..... 32

**Школа традицій на Полтавщині**

М. А. Лисенко ..... 38

**Професійна підготовка майбутніх інженерів у технічному  
університеті**

А. В. Нізовцев ..... 44

**МЕНЕДЖМЕНТ ОСВІТИ**

**Самоосвітня діяльність учителя в контексті особистісно орієнтованої  
освіти**

В. І. Мирошніченко ..... 49

**РЕПРОМЕТДИКА**

**На шляху до наукової біографії А. С. Макаренка  
(продовження)**

Г. Хіллів ..... 53

**ДОБІДКИ**

**Програма Ради Європи "Песталоцці": як учителям узяти участь?**

Л. М. Іщенко ..... 57

**Полтавська обласна премія імені А. С. Макаренка: четверте  
нагородження**

61

*У статті досліджується спосіб зміни змісту освіти на основі концептуалізації у філософії освіти уявленнє про репрезентацію знання. Розкривається значення для ефективності освіти використання впорядкованого набору репрезентацій знань як продуктів технологій знакових систем стосовно освітньої галузі "технологія". Аналізуються "текстові" та "концептуальні" репрезентації знань і визначаються виклики до розробників змісту освіти.*

*В статье исследуется способ изменения содержания образования на основе концептуализации в философии образования представлений о репрезентации знания. Раскрывается значение для эффективности образования использования упорядоченного набора репрезентаций знаний как продуктов технологий знаковых систем относительно образовательной отрасли "технология". Анализируются "текстовые" и "концептуальные" репрезентации знаний и определяются вызовы к разработчикам содержания образования.*

*Paper explores the way to change the content of education on the ground of conceptualization of knowledge representation in the philosophy of education. Paper shows the importance of using well-ordered set of knowledge representation as technologies of sign systems products concerning educational branch 'technology'. Paper analyses knowledge representation in texts and concepts and defines challenges the developers of the content of education should meet.*

УДК 37.013.73

## РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЗНАНЬ І ЗМІСТ ОСВІТИ

С. Ф. Кленко



### Постановка проблеми: "назад, до речей"

Один поважний професор розповідав, як у закордонному відрядженні пізно ввечері у кімнаті студентського гуртожитку йому забажалося пиво. Виходити з кампусу було пізно, тому професор вдався до аналітичного вирішення проблеми і розпочав мислити від наявного: припустимо, у нього є пляшка пива. Але куди її можна приховати у студентському житлі? З'явилася гіпотеза – пляшку найкраще приховати в туалетному бачку. Дивним і містичним у цій історії є те, що професор віднайшов у бачку потрібну пляшку пива і переконався у силі абстрактних міркувань, до речі, не вивчаючи у школі курс "Основи споживчих знань". Прошу вибачення у читачів за цю непедагогічну байку, але вона може бути лейтмотивом повільного повороту української освіти до повсякденності. Щоб переконатися в цьому, розглянемо декілька епізодів з розроблення сучасного змісту шкільної освіти.

### "Основи споживчих знань" чи "Основи виробництва"?

Для будь-якого суспільства є важливими у його громадян уміння орієнтуватися у повсякденному соціальному та економічному житті, визначитися з майбут-

ньою професією, здійснювати планування власного бюджету та витрат, орієнтуватися на ринку товарів та послуг. Тому Міністерство освіти і науки України та Спільний проект ЄС та ПРООН "Спільнота споживачів і громадські об'єднання" розробили навчальні посібники "Основи споживчих знань" як для середньої школи, так і для вищих начальних закладів<sup>1</sup>. Споживча освіта, за ідеєю цього проекту, має сприяти набуттю молоддю необхідних компетентностей у сфері економічних та споживчих знань, умінь робити свій споживчий вибір, навчитися діяти, коли порушуються споживчі права, допомогти у життєвому та професійному самотвердженні<sup>2</sup>.

Звичайно, молодь необхідно навчати "основ споживчих знань", потрібні для цього і спеціальні курси. Але чому немає паралельної промоції "Основ виробничих знань"? У цьому курсі мова йде про те ж саме – культуру виробництва, праці, тільки зміщується акцент: перед тим як споживати, потрібно навчитися виробляти відповідно до потреб споживачів.

### "Освіта для стійкого розвитку" – "Глобальний план"

Газета "День" повідомляє про впровадження іншого курсу за вибором в укра-

<sup>1</sup> Незабаром. 2008.10.07 [Ел. ресурс]. – Режим доступу : <http://lviv.nezabarom.com.ua/news/index.php?cat=25&id=43214>.

<sup>2</sup> Гриценчук О. О. Впровадження основ споживчих знань у систему загальної середньої освіти в Україні: Аналітичний коментар / О. О. Гриценчук, О. О. Овчарук / Міністерство освіти і науки України; Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй; Спільний проект Європейської Комісії та ПРООН; "Спільнота споживачів та громадські об'єднання". – Київ, 2007. – 22 с. [Ел. ресурс]. – Режим доступу : <http://www.consumerinfo.org.ua/upload/files/ConsumerEducationEmlementetion.pdf>.

інських школах – "Освіта для стійкого розвитку" – як про світовий прецедент: "Вперше у світі ця навчальна програма у 7-8 класах стала частиною загально-обов'язкової, щоправда, далеко не у всіх школах". Не піддаємо сумніву завдання, цілі та характеристики освіти для сталого розвитку, що відображені стисло у брошурі<sup>3</sup>, матеріалах конференції<sup>4</sup>, принципово нову цілісну соціально-філософську концепцію освіти на основі цінностей сталого людського розвитку, розроблену у працях В. О. Огнев'юка<sup>5</sup>. Поглянемо на деталі впровадження цього курсу, про які повідомляє журналісту керівник проєкту:

"Чотири роки тому ми розпочали в Україні цей курс, два роки експериментували – і ось уже другий рік наші школи працюють. Курс – за вибором, який рекомендується викладати в 7 – 8-х класах для підлітків 13 – 14 років. Чому саме в цьому віці? Це пов'язано з тим, що протягом чотирьох років ми створювали програму і апробували її на дітях 10 – 11 років. Коли пішли в Міністерство освіти, щоб легалізувати, нам знайшли вільні години – саме у 7 – 8-х класах, тож довелося трохи адаптувати програму для старшого віку, а саме – підсилити рівень складності, хоча ми і хотіли впроваджувати цей курс у 5 – 6-х класах. Якщо школа вибирає цей курс і його вводять в навчальний процес, він є обов'язковим... Курс спрямовано на формування в дітей розуміння того, що вони – не останнє покоління на Землі... Курс є абсолютно незвичним, тому що дає мало теорії... Наприклад, даємо завдання: як скоротити кількість витраченої води? Один хлопчик додумався класти в туалетний бачок цеглину або пляшку..."<sup>6</sup>.

Не ставимо перед собою завдання знаходити неточності і перекручення, допущені журналістом у переказуванні повідомлення ученого-педагога. Постає інше запитання: якщо на уроках курсу "Освіта для стійкого розвитку" хлопчики будуть

додумуватися "класти в туалетний бачок... пляшку", подібно до українського професора за кордоном, то що ці хлопчики робитимуть на уроках праці та освітньої галузі "природознавство"? Не будемо також уточнювати визначення понять "технологічна освіта", "технологічна грамотність", освітня галузь "Технологія" та їх співвідношення з поняттями "трудове навчання", навчальний предмет "праця" та назвами згаданих курсів за вибором. Поглянемо, як реалізується ця освітня галузь (ОГ) шкільної освіти з точки зору батьків.

### Про уроки праці у школі

Поки педагоги експериментують з новими курсами, журналіст веде "окрему розмову" про уроки праці для її дитини у школі: "Торік діти збиралися на уроки праці як у похід з ночівлею. На кожен урок із собою потрібно було брати морквину, яблуко, сметану і написаний власноручно реферат про здорове харчування (на випадок, якщо вчителька захоче провести "урок здорового харчування"), дві вишивки в рамках (на випадок, якщо вона захоче перевірити роботи), недошиті фартух, спідницю і наволочку (на випадок, якщо учителька вирішить даний урок присвятити шиттю). Плюс фартух, косинку, голки, нитки, шпильки, ножиці тощо. Підсумок на кінець року такий: ні фартух, ні спідницю, ні наволочку так і не було дошито; вишивки в рамках (до речі, це вишиті на зимових канікулах, а не на уроках) учителька безоплатно (тобто даром) забрала на якусь одній їй відому виставку; реферат так і не був прочитаний; на "уроці здорового харчування" дівчатка зробили салат із сухої "Мівіни", морквини і сметани, яким благополучно отруїлися. Цього року чергове домашнє завдання з праці звучить як – не багато, ні мало – "принести тканину на штани і викрійку штанів". На кого розраховане це завдання?

<sup>3</sup> Сталий розвиток суспільства: роль освіти. Путівник / [Підліснюк В., Рудик І., Кириленко В. та ін.]; за ред. В. Підліснюк. – К. : Видавництво СПД "Ковальчук", 2005. – 88 с. Режим доступу : [http://www.britishecouncil.org/uk/ukraine-sustainable\\_development-role\\_of\\_education-guide.pdf](http://www.britishecouncil.org/uk/ukraine-sustainable_development-role_of_education-guide.pdf) (Цей путівник містить варіант репрезентації знання для становлення освіти сталого розвитку та розкриває її роль для суспільства, надає опис міжнародних та українських законодавчих актів з проблем освіти для сталого розвитку. У виданні окреслено відмінності екологічної освіти від освіти для сталого розвитку, викладено бачення ролі провідних прошарків населення у процесі впровадження положень освіти для сталого розвитку).

<sup>4</sup> Education for Sustainable Development: Building Bridges to the Knowledge Society: International Forum Proceedings (Minsk, Republic of Belarus, April 5-6, 2005). In 2 volumes. Vol. 1. – Minsk. : BSU Publishers House, 2005. – 730 p.

<sup>5</sup> Огнев'юк В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку / О. В. Огнев'юк. – К. : Знання України, 2003. – 450 с.; Огнев'юк В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку (світоглядно-методологічний аспект) : автореф. дис... д-ра філос. наук : 09.00.03 / О. В. Огнев'юк / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К. : 2003. – 36 с.; Огнев'юк В. О. Осягнення освіти : підсумки ХХ століття / О. В. Огнев'юк. – К. : Навчальна книга, 2003. – 112 с.

<sup>6</sup> Миколюк О. В українських школах – "Глобальний план" [Ел. ресурс] / О. Миколюк // Газета "День" (укр). – 2008. – №180. – середа, 8 жовтня 2008. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/254746/>.

*Чи багато ви знаєте 12-річних дівчаток, здатних скроїти для себе штани?"<sup>7</sup>*

Аналізуючи інші приклади реалізації змісту у сучасній шкільній освіті, журналіст робить висновок про його непосильність для більшості учнів:

*"Після всього цього вчителі приходять на збори і скаржаться: мов, діти не такі, учитися не хочуть, нічого їх не цікавить. Зі своєї сторони я, провчившись зі своєю дитиною шість років, скажу: виконати самотужки усе, що сьогодні задають у школі, діти просто не в змозі! 11-12-річна людина не може за кілька годин між закінченням уроків і сном переробити величезні масиви найчастіше нецікавої інформації, до того ж написаної кострубатою мовою. Плюс реферати практично з усіх предметів, а на "закуску" – який-небудь міні-шедевр з малювання і пошивку штанів з праці. Не дивно, що діти вибирають для себе один із двох шляхів: одні з усіх сил намагаються "потягнути" усе, що задають, інші не роблять нічого (максимум – списують у перших). Середини не існує"<sup>8</sup>.*

Керівник проекту з упровадження курсу "Освіта для стійкого розвитку" у свою чергу вважає, що "Наше Міносвіти працює в руслі державної політики, а оскільки до її пріоритетів стійкий розвиток не належить, то ми поки що обмежуємося тим, що є, і шукаємо спонсорські кошти, аби запровадити програму для початкової освіти в школі"<sup>9</sup>.

З боку Міносвіти колишній Міністр освіти і науки свого часу (2005) формулював такі тези: "Я позавчора переглянув перелік надрукованого за два минулі роки для середньої школи і за голову взявся. Ми друкуємо підручники зі співів, трудового навчання, основ здоров'я, а головних підручників немає!"<sup>10</sup>.

Навряд чи можна погодитися з думкою, що підручники зі співів, трудового навчання, основ здоров'я не є у школі "головними", але збираючи докупи усі факти, наведені нами з метою реального відчуття "речей" і "предметів" у сучасній школі, встановимо, у чому ж полягає незадоволеність усіх стейкхолдерів української шкільної освіти – учнів і батьків, учених і педагогів, та власне і МОНУ?

### **Репрезентація знання – основний нерв освіти**

Усі стейкхолдери української шкільної освіти зі своїх точок зору і по-своєму не задоволені станом репрезентації знання в

українській освіті: батьки вважають, що у школах не те і не так вивчають, учені-педагоги дивуються, що їхні курси є не пріоритетними для МОНУ, а МОНУ – що ним видаються не "головні" підручники.

Репрезентація знання – це фіксація і артикуляція внутрішнього знання суб'єкта (автора) з метою його трансляції (презентації) до сукупності знань інших суб'єктів (учнів, читачів тощо). Стан репрезентації знання, множинність її форм (тексти, моделі, екранізації, схеми, концепції тощо) є домінуючою умовою освітніх і наукових досягнень. Правильно сформовані і ефективні стратегії репрезентації знання, орієнтовані на кращі інституційні і наукові норми, є головною умовою як органічного входження у загальноєвропейський інтелектуальний і освітній простір, так і відповідності підготовлених вітчизняною освітою фахівців глобальним критеріям професіоналізму.

Зміст освіти – це спеціально сконструйована репрезентація знання суспільства і усього світу, розроблена з метою повідомити учням найпотрібніше для їхнього ефективного, впевненого і успішного життя. Можна продовжити наведений короткий перелік епізодів конфлікту інтересів учнів і батьків, учених-педагогів і держави в особі МОНУ щодо того, як і що шкільна освіта має репрезентувати, що є головними її пріоритетами – освіта для сталого розвитку чи споживча освіта, співи, трудове навчання чи основи здоров'я... І справа не лише у висуненні пріоритетів – зрозуміло, що для українського суспільства сталий розвиток і висока культура праці можливі лише за умови ефективного трудового навчання (ОГ "Технології"). А щоб досягти потрібної ефективності, необхідно реально обчислити, наскільки дорожчою є сьогодні ОГ "Технологія" (враховуючи навчально-матеріальну базу шкільних навчальних майстерень) порівняно з традиційними дешевшими "головними" предметами, і реалізувати відповідні програми. Вартість фізичних, хімічних, біологічних навчальних кабінетів уже відома – більшість шкіл країни не в змозі їх придбати. Новий зміст освіти передусім повинен доводити реальність своїх ідей, передбачаючи як можливі, так і необхідні обсяги фінансування для свого втілення. Бо гарно написаний Державний стандарт у частині ОГ "Технологія", не підкріплений відповідними ресурсами і кадрами, залишається добрим наміром.

<sup>7</sup> Мичковская Н. Кто умнее семиклассника, или Почему мощность измеряется в километрах? [Ел. ресурс] / Н. Мичковская // Интернет-газета "СЕЙЧАС". – 02.10.2008. – № 184(825). – Режим доступа : <http://times.liga.net/articles/gso14034.html>.

<sup>8</sup> Там само.

<sup>9</sup> Цит. Миколок О. В українських школах ...

<sup>10</sup> Доповідь на підсумковій колегії Міністра освіти і науки С. М. Ніколаєнка 24 березня 2005р., м. Київ.

Як за таких умов – браку фінансів і людських ресурсів – скоротити кількість "води" у шкільному змісті освіти, не вдаючись до усталеного методу витіснення фундаментальних дисциплін різноманітними новими курсами, на зразок згаданого підкладання "пляшок в бачок", у сподіванні, що нові курси витіснять "воду" зі змісту освіти? Якщо в бачок накласти багато цеглин та пляшок, з нього взагалі може припинити йти вода. Шлях один – змінити підходи, форми, техніки і технології репрезентації знання в освіті, перейти від ручних способів їх формування (*тобто "коли ... Міністерство освіти знаходить "вільні години" у шкільних класах"*) до способів, відповідних сучасному суспільству знання.

### **Поняття репрезентації знання в освітньому просторі**

Використання поняття репрезентації в освітньому дискурсі взагалі-то не є поширеним, хоча зрозуміло, що освітні практики є передусім репрезентаційними практиками. Багатозначне поняття репрезентації як "представлення одного в іншому і за допомогою іншого" широко уживається у філософії, психології, соціології, соціальному пізнанні в цілому.

Складність і багатогранність теми репрезентації в освітньому дискурсі зумовлюють потребу з'ясувати філософські основи репрезентації знань у системах навчання, виявити взаємозв'язок усіх компонентів репрезентаційних процесів, визначити залежність освіти як суспільного феномена від уживаних рівнів і форм репрезентації знання.

Один із найвизначніших дослідників теорій, форм і техніки репрезентації Ханс Йорг Зандкюлер (Бремен) бачить у понятті репрезентації актуальне дискусійне поле проблеми, яка однаково цікавить природознавство, гуманітарні науки, філософію і низку когнітивних наук, і яка має потенціал для інтегрування цих дисциплін<sup>11</sup>, що є особливо важливим для освіти, яку нерідко випадково і не оптимально розподіляють за інтересами, не пов'язаними з інтересами споживачів, клієнтів освіти.

Х. Й. Зандкюлер вказує також, що застосування поняття репрезентації до пояснення феноменів "концепції", "моделі", "представлення", "представництва", "ілюстрації", "зображення" тощо такі ж різноманітні, як і конкуруючі теорії репрезентації. Двозначні або багатозначні поняття репрезентації використовуються на основі різних теоретичних рамок (наприклад, нату-

ралістичних – ненатуралістичних) і дисциплінарної специфіки (природничо-наукової, гуманітарної) у різноманітних полях аналізу (наприклад, субперсональні, персональні, колективні репрезентації). Тому існує потреба понятійного роз'яснення щодо сучасних програм і форматів репрезентації (наприклад, вербальна або невербальна), які часто не відповідають комплексній динамічній структурі репрезентації.

Різнорманітність форм репрезентації знання в освіті вражаюча, але поняття "репрезентація" передусім постає як знаковий феномен. Обидва поняття "репрезентація" і "знак" розкриваються через зв'язок із презентацією як присутністю або наявністю, що демонструє історично-традиційний підхід до їх визначення. Репрезентації знання, як це доведено у когнітивній психології, є конструкціями, що залежать від обставин, індивідуального контексту і культурного контексту.

Репрезентація знань як знаковий феномен постає продуктом відповідних знакових технологій. Поширення комп'ютерів, створення глобальних інформаційних мереж істотно змінили уявлення про способи здобування, перетворення, репрезентації, збереження і відтворення інформації і знань, знайшли взаємозалежність вербальних, візуальних, аудіальних і кінестетичних способів кодування, подання і репрезентації знань. Теорії штучного інтелекту намагаються формалізувати репрезентації знання, протидіяти обмеженості наших знань, пропонуючи дедалі потужніші пошукові системи, які надають можливість відходити від патологічного предметоцентризму, оцінюючи власні репрезентації і своє дисциплінарне поле з інших точок зору.

Обмежуючою рамкою для множинності репрезентації для подальшого дослідження є інтерпретація репрезентації знань як продукту знакових технологій. Знакові технології – це скорочений термін поняття "технології знакових систем", які також називають "семіотичними технологіями".

Від початку цивілізації до сьогодення форми людської діяльності визначаються еволюцією і взаємодією чотирьох головних видів технологій, які ідентифікував М. Фуко (1984) у "Технологіях самого себе":

- 1) технології виробництва, які дають можливість виробляти, перетворювати речі і маніпулювати ними;
- 2) технології знакових систем, які дозволяють вживати знаки, значення, символи, системи позначення;

<sup>11</sup> Repräsentation und Wissenskulturen. Hrsg. v. Sandkuhler, Hans J. – Verlag : Lang, Peter Frankfurt, 2007. – 163 S.

3) технології влади, які визначають поведінку індивідів, підкоряють їх певним системам влади (панування) і об'єктивують суб'єктів;

4) технології самого себе, які дозволяють індивідам здійснювати певні дії над своїм тілом і душею, думками, поведінкою, способом життя і перетворювати себе для досягнення щастя, чистоти, мудрості, досконалості чи безсмертя<sup>12</sup>.

Така класифікація технологій забезпечує структуру для розуміння проблем семіотичної організації освіти і освітніх технологій<sup>13</sup>. Якщо поняття технології має вже власну філософію, а знакові системи є предметом семіотики, то технології знакових систем вимагають своєї експлікації на перетині цих дисциплінарних полів і належного монографічного дослідження.

Тут лише позначимо основні способи та рівні репрезентації знання в освіті, серед яких виділяємо у першу чергу "текстові" та "концептуальні" репрезентації знання.

### *Текстові репрезентації знання*

Поняття "текстова репрезентація знання" вживається з метою виділення репрезентацій знання у формі текстів від репрезентації знання у невербальних формах (візуальній), аудіальній, у внутрішніх ментальних репрезентаціях тощо. Обсяг цього поняття залежить від обсягу поняття "текст", який у сучасній науковій літературі представлений широким колом концепцій. Текст (від лат. *textus* – "тканина; сплетення, зв'язок, сполучення") – упорядкований набір речень, звичайно призначений для того, щоб виразити якийсь зміст. У ширшому розумінні – упорядкований набір слів, букв і інших символів.

Текстовими репрезентаціями знання в освіті є найрізноманітніша навчальна література для учнів, яку можна типологізувати за багатьма критеріями, наприклад, за ступенем зменшення абстрактності (узагальненості) матеріалу: 1. Підручник у традиційному розумінні; 2. Книга для читання; 3. Цікава література; 4. Хрестоматія наукових текстів; 5. Науково-популярна література; 6. Художня

література про природу (і тематичні хрестоматії художніх текстів)<sup>14</sup>.

Такий широкий спектр навчальної літератури (який можна доповнювати) з точки зору економіки забезпечити для учнів фактично неможливо. Тому визначають мінімально необхідний набір навчальних посібників, у якому підручники залишаються багато в чому традиційними, хоча і у них можна реалізувати багато сучасних тенденцій удосконалення репрезентації знання (структурованість, оформлення, якість ілюстрацій, літературність стилю, доступність викладу, наочність).

### *Концептуальні репрезентації знання*

Концептуальні репрезентації знання розглянемо на прикладі освітньої галузі "природознавство". В основу текстових репрезентацій знання покладаються концептуальні репрезентації знання, що передбачають системний аналіз дидактичних способів найкращого подання знання у тій чи іншій освітній галузі. Про незадовільну репрезентацію знання з точних наук (освітньої галузі "природознавство") з погляду потреб дня сьогодення і завтрашнього в українській шкільній освіті написано досить багато<sup>15</sup>. О. А. Васильєв, російський фахівець у галузі термодинаміки і біофізики (2003), узагальнюючи досвід педагогічної роботи з учнями та студентами, переконливо доводить тезу, що наявний спосіб репрезентації знань в освіті на засадах традиційного поділу на дисципліни застарів і вже не відповідає сучасним потребам. Не надаючи формального визначення поняттю "репрезентація знань", автор аналізує потенційні можливості збільшення ефективності навчання в рамках окремих дисциплін.

Зокрема, традиційна репрезентація знання у шкільних курсах фізики, на його думку, є вже неефективною, оскільки "компактність представлення знань може бути забезпечена за рахунок виявлення подібності наукових побудов у всій сукупності сучасних знань", а наголос у викладанні фізики цілком можна змістити на "вивчення можливостей виявлення наслідків різноманітних класів обмежень, і розширюючи його за рахунок розгляду

<sup>12</sup> Technologies of the self: A seminar with Michel Foucault / Ed. by Martin L. – H. et al. – L : Tavistock, 1988. – P. 12-18.

<sup>13</sup> Rooney, D. A Contextualising, Socio-Technical Definition of Technology : Learning from Ancient Greece and Foucault / D. Rooney // Prometheus. – 1997. – № 15(3). – P.399–407.

<sup>14</sup> Естествознание. Интегрированный курс для 5-6 классов основной школы. Авторский коллектив: Африна Е. И., Бочавер А. Л., Ловягин С. А., Львова Е. Л., Пинский Ан. А. (руководитель проекта), Прокудин А. А., Уваров А. Ю. – Режим доступа : <http://mschools.ru/old/Science5-6.htm>.

<sup>15</sup> Професори фізики пишуть про "Знищення фізики" (газета "Освіта", 13-20 грудня 2006 року) і для виправлення ситуації пропонують у середній школі "збільшити кількість годин на вивчення фізики". О. Лещинський у статті "Співробітництво університетів США у дослідженні якості фізичної освіти" ("Управління освітою", 2008, №1, С. 10 – 11) описує проект "Університетський загальний курс фізики", який реалізує протилежний принцип поліпшення оволодіння фізичною наукою: "обсяг курсу має бути зменшеним; має бути посилений зв'язок різних розділів курсу, у змісті має бути відображена фізика ХХ ст."



тих обмежень, які характерні для складних фізичних об'єктів, якими є, зокрема, живий організм або технічні системи". Це робить можливою універсальну кваліфікацію, а універсальну освіту – реальною, оскільки, на думку О. А. Васильєва:

*"Алфавіт природничих наук в якомусь сенсі простіший, ніж алфавіт мови. Він включає дві арифметичні операції (додавання і множення), дві зрозумілі за сенсом комбінації цих операцій (диференціювання та інтегрування) і дві геометричні побудови (пряма та коло). На основі цих операцій вдається з надзвичайною ефективністю описати всю різноманітність явищ фізики і хімії, а зараз... вдається розширити цей опис на біологію і цілком імовірна перспектива поширення такого опису практично на все традиційне поле об'єктів гуманітарних наук. Іншими словами, загальна тенденція розвитку науки полягає не в перспективі розширення сфери гуманітарних наук, а навпаки, в розширенні сфери природничих наук"*<sup>16</sup>.

Унаслідок цих тенденцій О. А. Васильєв і передбачає універсалізацію освіти як черговий етап еволюції освітніх репрезентацій знання.

#### **Репрезентація знання в освітній галузі "Технології"**

З огляду на низький рівень ресурсного забезпечення галузі "Технології" у шкільній освіті з гіркотю сприймаєш виправдання скорочення навчального часу на оволодіння цією галуззю як благодійний намір зменшити кількість неякісних уроків праці, схожих на ті, які описує журналіст. Збільшення часу на будь-яку навчальну дисципліну у загальному бюджеті учнівського часу потрібно переконливо аргументувати, наприклад, щодо репрезентації знання в ОГ "Технології" необхідно спростовувати небезпідставні заяви, породжені домаганнями адекватності змісту освіти сучасному рівню розвитку економіки, науки, громадського життя. Так, І. Фрумін вважає, що *"низка умінь і знань, освоєваних у школі, катастрофічно застаріла і ніде не застосовується. Прикладами таких екзотичних "шкільних видів роботи" можуть бути викорис-*

*тання логарифмічної лінійки чи весь предмет креслення. Сюди ж багато в чому відноситься так зване виробниче навчання, де дівчатка навчаються, як шити спідницю, а хлопчики – як працювати на верстатах, що залишилися тільки в школах і ПТУ"*<sup>17</sup>.

Якщо можна погодитися стосовно необхідності модернізації виробничого навчання, то теза про екзотичність креслення у шкільному змісті освіти навряд чи може бути сприйнята однозначно (як і щодо логарифмічної лінійки). Креслення – універсальна міжнародна мова техніки і два інженери з будь-яких куточків земної кулі завжди домовляться між собою з олівцем і папером у руках (а тепер і на дисплеї комп'ютера). У студентів, які починають вивчати креслення у 18 – 20 років, безнадійно пізно розвивати просторове мислення і уяву, вони не можуть уявити те, що, граючи, роблять 12-літки. Креслення, єдиний шкільний предмет, що може розвивати в людини просторове сприйняття навколишнього світу, спотворили для того, щоб легше було змусити людство думати в потрібній площині<sup>18</sup>.

Відомі приклади викладання у школі основ технологій CAD (Computer Aided Design – технології комп'ютерного проектування виробів) показують, що на уроках "Комп'ютерного креслення" або "Комп'ютерної інженерної графіки" методика викладання креслення, як правило, практично не змінюється, тільки замість олівця і лінійки застосовується комп'ютер, а замість паперу – екран монітора. Сучасні методи комп'ютерного проектування і виготовлення виробів принципово відрізняються від тих, які застосовувалися раніше. У сучасних CAD/CAM системах використовується так зване тривимірне (3D) проектування, на відміну від двовимірного (2D), "плоского", що застосовується в застарілих методах. Створена комп'ютерна 3D модель виробу може бути передана на верстат із ЧПУ для її автоматизованого виготовлення<sup>19</sup>. Проте значення і ручного креслення як знакової технології не зменшується, про що свідчать останні зарубіжні публікації<sup>20</sup>.

Технічний прогрес, відомо несе із собою втрати. Одна із проблем, масштаби і наслідки якої ще потрібно усвідомити пе-

<sup>16</sup> Васильєв А.А. Кризис современного отношения к образованию и науке [Эл. ресурс] / А. А. Васильев. – Режим доступа : [http://bio.fizteh.ru/student/diff\\_articles/crisis.esp](http://bio.fizteh.ru/student/diff_articles/crisis.esp).

<sup>17</sup> Фрумін І. : Формирование компетенций должно стать массовой технологией [Эл. ресурс] / Исаак Фрумін. – Режим доступа : <http://ps.1september.ru/article.php?ID=200701205>.

<sup>18</sup> Анисимова Г. Черчение, которого нет. Спроектируйте мысли на плоскость [Эл. ресурс] / Г. Анисимова // "Учительская газета". – 2005. – № 09 (10038). – Режим доступа : <http://www.ug.ru/issue/?action=topic&to-id=8567>.

<sup>19</sup> Изучение CAD/CAM технологий в профильной технологической школе, или как сделать виртуальные вещи реальными [Эл. ресурс] // Вопросы Интернет-образования. – 2003. – №14. – Режим доступа : <http://edu.ascon.ru/articles.php?mode=view&aid=251>.

<sup>20</sup> McLaren, Susan V. Exploring perceptions and attitudes towards teaching and learning manual technical drawing in a digital age // International Journal of Technology and Design Education. – 2007. – N1 (1). – Режим доступа : <http://dx.doi.org/10.1007/s10798-006-9020-2>.

дагогам, психологам і соціологам, – втрачена сучасною людиною "свого почерку", тобто основної знакової технології – письма. Про наслідки такої тенденції Т. Чернігівська (2007) пише так:

*"Загальна комп'ютеризація триває не так довго, щоб можна було зробити якісь певні висновки: впливає те, що люди стали менше писати і більше стукати по клавішах, на роботу головного мозку чи ні. Не думаю, що для дорослих це має якийсь значення. А от для дітей така небезпека справді існує. Справа в тім, що зони мозку, що відповідають за мову і дрібну моторику, знаходяться дуже близько. І є, наприклад, спеціальні методи, що коректують проблеми розвитку мови в дітей за допомогою тренування рук. Те, що маленьких дітей сьогодні перестали учити писати так, як учили свого часу нас, безумовно, погано. Адже ручка-перо не тільки ставила почерк, але і привчала дитину до акуратності, виробляла увагу, сприяла розвитку цілого комплексу умінь"<sup>21</sup>.*

Аналогічна роль і креслення як знакової технології. Операції у кресленні надають наочну картину переходу від універсальності до унікальності, пропонують способи зображення просторових об'єктів і навчають проектування і редукції, тобто тих розумових комбінацій, за допомогою яких удається (чи не вдається) адекватно передати і осягти зміст інформації. Л. А. Мікешіна вказує, що пізнання "навантажене" тим, що припускає визнання "оптичної теорії пізнання", візуальної метафори, метафори дзеркала і панування зорового сприйняття у формулюванні і репрезентації знання. Процедури креслення можливо перенести у сферу аналізу гуманітарних текстів і позначити можливість доказу додатковості визначених предикатів, без яких розуміння змістів самих текстів, утвердження дійсної єдності формального і неформального знання здійснити украй важко<sup>22</sup>.

Відсутність урахування в розробленні сучасного змісту освіти результатів дослідження репрезентацій знання, так, як це зроблено у проекті "Технологія для всіх американців" \ Technology for All Americans Project (TfAAP), що має на меті підвищення досягнень учнів у технологічній грамотності<sup>23</sup>, та подібних солідних проєктах удосконалення курикулумів, робить усі пропонувані інновації нових курсів, м'яко кажучи, старомодними. Технологічна грамотність є більше, ніж здатність використовувати технологічні засоби, мати основи споживчих знань чи компетентність економити воду. *Технологічно грамотні громадяни володіють орієнтованим системним мисленням, оскільки вони взаємодіють із технологічним світом, обізнані з тим, як така взаємодія впливає на індивідів, суспільство і довкілля<sup>24</sup>.* Технологічна грамотність – це здатність використання, управління, оцінювання і розуміння технології. Вона включає знання, здатності і застосування як знань, так і вмінь до реальних ситуацій<sup>25</sup>. Одна з останніх публікацій проєкту "Технологічна грамотність для всіх"<sup>26</sup> забезпечує розширене пояснення логічного переходу від 10 універсалій (процеси, знання і контексти) у 20 стандартів підтримки вивчення технології. Такі репрезентації знання постають як наслідок використання сучасних знакових технологій при розробленні змісту освіти і водночас як розуміння необхідності забезпечити оволодіння учнівською молоддю сучасними знаковими технологіями.

#### Сучасні виклики для розробників змісту освіти

Один із варіантів моделювання процесу репрезентації знань віднаходимо у праці<sup>27</sup>. Цей варіант можемо трансформувати до потреб освіти і актуалізувати у розробленні курикулуму – загальної картини інтеграції різноманітних репрезентацій знання у навчальному процесі, зорієнтованого передусім на потреби учнів як від-

<sup>21</sup> Человек без почерка [Эл. ресурс] // "Деловой Петербург". – 17.12.2007. – Режим доступа : <http://www.dpgazeta.ru/article/123555>.

<sup>22</sup> Мушич-Громыко В. Г. Методологические возможности принципа дополнительности в формализованных и неформализованных знаниях : автореферат диссертации на соискание учёной степени кандидата философских наук : специальность 09. 00. 01. "Онтология и теория познания" / В. Г. Мушич-Громыко. – Новосибирск : НГТУ, 2008. – 18 с.

<sup>23</sup> Technology for All Americans Project. – Режим доступа : <http://www.iteaconnect.org/TAA/TAA.html> (Цей проєкт здійснювала Міжнародна асоціація технологічної освіти (ITEA) у 1994 – 2005 рр. за фінансування Національного наукового фонду США і НАСА).

<sup>24</sup> Technology for All Americans: A Rationale and Structure for the Study of Technology (Rationale and Structure). – ITEA, 1996. – 63 p.

<sup>25</sup> International Technology Education Association. Advancing excellence in technological literacy: Student assessment, professional development, and program standards. – Reston, VA: Author, 2003. – 146 p.; Russell J. Standards for Technological Literacy: Views from the field / J. Russell // The Technology Teacher. – 2003. – №62(4). – P. 29–31.

<sup>26</sup> Technological Literacy for All: A Rationale and Structure for the Study of Technology. – ITEA, 2005. – 50 p. – Режим доступа : [http://www.iteaconnect.org/TAA/PDFs/Taa\\_RandSSecond.pdf](http://www.iteaconnect.org/TAA/PDFs/Taa_RandSSecond.pdf).

<sup>27</sup> Кузнецов Н. А. Происхождение знания: истоки и основания / Н. А. Кузнецов, О. Е. Баксанский, Н. А. Гречишкіна // ИНФОРМАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ (INFORMATION PROCESSES). Электронный научный журнал. – 2007. – Том 7, 1. – С. 72 – 92.

дзеркалення потреб суспільства. Для цього навчальні предмети як відповідні репрезентації знання, по-перше, мають ефективно сприяти реалізації ширших цілей, завдань та цінностей освіти, по-друге, повинні еволюціонувати, щоб відповідати на виклики життя і праці у XXI столітті, і, по-третє, повинні повно використовувати потенціал сучасних технологій для досягнення своїх цілей.

Щоб ці імперативи неухильно і конструктивно виконувалися, у демократичних державах зміст освіти, політика та стратегія впровадження нового змісту освіти зазвичай регулюється рамковим документом (основним документом) нормативно-правової бази, що розробляється у процесі широкого суспільного діалогу з метою обмеження суб'єктивних втручань у тонку структуру освіти. Проект такого документа, традиційного для більшості європейських країн, в Україні розроблений уперше відповідно до Проекту "Рівний доступ до якісної освіти" консультантами Групи сприяння підкомпонента 2.1 "Модернізація навчальних програм" компонента 2 "Удосконалення навчального процесу"<sup>28</sup>. Цим проектом, зокрема, передбачається:

1) Раціоналізація конструкції Базового навчального плану через вирішення проблеми фальсифікації граничного допустимого навчального навантаження і визначення широких діапазонів варіативності вивчення освітніх галузей відповідно до індивідуальних інтересів учнів.

2) Реконструкція структури освітніх галузей відповідно до міжнародної статистики навчальних предметів.

3) Встановлення системи курикулярних документів і принципів її оптимального функціонування.

4) Стратегія розвитку курикулуму української шкільної освіти на 20 років як основної репрезентації знання в освітньому просторі.

5) Модернізація програмового забезпечення навчальних предметів відповідно до "курикулярних констант" та рамок формування змісту шкільної освіти.

Щоб відповісти на виклики до розробників змісту освіти, що породжені необхідністю інноваційного розвитку суспільства, необхідно неявну і багато в чому суб'єктивну стратегію розвитку змісту освіти трансформувати в об'єктивну стратегію на базі використання сучасних стратегій репрезентації знання, що у свою чергу передбачає переборення "цифрового розриву", тобто комп'ютеризацію

шкільного навчального простору, відмову від принципу "кожній школі один чи два кабінети інформатики", а забезпечення принципу "у кожний клас – комп'ютер на робоче місце учителя з доступом до Інтернету", забезпечення кожного учня ноутбуком відповідно до Міжнародного Проекту "One Laptop Per Child" (<http://laptop.org/ru/vision/mission/>), метою якого є надати дітям усього світу нові можливості для досліджень, експериментів і самовираження.

Повертаючись до початку статті, звернемо увагу, що для вирішення своєї проблеми професор ужив метод репрезентації знання через побудову простору проблеми (Problem-Space Representation), на основі якого розробляються сучасні концепції об'єднаного освітнього середовища та "підключеного навчання" (Connected Learning). Але це вже питання подальших розвідок.

*Стаття надійшла в редакцію 10.10.2008 ■*

*Бібліографічний опис цієї статті:*

*Клепко С. Ф. Репрезентація знань і зміст освіти / С. Ф. Клепко // Постметодика. – 2011. – № 3(100). – С. 2–9.*

<sup>28</sup> Рамки національного курикулуму. Проект для загальнонаціонального обговорення / Клепко С. Ф. (Керівник групи сприяння), Гірний О. І., Дем'янчук О. П. / Міністерство освіти і науки України, Проект "Рівний доступ до якісної освіти". – Київ : Державна установа "Директорат програм розвитку освіти" МОН України, 2008. – 209 с. (рукопис).

*Розкрито вплив ідей Михайла Васильовича Остроградського на сучасну освіту, зокрема діяльність Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М. В. Остроградського, висвітлено зв'язок поглядів і доробку видатного математика та прагнень освітян сучасності, згадано цікаві сторінки з біографії вченого.*

*Раскрыто влияние идей Михаила Васильевича Остроградского на современное образование, в частности на деятельность Полтавского областного института последипломного педагогического образования имени М. В. Остроградского, освещены связь взглядов и наследия выдающегося математика и стремлений педагогов современности, упомянуты интересные страницы из биографии ученого.*

*This paper covers the influence of M.V.Ostrogradski ideas on modern education, in particular on the activity of M.V.Ostrogradski Poltava in-service teachers training institute; connections between scientist's outlook, his heritage and aspiration of modern educators, some interesting stories of scientist's biography has been mentioned, too.*

УДК 37.09.477.53

## ОСТРОГРАДСЬКИЙ І СУЧАСНІСТЬ

В. В. Зелюк



Серед значущих постатей, народжених на Полтавській землі, вирізняється особа знаменитого українського вченого-математика, педагога та громадського діяча М. В. Остроградського.

Полтавщина пам'ятає здобутки видатного земляка. У 1951 році на честь Михайла Васильовича названо вулицю, що колись мала назви 2-й Кірочний провулок та вулиця Інститутська, де розміщені навчальні корпуси Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. У місті Полтаві на фасаді будинку по вулиці Сковороди № 7, де у 1860–1861 роках жив Остроградський, у 1985 році встановлена меморіальна дошка. На знак великої поваги і вшанування пам'яті Остроградського з ініціативи Управління освіти і науки Полтавської облдержадміністрації Постановою Кабінету Міністрів України від 16 листопада 1998 року № 1814 Полтавському обласному інституту післядипломної освіти педагогічних працівників присвоєно ім'я Михайла Васильовича Остроградського. У березні 2007 року рішенням Кабінету Міністрів Кременчуцькому національному університету також було присвоєно ім'я видатного математика XIX століття Михайла Васильовича Остроградського.

Інститут післядипломної педагогічної освіти з 1997 року започаткував проведення Всеукраїнських читань "Проблеми педагогіки математики і природознавства", присвячених пам'яті М. В. Острог-

радського. У 2011 році відбулися XI Всеукраїнські читання.

Багато зусиль у вивченні педагогічної спадщини Михайла Остроградського доклали Олександр Максимович Барабаш, Павло Іванович Матвієнко, Віктор Іванович Лагно, Едуард Борисович Яворський, Сергій Федорович Клепко [1, 2, 4, 5].

У фундаментальному виданні "Історія Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М. В. Остроградського" (2010) є окремий розділ, присвячений Остроградському, який містить найповніший список друкованих джерел про Михайла Васильовича.

Кажуть, що не помиляється лише той, хто нічого не робить, але у бездіяльності криється найбільша помилка в житті.

Життєвий шлях М. В. Остроградського відзначився бурхливою діяльністю, значними науковими відкриттями і поразками. Він увійшов у історію як видатний науковець і блискучий педагог.

Математики давно звикли до термінів: "рівняння Остроградського", "метод Остроградського", "формула Остроградського-Гаусса", "принцип Остроградського-Гамільтона". У наш час фахівці з математичної фізики використовують нові терміни: "механіка Остроградського", "квантова теорія поля Остроградського", "варіаційні принципи Остроградського". Як виявилося, саме ідеї М. В. Остроградського дають можливість правильно описувати рух електрона в магнітних полях, спінові ефекти у квантовій теорії поля.

Іменем Остроградського названий еліптичний інтеграл, який Михайло Васильович вперше зумів обчислити в 1837 році. Про цей випадок існує історичний анекдот. Керівник будівництва Петербург-Московської залізниці доповів царю, що в одному місці будівництва доведеться обходити височини, оскільки профіль місцевості неможливо розрахувати. Обчислення призводять до еліптичного інтеграла, а такі інтеграли досі ще ніхто не вихував.

Але російський самодержець написав на рапорті керівника будівництва: "Наказую взяти інтеграл". "Суворовим інтегралів" став молодий професор Остроградський, який через місяць дав їх правильне рішення.

М. В. Остроградський – видатний педагог, який понад 30 років викладав математичні науки в найпрестижніших вітчизняних і зарубіжних вищих навчальних закладах. Учений доклав значних дидактичних та організаційних зусиль до становлення системи математичної освіти. М. В. Остроградський – автор оригінальних і найдосконаліших на той час підручників та науково-методичних посібників, блискучий лектор. За свою плідну педагогічну діяльність був удостоєний численних державних нагород. Учнями Остроградського були відомі вчені Д. Менделєєв, О.Можайський.

Дидактичні принципи Остроградського, погляди на методику викладання сформульовано у посібнику "Роздуми про викладання", який було видано 1860 року в Парижі спільно з А. І. Блумом, де широко охоплено аспекти освіти, починаючи від назв предметів та їх змісту і закінчуючи вимогами до вчителів.

Автори "Роздумів про викладання" зазначають, що немає нічого дивного в збереженні старих форм, які добре себе зарекомендували, і одночасному використанні нових прогресивних здобутків науки, підкреслюють важливість освіти, зокрема технічної, для розвитку сільського господарства та промисловості; обґрунтовують основну ідею трудового і естетичного виховання, активного, наочного та міцного знання; головною метою освіти визначають підготовку молодого покоління до майбутньої практичної діяльності; розкривають ідею єдності виховання й навчання.

Одним із основних дидактичних завдань, поставлених М. В. Остроградським, є формування самостійності у процесі навчання. Ця ідея, трансформована в ідею особистісно орієнтованого навчання, і дотепер актуальна для України.

Михайло Остроградський, математик за фахом і покликаний, говорячи про



*Михайло Васильович  
Остроградський*

освіту, спирався на свій досвід викладача математичних дисциплін, часткові проблеми викладання предмета та загальнопедагогічні, які за ними криються. Наступники Остроградського вдячно відреагували на мудре слово наставника. Так, у практиці роботи сучасних передових учителів математики визначилися такі напрями: формування світогляду учнів, вироблення наукового світорозуміння, розвиток культури логічного мислення, виховання свідомості. Математиці властиві абстрактність понять, тверджені і висновки, їх логічна обґрунтованість і водночас надзвичайна широта практичного застосування. Отже, вчителю необхідно якнайповніше розкрити зв'язок науки з життям, технікою, іншими галузями знань.

При визначенні нових горизонтів розвитку освіти в області інститут враховує ідеї нашого славетного земляка.

**У дошкільній освіті** – це подальше розширення мережі дошкільних навчальних закладів, покращення їх матеріально-технічної бази, формування здоров'язберігаючого середовища, запровадження новітніх технологій, розширення спектру освітніх послуг.

Для підвищення професійної компетентності працівників дошкільних установ у контексті сьогодення інститут розробляє програми модульних курсів, готує методичні комплекти для забезпечення дошкільної освіти, продовжує вивчення та поширення кращого досвіду роботи в дошкільній освіті.

Для початкової освіти області ПОІПО розпочинає підготовчу роботу щодо за-

провадження нових стандартів початкової школи з 1 вересня 2012 року. У новому Базовому стандарті початкової школи вивчення технологій заплановано з 2 класу. Саме про ранню технологічну освіту мріяв Михайло Остроградський.

Для забезпечення зростання якості природничо-математичної освіти Комплексною програмою розвитку освітньої галузі Полтавської області на 2011-2015 рр. перед працівниками освіти поставлено низку завдань, виконання яких дасть змогу "спрямувати молодь до занять напружених (хоч і приємних), корисних (хоч і захоплюючих)" і виростити, за порадою Остроградського, "спочатку солдатів і офіцерів, а потім [...] генералів" [2].

У ХІХ столітті Михайло Остроградський міг говорити про доступність освіти лише в сенсі якості викладання дисциплін. У ХХІ столітті розвиток технологій дав можливість розширити поняття "доступність освіти" і з фізичного боку засобами цифрових технологій. Інститут післядипломної педагогічної освіти виступив ініціатором проекту "Заклади освіти Полтавської області в Інтернеті" та реалізує Всеукраїнський проект "Щоденник.ua". У проекті "Щоденник.ua" вже зареєстровано 250 загальноосвітніх навчальних закладів Полтавської області. Віртуальний простір об'єднав учнів, учителів, батьків у єдину освітню спільноту, незалежно від їх фізичного місця перебування: 100 % відділів та управлінь освіти, 48 % навчальних закладів представлені у всесвітній інформаційній мережі.

Жодного разу не використавши термін "інновації", Остроградський був провідним інноватором свого часу. Він також мріяв про школу майбутнього, доклав зусиль до створення нового курикулуму шкільної освіти свого часу, дбав про психологічний комфорт учителя і учня.

ПОІППО доклав великих зусиль для розвитку інноваційної системи області: ініціював удосконалення довгострокового прогнозування в частині складання планів розвитку ЗНЗ, розроблення навчальними закладами моделей школи майбутнього, піднесення інноваційної дослідно-експериментальної діяльності, упровадження проектів "Громадсько активні школи", "Емоційний інтелект і сучасна школа", "Формування лідерських компетентностей для інноваційного суспільства", залучення освітян-практиків до різноманітних форм дослідно-пошукової роботи, стимулювання інноваційної активності освітніх закладів та окремих педагогів.

Остроградський був учителем і глибоким людинознавцем. Добре знаючи невідому природу людини, він цінував її

і намагався зміцнити у ній все найкраще.

Вшануємо пам'ять видатного земляка глибокими роздумами про викладання, енергійною працею на педагогічній ниві.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Барабаш О. З останніх досліджень про славетного вченого-земляка [Текст] / О. Барабаш // Імідж сучасного педагога. – 2002. – № 6–7. – С. 23–25.

2. Історія Полтавського краю. М. В. Остроградський – перший український математик світового масштабу : методичний посібник для вчителів історії, мови і літератури, математики та фізики, учнів. – Полтава: ТОВ "АСМІ", 2002. – 68 с.

3. Історія Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М. В. Остроградського. 1940 – 2010 / В. В. Зелюк (голова ред. кол.) – Полтава : ПОІППО, 2010. – 576 с. : фотоіл. – До 70-річчя Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М. В. Остроградського.

4. Педагогіка математики і природознавства. VII Всеукраїнські читання, присвячені пам'яті М. В. Остроградського, 1–2 жовтня 2003 р. : збірник статей. – Полтава: ПОІППО, 2004. – 76 с.

5. Педагогіка математики і природознавства. VIII – IX Всеукраїнські читання, присвячені пам'яті М. В. Остроградського, 7–8 жовтня 2004, 26–27 жовтня 2005 р. : збірник статей. – Полтава : ПОІППО, 2005. – 216 с.

6. Рішення Третньої сесії шостого скликання Полтавської обласної ради від 1 лютого 2011 року "Про затвердження комплексної програми розвитку освітньої галузі Полтавської області на 2011–2015 роки".

7. Сита Г. М. Краса виявляється в чітких, яскраво окреслених ідеях... (До 200-річчя від дня народження М. В. Остроградського) // Вісник НАН України. – 2001. – №9. – С.49–50.

Стаття надійшла в редакцію 29.09.2011 ■

Бібліографічний опис цієї статті:

Зелюк В. В. Остроградський і сучасність / В. В. Зелюк // Постметодика. – 2011. – № 3(100). – С. 10–12.

Висвітлено основні віхи життєвого і творчого шляху відомого ученого-макаренкознавця Гьотца Хілліга, іноземного члена НАПН України, керівника лабораторії Марбурзького університету "Макаренко-реферат", віце-президента Міжнародної Макаренківської асоціації, члена редакційної колегії та активного автора журналу "Постметодика".

Освещены основные вехи жизненного и творческого пути известного ученого-макаренковедда Гётца Хиллига, иностранного члена НАПН Украины, руководителя лаборатории Марбургского университета "Макаренко-реферат", вице-президента Международной Макаренковской ассоциации, члена редакционной коллегии и активного автора журнала "Постметодика".

Paper highlights the major milestones of life and work of well-known theorist of Makarenko, Gotz Hillig. He is foreign member of NAPS of Ukraine, Head of Laboratory of the University of Marburg "Makarenko-abstract," the vice-president of the Makarenko International Association, a member of the editorial board and an active author of the journal "Postmethods."

УДК 37.092.430

## ВИДАТНИЙ МАРБУРЗЬКИЙ МАКАРЕНКОЗНАВЕЦЬ: НАРИС ПРО ГЬОТЦА ХІЛЛІГА

Т. О. Бондар



*Унікальність Гьотца Хілліга ... полягає в тому, що він є першопрохідником у створенні справжньої наукової біографії А. С. Макаренка й адекватного дослідження спадщини видатного педагога.*  
І. Зязюн, В. Моргун<sup>1</sup>

Німецьке містечко Марбург мальовничо розкинулось на берегах річки Лан в землі Гессен (Hessen). Саме в Марбурзі знаходиться один із найстаріших університетів Європи – Марбурзький університет імені ландграфа Пилипа (Philipps-Universität Marburg), який на весь світ відомий завдяки своїм гуманітарним кафедрам. Тут працювали і вчилися видатні філософи Х. фон Вольф, М. Гайдегер, Ф. А. Ланге, К. Левіт, Н. Гартман, Е. Кассіер, засновники Марбурзької школи П. Наторп та Г. Коген, відомі богослови Р. Отто та Р. Бультман. Студентами університету свого часу бу-



*Гьотц Хілліг, Dr. phil. habil., приват-доцент історії педагогіки Марбурзького університету, керівник лабораторії "Макаренко реферат", віце-президент Міжнародної Макаренківської асоціації, іноземний член НАПН України (Київ) та Російської академії освіти (Москва), член редакційної колегії журналу "Постметодика"*

ли М. В. Ломоносов, Б. Пастернак, брати Грімм, Т. Г. Гадáмер, Х. Ортега-і-Гассет.

Саме на базі Марбурзького університету у 1968 році була заснована унікальна за своєю природою наукова лабораторія "Макаренко-реферат", яка за 43 роки своєї діяльності стала всесвітньо визнаним науково-дослідним центром вивчення життя і творчості відомого українського педагога Антона Семеновича Макаренка.

Співзасновником лабораторії, а також незмінним її керівником за весь цей час є приват-доцент історії педагогіки, доктор габілітований (Dr. phil. habil.), екс-президент і віце-президент Міжнародної Макаренківської асоціації (ММА) Гьотц Хілліг. Майже 50 років пан Гьотц займається вивченням спадщини А. С. Макаренка, самотужки опанував російську мову, вільне володіння якою дало можливість науковцю не лише працювати в архівах колишнього Радянського Союзу, але й активно і досить успішно публікувати свої дослідження в українських і російських наукових журналах, стати іноземним членом АПН України (м. Київ) та Російської Академії освіти (м. Москва).

Народився Гьотц Хілліг (Gotz Hillig) 15 лютого 1938 року в м. Хемніці (Chemnitz) у Німеччині. І хоча його дитинство припало на війну, а юність – на важкі повоєнні роки, пан Гьотц отримав чудову освіту: у 1959 році вступив до Франкфуртського університету, де впродовж

<sup>1</sup> Зязюн І., Моргун В. Слово про лідера міжнародного макаренкознавства Гьотца Хілліга (до 40-річчя творчого шляху) // І.Зязюн., В.Моргун // Постметодика. – 2003. – № 2(48). – С.2.

шести років вивчав германістику, географію і педагогіку. Після закінчення навчання з 1965 по 2003 роки він працював науковим співробітником кафедри педагогіки та дослідницького центру порівняльної педагогіки Марбурзького університету. У 1968 році заснував (спільно із Зигфрідом Вайцем) та очолив наукову лабораторію "Макаренко-реферат".

Зацікавлення особистістю А. С. Макаренка виникло у дослідника не випадково і було зумовлене як захопленням талантом відомого педагога, так і визнанням актуальності його досвіду для сучасного виховання. Адже, як зауважив Гьотц Хілліг в інтерв'ю виданню "Дзеркало тижня", всі моделі обцинного виховання (і досить успішна система Макаренка зокрема) і досі є справжньою екзотикою для його студентів, які вивчають педагогіку, не залежно від того, чи вони родом із Західної Німеччини, східних земель колишньої НДР, Китаю, Італії чи пострадянських країн. "Подібні спроби обцинного виховання, – зазначив дослідник, – викликають у нинішньої молоді великий інтерес, мабуть, ще й тому, що вони докорінно відрізняються від добре знайомої їм практики індивідуального виховання і взагалі від життя дітей в сім'ї" [1].

У 1963 році вийшла у світ перша публікація Г. Хілліга "Література про А. С. Макаренка, видана німецькою мовою до 1962 р." (спільно з І. Раух): Hillig G., Rauch I. A. S. Makarenko. Das deutschsprachige Schrifttum bis 1962. – Berlin, 1963, 102 S. (Bibliographische Mitteilungen des Osteuropa-Instituts an der Freien Universität Berlin) [3, с.2]. Із 1971 року дос-



Марбурзький університет імені ландграфа Пиліпа (Німеччина)

лідник активно працює в державних архівах і бібліотеках Москви, у 1975 році стає головним редактором серії "Opuscula Makarenkiana" (Марбург, 25 томів), а з 1976 року - членом редколегії двомовного "марбурзького видання" збірника творів Антона Макаренка (Равенсбург/Штутгарт).

У 1985 році у серії "Opuscula Makarenkiana" виходить унікальний матеріал – "Мій брат Антон Семенович. Спогади, листи" (Марбург, 201 с.) [9]. Автором публікації, яка своєю появою значною мірою завдячує праці й активній пошуковій роботі пана Гьотца, став майже невідомий на той час молодший брат педагога Віталій Макаренко, котрого німецькому досліднику вдалося відшукати у Франції.

За радянських часів молодший Макаренко майже не згадувався офіційними біографами та дослідниками спадщини Антона Семеновича, оскільки під час громадянської війни він був офіцером Білої армії, а у 1920 році взагалі емігрував із України. Історія пошуків Віталія Макаренка надзвичайно цікава і пов'язана з ім'ям відомого чеського науковця-макаренкознавця Лібора Пехи<sup>2</sup>, який першим із зарубіжних дослідників (із країн, які не входили до соцтабору) мав можливість працювати в радянських архівах і особисто спілкуватися із вихованцями А. С. Макаренка. Саме під час однієї з таких зустрічей вчений дізнався таємницю, про яку вперто мовчало офіційне радянське макаренкознавство – про існування у педагога брата-білогвардійця, який емігрував за кордон. Довгий час Л. Пеха мріяв розшукати цього брата, але після невдачі "Празької весни" зрозумів неможливість здійснення свого бажання. Тоді він від-



На знімку: Лібор Пеха (другий зліва з колегами та з вихованцями А. С. Макаренка на конференції в Полтаві, травень 1988 р. (фото Ю.Токарева)

<sup>2</sup> Лібор Пеха (1926-2002 рр.) – доктор педагогіки Оломоуцького університету (Чехія), один із засновників Міжнародної Макаренківської Асоціації (1991 р., Полтава), член правління ММА. Починаючи із 70-х років майже щорічно відвідував Харків, Полтаву, Київ. Часто виступав перед викладачами й студентами Полтавського державного педагогічного інституту імені В. Г. Короленка. Діяльність Л.Пехи відтворена у Державному музеї А. С. Макаренка у с. Ковалівка та кімнаті-музеї А. С. Макаренка в Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка [24].

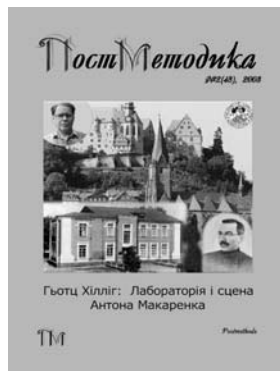


крив свою таємницю пану Гьотцу, з яким познайомився у 1966 році на одному з симпозіумів, присвячених А. С. Макаренку. Відтоді вчених пов'язували не лише наукові, але й дружні стосунки. Деталі цієї зустрічі та складнощі своїх наступних пошуків марбурзький дослідник описує у статті "Нас познайомив Макаренко" [24]. Зустрівшись із Віталієм Макаренком, Гьотц Хілліг умовив його написати свої спогади про брата (див.: [6]), оскільки, на думку вченого, вони мали стати тим незамінним свідченням із найближчого сімейного оточення А. С. Макаренка, якого раніше так не вистачало дослідникам, і яке відкрило б чимало невідомих і несподіваних сторінок із життя педагога та його близьких. Майже тринадцять років тривало спілкування і переписка між В. С. Макаренком і Гьотцом Хіллігом. Учений ставив додаткові питання, ознайомлював брата педагога з новими архівними матеріалами. Було проведено велику і кропітку роботу, в результаті якої всі додаткові матеріали, що були отримані в ході цього незвичайного дослідницького діалогу, знайшли своє місце в упорядкованій Г. Хіллігом книзі спогадів, що вийшла у Марбурзі 1973 року німецькою мовою, і лише у 1985 – російською. Віталій Макаренко виходу книги російською, на жаль, не застав – він помер у 1983 році, останні роки провівши у будинку для людей похилого віку у місті Йер, неподалік Тулона (південь Франції).

90-ті роки ХХ століття знаменували собою новий етап у дослідницькій роботі Гьотца Хілліга, адже внаслідок розпаду Радянського Союзу було відкрито доступ до всіх державних архівів, а в 1993 році розсекречено сімейний архів письменника. У цей час розпочалася активна співпраця лабораторії "Макаренко-реферат" із російськими та українськими макаренкознавцями. У 1991 році у Полтаві було створено Міжнародну Макаренківську асоціацію, віце-президентом якої обрано Гьотца Хілліга.



Гьотц Хілліг. Фото з ювілейного випуску "ПМ", присвяченого 40-річчю творчої діяльності дослідника (Постметодика. – 2003. – № 2(48). – С.2)



Опрацювавши усі доступні на той час архівні матеріали про А. С. Макаренка в Україні та Росії, Г. Хілліг відкрив низку унікальних документів, що дозволили повному уявити життя, оточення, духовний світ і творчість українського педагога. Багаторічна робота в архівах Москви, Києва, Харкова, Полтави та інших міст, ретельне вивчення періодики 20-30-х років та спілкування з дослідниками колишнього Радянського Союзу, дозволило німецькому вченому настільки глибоко увійти в реалії життя радянської України тих часів, що, за словами І. О. Гетьманець, він зміг "як ніхто раніше відтворити діяльність Макаренка в живому контексті української дійсності" [2, с. 125-126].

Так, саме Г. Хіллігом вперше було зібрано статті сучасників про педагогічну діяльність А. С. Макаренка в колонії імені Горького і комуні імені Дзержинського, що вийшли друком в Україні в 1920-30-х роках. У виданій ним книзі "Ukrainica" дослідник розмістив ксерокопії газетних статей, тематичних збірників, журналів Полтави, Харкова, Києва та інших міст, деякі з яких на сьогодні вже втрачено [див.: 2, с.126].

Із 1994 року Г. Хілліг очолює редакційну колегію серії "Невідомий Макаренко" (Москва, Росія). У 1994-1995 рр. у цій серії виходить два томи під доволі нетривіальною назвою "Ти навчила мене плакати...", в яких розміщено надзвичайно зворушливу і цікаву переписку А. С. Макаренка з дружиною Галиною Салько [11].

Великий науковий інтерес становлять біографічні дослідження, проведені Г. Хіллігом щодо друзів і ворогів відомого педагога. Так, у 1997 році виходить його праця "Прометей Макаренко і "головбоги" педолімпі: Соколянський, Залужний, Попов" [26], в якій дослідник розглядає життєві долі трьох найбільш впливових педагогів-сучасників, з якими Макаренко відкрито чи приховано полемізував у своїй "Педагогічній поемі" [2, с.126].

Не менш цікавим є дослідження Г. Хілліга щодо реальних біографій прототипів персонажів самої "Педагогічної поеми". Опрацювавши особисті справи МВС, сімейні архіви та періодику, дослідник знайшов та вніс до своєї німецькомовної книги "Потьмянілі обличчя, забуті люди..." [див.: 29] сорок сім знайдених фотографій. При цьому, як справедливо зазначає українська дослідниця І. О. Гетьманець, "можна лише дивуватись працьовитості й цілеспрямованості іноземного дослідника, що розшукав сліди давно померлих людей, простежив їх-

ній життєвий шлях аж до самої смерті” [2, с.126].

У 1999 році у науково-практичному журналі "Постметодика", який видається Полтавським обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти імені М. В. Остроградського, вийшла друком стаття Гьотца Хілліга під інтригуючою назвою: "Дванадцять миттєвостей долі. Маловідомі сторінки життя і діяльності А. С. Макаренка" [17].

Саме з цієї публікації розпочинається історія не тільки плідної співпраці, але й багаторічної дружби між марбурзьким дослідником і редакцією полтавського видання на чолі з головним редактором – доктором філософських наук, проректором з наукової роботи ПОІППО Сергієм Клепком.

За дванадцять років у "Постметодиці" було надруковано 17 праць [див.: 7; 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 20; 21; 22; 23; 24; 25; 27; 28] Г. Хілліга<sup>3</sup>, із 2001 року він – член редакційної колегії журналу і бажаний гість інституту.

15 листопада 2003 року саме в Полтавському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти імені М. В. Остроградського на зустрічі з нагоди 40-річчя своєї творчої діяльності Гьотц Хілліг представив ювілейну (25-ту) книгу "Полтавська трудова колонія імені М. Горького", що вийшла у Марбурзі у серії "Opuscula Makarenkiana". У презентований 25-й том марбурзької серії пан Хілліг включив 148 документів і 5 газетних матеріалів із фондів українських архівів, практично невідомих пострадянському макаренкознавству. "Яскрава публіцистика, неухильне дотримання стандартів представлення архівних документів та опатність" – ці характеристики нового видання, як і

величезна працелюбність його автора, були відзначені майже всіма присутніми на презентації, серед яких було багато колег і друзів ювіляра, що приїхали привітати його з різних міст України. Детальна розповідь про цю зустріч – на сторінках журналу "Постметодика" у редакційному матеріалі [5].

В цілому за майже п'ятдесятирічну науково-дослідницьку діяльність Г. Хілліг опублікував понад 250 праць, присвячених дослідженню життя і творчого спадку А. С. Макаренка. Яскравий публіцистичний дар і глибока аргументованість праць зробили його бажаним гостем на сторінках освітянських газет і журналів. "Комунікабельний, скромний у побуті, неординарна особистість" – так характеризують науковця відомий український дослідник, віце-президент Міжнародної Макаренківської асоціації, доктор філософських наук, професор, академік НАПН України Іван Зязюн та кандидат психологічних наук, професор, член правління ММА Володимир Моргун у "Слові про лідера міжнародного макаренкознавства Г. Хілліга (до 40-річчя творчого шляху)" – матеріалі, що став першою українською публікацією про німецького вченого, яка містить дані біографічного характеру [3]. За свідченням авторів матеріалу, пан Гьотц має чудову дружину, фразу Ульріку, спеціаліста в галузі медичної генетики, трьох дорослих синів, які, хоч не обрали шлях свого батька, але є висококласними німецькими спеціалістами у своїх галузях [3, с.3]. "І якби в Україні, – зазначають названі вище дослідники, – так дбали про трудову, особистісну і колективістську педагогіку А. С. Макаренка, як її знає і як про неї дбає видатний німецький педагог і історик Гьотц Хілліг, то кількість дітей і підлітків з девіантною поведінкою і, відповідно, притулків і колоній у нашій державі значно скоротилося б, а кількість шкіл-господарств, у яких не тільки навчають, а й виховують молодь і готують її до життя, – зросла" [3, с.3]. Із такою думкою не можна не погодитися, як і з високою оцінкою, даною пану Гьотцу нашими земляками. Бо і справді працьовитість і дослідницький талант нашого марбурзького колеги викликають лише щире повагу і захоплення, а зроблене ним, безперечно, вже сьогодні стало цінним надбанням світового макаренкознавства.

#### ЛІТЕРАТУРА

А) Публікації про Гьотца Хілліга:

1. Абарінов А. Патриарх общественного воспитания. /А. Абарінов // Зеркало недели.



Г. Хілліг презентує свою нову книгу (15.11.2003 р.). Зліва направо: д.іст.н., проф. Інституту історії НАН України В. І. Марочко; д.пед.н., проф. А. М. Бойко; Г. Хілліг; к.пед.н., доц. ректор ПОІППО П. І. Матвієнко; к.філос.н., доц., проректор ПОІППО С. Ф. Клепко

<sup>3</sup> Це дозволило полтавському досліднику В. Ф. Моргуну говорити навіть про "Макаренкіану "Постметодику"" [див.: 4].

– 2008. – №10 (15 марта). – Режим доступа: – <http://zn.ua/articles/53099>.

2. Гетманец І. А. Україна в художественном творчестве А. С. Макаренка / И. А. Гетманец // Истоки педагогического мастерства: сборник научных трудов ПГПУ имени В. Г. Короленко. Серия "Педагогические науки". – Полтава, 2008. – Вып. 4. – С. 124–128.

3. Зязюн І., Моргун В. Слово про лідера міжнародного макаренкознавства Гьотца Хілліга (до 40-річчя творчого шляху) / І. Зязюн, В. Моргун // Постметодика. – 2003. – № 2(48). – С. 2–3.

4. Моргун В. Ф. Макаренкіана "Постметодики": 1993-2008 / В. Ф. Моргун // Постметодика. – 2008. – № 1(78). – С. 46–47.

5. "Полтавська трудова колонія ім. Горького" від патріарха макаренкознавства з Німеччини // Постметодика. – 2003. – №4(50). – С.47.

6. Татарінова Л. Невідомий брат відомого педагога / Л. Татарінова. – Режим доступу: <http://journal.osnova.com.ua/magazines/17/3/1397>.

Б) Публікації Гьотца Хілліга:

7. Абарінов А., Хиллиг Г. Вредный рецензент А. Макаренко / А. Абарінов, Г. Хиллиг // Постметодика. – 2004. – № 2–3. – С. 113–119.

8. Абарінов А., Хиллиг Г. Испытание властью. Киевский период жизни Макаренко (1935–1937 гг.) / А. Абарінов, Г. Хиллиг. – Марбург, 2000. – 200 с. (Opuscula Makarenkiana, Nr.22).

9. Макаренко В. С. Мой брат Антон Семенович. Воспоминания, письма / В. С. Макаренко. – Marburg, 1985; XIII, 201 с. (Opuscula Makarenkiana. Nr.3).

Скорочена версія цього матеріалу: Макаренко В. С. Мой брат Антон Семенович. Воспоминания, письма / Макаренко В. С. // Советская педагогика. – 1991. – №6. – С. 99–112; №7. – С. 91–104. – Режим доступа: <http://www.makarenko.edu.ru/files/vkni-ga.doc>.

10. Свидетельства искренней дружбы: Воспоминания К. С. Кононенко о А. С. Макаренко / [издатели: Г. Хиллиг, В. Марочко]. – Марбург, 1997; XXX, 102 с. (Opuscula Makarenkiana, Nr.20).

11. "Ты научила меня плакать..." Переписка А. С. Макаренко с женой (1927–1929): в 2-х тт. – т.1. – Москва, 1994. – 215 с.; т.2. – Москва, 1995. – 291 с. (Серия "Неизвестный Макаренко").

12. Хиллиг Г. "В Викарсдорфе нет, по крайней мере, ни царя, ни Бога, ни казармы..." Два неизвестных свидетельства из Украины о свободной школьной общине (1924–1925 гг.) / Г. Хиллиг // Постметодика. – 2006. – № 1 (65). – С. 44–48.

13. Хиллиг Г. А. С. Макаренко и Большевская коммуна / Г. Хиллиг // Постметодика. – 1999. – № 1. – С.49–56; № 2. – С.33–43.

14. Хиллиг Г. А. С. Макаренко и В. А. Балицкий. Два соратника на службе украинского ГПУ / Г. Хиллиг // Постметодика. – 2005. – № 6 (64). – С. 40–43.

15. Хиллиг Г. Возвращаясь к теме: А. С. Макаренко и Большевская трудовая ком-

муна / Г. Хиллиг // Постметодика. – 2006. – № 5. – С.44–55.

16. Хиллиг Г. Григорий Ващенко и Антон Макаренко. Взаимоотношения двух полтавских педагогов / Г. Хиллиг // Постметодика. – 2000. – № 1–2. – С. 49–56, 33–43.

17. Хиллиг Г. Двенадцать мгновений судьбы. Малоизвестные страницы жизни и деятельности А. С. Макаренко (июнь-октябрь 1936 г.) / Г. Хиллиг // Постметодика. – 1999. – № 1. – С.14–31.

18. Хиллиг Г. Колония им. М. Горького – лаборатория и сцена Макаренко-воспитателя / Г. Хиллиг // Постметодика. – 2003. – № 2. – С.4–26.

19. Хиллиг Г. Лиха беда начало: марбургские размышления в связи с полтавской макаренковедческой публикацией / Г. Хиллиг // Постметодика. – 2003. – № 1. – С.32–39.

20. Хиллиг Г. Макаренко и власть / Г. Хиллиг // Постметодика. – 2005. – № 1 (59). – С.51–56.

21. Хиллиг Г. Миф о "дипломной работе" выпускника Полтавского учительского института А. С. Макаренко / Г. Хиллиг // Постметодика. – 2003. – № 5–6. – С. 77–79.

22. Хиллиг Г. Москва contra Ленинград. Возвращаясь к теме: Антон Макаренко и Наталья Гирей. Часть 1. / Г. Хиллиг // Постметодика. – 2010. – № 3(94). – С. 52–64.

23. Хиллиг Г. Москва contra Ленинград. Возвращаясь к теме: Антон Макаренко и Наталья Гирей. Часть 2. / Г. Хиллиг // Постметодика. – 2010. – № 4(95). – С. 29–44.

24. Хиллиг Г. Нас познакомил Макаренко. Мои воспоминания о Либоре Пехе / Г. Хиллиг // Постметодика. – 2003. – № 4. – С.45–46.

25. Хиллиг Г. Предисловие к статье В. Г. Бейлинсона "Макаренко и Сталин: новый взгляд. Записи бесед с очевидцами (1954–1974 гг.)" / Г. Хиллиг // Постметодика. – 2010. – № 1 (92). – С.54–64.

26. Хиллиг Г. Прометей Макаренко и "главбоги" педолимпиа: Соколянский, Залужный, Попов. – Marburg, 1997; XIV, 154 с. (Opuscula Makarenkiana. Nr.20).

27. Хиллиг Г. Семь смертей А. С. Макаренко. Домыслы и факты / Г. Хиллиг // Постметодика. – 2009. – № 3 (87). – С. 52–58.

28. Хиллиг Г. Это удивительно, коллега Фролов! К изданию нового собрания сочинений А. С. Макаренко / Г. Хиллиг // Постметодика. – 2008. – № 1 (78). – С.40–45.

29. Hillig G. VerbläBte Gesichter, vergessene Menschen... 28 Portrats von "Freunden" und "Feinden" A. S. Makarenkos (Поблекшие лица, забытые люди... 28 портретов "друзей" и "врагов" А. С. Макаренко). – Bremen, 1999. – 295 S. (Forschungen zu Osteuropa, Bd.6).

Стаття надійшла в редакцію 20.09.2011 ■

Бібліографічний опис цієї статті:

Бондар Т. О. Видатний марбурзький макаренкознавець: нарис про Гьотца Хілліга / Т. О. Бондар // Постметодика. – 2011. – № 3(100). – С. 13–17.

*Розкрито життєвий шлях відомого освітнього діяча, Заслуженого вчителя України, викладача ВНЗ, талановитого, невтомного керівника Петра Миколайовича Щербаня.*

*Раскрыт жизненный путь известного деятеля, Заслуженного учителя Украины, преподавателя вуза, талантливого, неумолимого руководителя Петра Николаевича Щербаня.*

*Paper tells about life and work of Honored teacher of Ukraine, university professor and talented manager, Petro Shcherban.*

УДК 378.11.092.477

## ПОВЕРНУВСЯ ЧЕРЕЗ 33 РОКИ НА РІДНУ ПОЛТАВЩИНУ...

(ДО 85-РІЧЧЯ П. М. ЩЕРБАНЯ)

*С. В. Шейко*

Петро Миколайович Щербань, життя якого тісно і патріотично пов'язане з рідним краєм, народився 10 липня 1926 року в селі Щербані Машівського району Полтавської області.

Ще 16-річним юнаком він брав активну участь у діяльності Карлівської підпільної молодіжної організації під керівництвом Петра Бовкуна, який героїчно загинув у 1943 році під час визволення Карлівського району.

Перебуваючи в армії у 1944-1945 рр., Петро Щербань звільняв рідну Вітчизну від німецько-фашистських загарбників, на Сандомирському плацдармі отримав поранення. А після закінчення війни служив ще 5 років. Це підготувало Петра до активного навчання в Полтавському педагогічному інституті імені В. Г. Короленка, де після успішного закінчення першого курсу він став Сталінським стипендіатом, головою студентського профкому і членом парткому інституту.

На другий день після складання державних іспитів обласний відділ народної



*Петро Миколайович Щербань, кандидат педагогічних наук, професор, Заслужений вчитель України*

освіти (Степан Юхимович Ричко) запропонував Петру Миколайовичу посаду директора Козельщинської середньої школи, яка працювала у приміщенні колишнього монастиря Козельщинської Божої Матері. Пічне опалення в будинку за 50 років

вийшло з ладу, зимою чорнило в чорнильницях замерзало, а учні змушені були сидіти в класах у верхньому одязі.

Такого терпіти роками, як попередники, П. М. Щербань не міг. Закупивши труби, батареї, обладнання котельної, він найняв бригаду майстрів із м. Кременчука та разом із чоловічою половиною педколективу і учнями протягом літніх канікул та осені побудував центральну систему опалення в школі та актовому залі (колишній зимовій церкві), здійснивши відповідний ремонт.

Новий 1957 рік задоволені учителі, учні та їх батьки відзначали у теплі. На новорічному концерті в актовій залі виступив шкільний бальний ансамбль у білих сукнях і костюмах. Серед зими! Такого учні та їх батьки ніколи не бачили. Настрий був дійсно святковим.

За п'ять років керівництва Козельщинською середньою школою Петру Миколайовичу вдалося значно зміцнити навчально-матеріальну базу кабінетів фізики, хімії, біології та історії, збудувати приміщення навчальних майстерень та організувати навчання на високому рівні. Було створено музей історії школи. Навчальний заклад став центром проведення науково-практичних конференцій, займав перші місця у різних видах змагань в районі і області. Пізніше за роботи П. М. Щербаня завідувачем обласного відділу народної освіти у Козельщині було побудоване нове приміщення середньої школи, а в старому, відремонтованому і теплому, знову почав працювати жіночий монастир.

У 1959 році Петро Миколайович був обраний делегатом II з'їзду вчителів



України і переведений на посаду завідувача Козельщинського райвно та голови правління Козельщинського районного відділення товариства "Знання", а в червні 1961 року – заступника, а потім і завідувача Полтавського обласного відділу народної освіти.

Петро Щербань особливу увагу приділяв роботі з педагогічними кадрами та зміцненню навчально-матеріальної бази закладів освіти. За роки його роботи в області було збудовано понад 300 шкіл, майстерень, дитячих садків, гуртожитків для учнів та квартир для вчителів.

Характерними рисами Петра Щербаня як керівника завжди були: правильне визначення стратегічних напрямів розвитку системи освіти, оперативне здійснення глибокого аналізу складних ситуацій, прийняття відповідальності на себе під час опрацювання неординарних рішень, виявлення принципівості і наполегливості у той час, коли йшлося про долю вчителя чи конкретної дитини та її навчання у школі.

У 1970 та 1972 роках Полтавська область нагороджувалася Радою Міністрів України перехідними Червоними прапорами за перемогу в змаганні за кращу підготовку закладів освіти до нового навчального року.

Управління діяльність П. М. Щербаня нерозривно пов'язана із науковою. У березні 1973 року Петро Миколайович захистив кандидатську дисертацію з педагогіки. Він – автор низки наукових праць з культури управління навчально-виховними закладами, які містять ґрунтовний аналіз стану освіти, розкривають болючі проблеми, пов'язані із удосконаленням моделей управління сучасним освітнім закладом.

За активну та ефективну діяльність в управлінні системою освіти Полтавської області П. М. Щербаня обирали делега-

том другого, третього і четвертого з'їзду учителів України та Всесоюзного з'їзду працівників освіти. За досягнуті успіхи в 1968 році йому присвоєно почесне звання Заслуженого вчителя України, яке педагог з честю виправдовує понад 43 роки.

За сумлінну працю Петро Миколайович нагороджений медалями А. С. Макаренка, Н. К. Крупської та багатьма почесними грамотами Міністерства освіти України і низки громадських організацій.

У 1977–1979 роках за рішенням політбюро ЦК Комуністичної партії України П. М. Щербань працював першим заступником голови Товариства культурних зв'язків із українцями за кордоном (Товариство "Україна"), докладаючи чимало зусиль для встановлення дружніх зв'язків із діаспорою.

Протягом цих років Петро Миколайович двічі відвідав українців США та три рази брав участь у громадських заходах канадських українців, що сприяло розвитку культурно-освітніх зв'язків із цими країнами.

З листопада 1979 року діяльність П. М. Щербаня пов'язана з вищою школою. Понад 12 років він працював доцентом кафедри педагогіки і психології Київського педагогічного інституту іноземних мов. Після перших двох-трьох лекцій із педагогіки Петро Миколайович ставав для іноземних студентів найближчим другом, консультантом і порадником із соціально-педагогічних і особистих проблем. Вони намагалися наслідувати його поведінку, стиль і підходи до оцінки як власної діяльності, так і своїх колег.

Щоб прищепити іноземним студентам із перших днів навчання любов і повагу до педагогічної науки і професії, Петро Миколайович у позанавчальний час найбільшій аудиторії інституту щороку впродовж трьох місяців щоденно читав для них книги "Про користь педагогічної літератури" К. Д. Ушинського, "Педаго-



Підготовка до XV обласних математичних змагань у м. Полтаві (1976 р.). П. М. Щербань вітає і нагороджує переможців



Делегацію з України приймає мер м. Ріджайна (1977 р., Канада). А красуні ж – полтавські...

гічна поема" А. С. Макаренка, "Серце віддаю дітям" В. О. Сухомлинського та інші педагогічні твори. Кожного року він разом зі студентами-іноземцями готував і проводив науково-практичні конференції з педагогіки, які відвідували студенти та викладачі інших факультетів, милуючись у переповненому залі театралізованими педагогічними іграми, названими "Золотими трояндами педагогіки". Близько тисячі вихованців П. М. Щербаня працюють учителями, викладачами та керівниками навчальних закладів у понад 40 країнах світу.

З вересня 1991 року П. М. Щербань почав викладати в Ніжинському педагогічному інституті імені М. В. Гоголя.

12 листопада 1992 року йому присвоєно вчене звання професора кафедри педагогіки. Про інтерес, який виявляли студенти і викладачі до професійно-педагогічної діяльності П. М. Щербаня, свідчить той факт, що за п'ять років праці в ушлявленому інституті не відбулося жодної його лекції, на якій би не були присутні його колеги. Дехто з них відвідував лекції Петра Миколайовича по три роки поспіль, пояснюючи це тим, що кожного року одну й ту ж тему професор читає по-іншому.

Після 5-річної праці в Ніжинському педагогічному інституті імені М. В. Гоголя професор П. М. Щербань повернувся до Києва. Але трапилася ніким не передбачувана подія – студенти історико-філологічного факультету, де усі п'ять років працював Петро Миколайович, "застрайкували". Вони встановили в інституті чотири чорні дошки, на яких на білому папері кожен із них ставив вимогу перед керівництвом повернути професора П. М. Щербаня у вуз. Ці виступи продовжувалися протягом двох тижнів, аж до Нового 1997 року.

Петро Миколайович був щиро вдячний студентам і колегам інституту за високу оцінку його діяльності в славному Ніжинському педінституті. Особливо приємним є відгук доцента Т. Д. Пінчук у книзі "Мої незабудки": "Доброю подією на кафедрі був приїзд на роботу до нас



П. М. Щербань знайомить студентів-іноземців із "Педагогічною поемою" А. С. Макаренка

професора Петра Миколайовича Щербаня. Небагато років він пропрацював у нас, але це були небачені до його приїзду і після від'їзду роки великого творчого піднесення. З ініціативи Петра Миколайовича вийшли книги, яким ціни немає. Чого тільки варті "Родинно-сімейна енциклопедія", "Культура спілкування". Не буду перераховувати всі ті видання, які побачили світ завдяки його ініціативі. Їх багато".

Із січня 1997 року П. М. Щербань працював професором кафедри теорії та методики виховання Українського інституту підвищення кваліфікації керівних кадрів освіти, а з вересня 1997 р. по жовтень 1999 р. – професором кафедри гуманітарної освіти Державної академії керівних кадрів освіти. Рідко його лекції не завершувалися оплесками вдячних слухачів.

За роки праці в Ніжинському педінституті та в Академії керівних кадрів освіти вийшли у світ монографії та посібники П. М. Щербаня: "Яблука та ідеї" (1990 р.), "Педагогіка спілкування" (1992 р.), "Драматична педагогіка" (1992 р.), "Родинно-сімейна енциклопедія" (1996 р.), "Довідник класного керівника" (1996 р.) та чимало інших брошур, методичної літератури.

З січня 2000 року П. М. Щербань – головний науковий співробітник відділу педагогіки і психології вищої школи Інституту вищої освіти АПН України. За дев'ять років праці на цій посаді Петро Миколайович підготував 150 публікацій, серед них 5 монографій і 8 навчальних посібників, зокрема: "Формування національної самосвідомості в сім'ї" (2001 р.), "Прикладна педагогіка" (2002 р.), "Навчально-педагогічні ігри у вищих навчальних закладах" (2004 р.), "Пам'ятай ім'я своє" (2006 р.). Монографія П. М. Щербаня "Національне виховання в сім'ї" відзначена 2003 року грамотою і грошовою премією Українського вільного університету (м. Нью-Йорк, США).

Під час роботи в Інституті вищої освіти АПН України Петро Миколайович приділяв велику увагу проблемі національного виховання учнівської і студентської молоді. Опублікував 8 навчальних посібників та понад 50 статей із даної проблеми, зокрема про відновлення графі "національність" у паспортах та свідоцтвах про народження громадян як можливість зберегти українську ідентичність, національну гідність та національну свідомість.

Свого часу великий геній українського народу Т. Г. Шевченко писав:

Не журися, сподівайся,  
Та Богу молися.  
А мені тепер на Умань  
Треба подивитись.



Галерея портретів головних освітянських очільників у Полтавській області з 1943 по 2000 рік в актовій залі Головного управління освіти і науки Полтавської облдержадміністрації.

Зліва направо: Турченко Павло Савич (1943 – 1944), Безносик Андрій Петрович (1945 – 1946), Ричко Степан Юхимович (1947 – 1967), Щербань Петро Миколайович (1967 – 1977), Хорольський Євген Андрійович (1977 – 1992), Орел Микола Хомич (1988 – 1989), Чичкало Борис Васильович (1992 – 1994), Охріменко Іван Володимирович (1994 – 2000)

Таку необхідність відчув і Петро Миколайович, ставши в листопаді 2008 року професором Уманського державного педагогічного університету імені П. Г. Тичини, де йому були створені всі умови для творчої праці. У 2009 році Академією педагогічних наук за його співавторством видано підручник "Педагогіка вищої школи". У лютому 2010 року за його редакцією у видавництві "Вища школа" вийшов надзвичайно цінний посібник для студентів, викладачів та вчителів "Педагогічна культура вчителя". У планах видавництва "Вища школа" – його посібник "Національна самосвідомість і патріотизм". Уманський педуніверситет видав брошуру Петра Миколайовича "Роздуми і поради науковця", а також до його 85-річного ювілею – біографічну книгу "Петро Миколайович Щербань: Віхи життя (До 85-річчя від дня народження)" обсягом близько 500 сторінок.

Заслуги інваліда другої групи ВВВ, професора, Заслуженого вчителя України П. М. Щербаня високо відзначені державними нагородами – орденом Вітчизняної війни, двома орденами "За мужність", "Трудового Червоного Прапора", орденом "Пошани" та 26 медалями, Грамотою Верховної Ради України, а також медалями А. С. Макаренка, Н. К. Крупської та золоту медалью К. Д. Ушинського і знаком "Відмінник освіти України". Петро Миколайович визнаний кращим освітянином 2001, 2008 та 2010 років, лауреатом відзнак "Народ мій завжди буде", "Засвіти вогонь". За особливі заслуги в освіті і науці П. М. Щербаню у 2003 році призначена довічна президентська стипендія.

Завершуючи характеристику життєвого шляху і діяльності нашого земляка, який у травні 2010 року повернувся на батьківщину, щоб бути ближче до своїх дітей та могил батьків і нещодавно захороненої дружини, хочу нагадати, що 10 липня 2011 року Петрові Миколайовичу виповнилося 85 знаменних років життя і безперервної та цілеспрямованої діяльності на благо народу України, що дає право педагогічній громаді і його вихованцям споді-

ватись на високу оцінку його діяльності органами місцевої влади та Президентом України і Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Екологічне виховання учнів / за ред. П. М. Щербаня. – Ніжин, 2003. – 238 с.
2. Пінчук Т. Підсніжники / Т. Пінчук. – Ніжин : ПП Лисенко. – М. М., 2010. – 64 с.
3. Щербань П. М. Навчально-педагогічні ігри у вищих навчальних закладах / П. М. Щербань. – К. : Вища школа, 2004. – 207 с.
4. Щербань П. М. Пам'ятай ім'я своє / П. М. Щербань. – К. : Вища школа, 2006. – 191 с.
5. Щербань П. М. Національне виховання в сім'ї / П. М. Щербань. – К. : Борівітер, 2000. – 260 с.
6. Щербань П. М. Культура спілкування / П. М. Щербань. – К. : ВШОЛ, 1997. – 328 с.
7. Щербань П. М. та ін. Педагогічна культура вчителя / За ред. П. М. Щербаня. – К. : Вища школа, 2010. – 167 с.

Стаття надійшла в редакцію 10.08.2011 ■

#### Бібліографічний опис цієї статті:

- Шейко С. В. Повернувся через 33 роки на рідну Полтавщину... (до 85-річчя П. М. Щербаня) / С. В. Шейко // Постметодика. – 2011. – № 3(100). – С. 18–21.

*У статті визначено поняття "здібні", "обдаровані", "талановиті", розкрито особливості підготовки, підвищення кваліфікації учителів Сумської області; висвітлені напрацювання освітян Сумщини у роботі з обдарованою учнівською молоддю, специфічність самоосвіти та становлення вчителів за означеним напрямом, проблемні питання щодо підтримки учителів, які працюють з обдарованими учнями.*

*В статье определены понятия "способные", "одаренные", "талантливые", раскрыты особенности подготовки, повышения квалификации учителей Сумской области; освещены напработки педагогической общественности Сумщины в работе с одаренной ученической молодежью, специфика самообразования и становления педагогов в данном направлении, проблемные вопросы подготовки учителей, которые работают с одаренными учениками.*

*In the article on the base of definition of conceptions "capable", "gifted", "talented" the peculiarities of training, raising the level of professional skills of Sumy region teachers; progress of youth, specificity of self-education and formation of teachers in the definite direction; problematic questions as for support of teachers working with talented youth are shown.*

УДК 371.14:376.54

## ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ І РОБОТА З ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ

*І. В. Удовиченко*



Питання роботи з обдарованою учнівською молоддю на сучасному етапі розвитку освіти актуальне та проблемне водночас. Актуальним залишається невизначеність трактування понять "обдаровані", "здібні", "талановиті", дослідження теоретико-методологічних підходів діагностування обдарованості, психолого-педагогічних основ самовизначення обдарованої особистості, використання традиційних, інноваційних технологій, форм, методів у роботі і обдарованою учнівською молоддю, стимулювання праці вчителя, який працює з цим контингентом учнів та багато іншого. Проблемним залишається диференціювання форм роботи із учнівською молоддю, зокрема обдарованою, підготовка, підвищення кваліфікації, підтримка вчителів, які працюють з обдарованими дітьми, тощо.

Протиріч щодо цього питання чимало – це віднесення (у процесі розгляду поняттєво-категоріального апарату) до категорії "обдаровані" певної групи дітей і, водночас, залучення (на організаційному рівні) до різних форм роботи з обдарованими учнями широкого кола учасників; акцентування (інформаційне поле) уваги на важливості роботи з обдарованими учнями на різних рівнях та відсутність значних важелів стимулювання (нормативно-правова база) вчителів, що працюють із ними.

Усі ці питання між собою тісно пов'язані: чітке розмежування поняттєво-категоріального апарату сприяє добору оптимальних форм і методів (підвищення кваліфікації та підтримки вчителів, орга-

нізації роботи вчителів із обдарованими учнями), які, у свою чергу, впливають на результативність роботи в цілому.

У контексті викладеного вище, метою цієї статті є висвітлення особливостей підготовки та підтримки учителів, які працюють із обдарованою учнівською молоддю, на сучасному етапі розвитку освіти.

Питання обдарованості у різні періоди розглядали іноземні та вітчизняні науковці і практики: Б. Ананьев, Ю. Бабаєва, Ф. Баррон, Л. Венгер, Ф. Гальтон, К. Гельвецій, Ю. Гільбух, Д. Гілфорд, В. Єфроїмсон, М. Каратаєва, М. Карне, Г. Костюк, Н. Лейтес, Дж. Локк, А. Матюшкин, К. Платонов, Д. Рензуллі, Р. Розенталь, С. Рубінштейн, А. Савенков, Д. Сиск, Л. Слободянюк, Р. Стернберг, К. Тейлор, П. Торренс, Е. Фромм, Б. Чижевський, В. Чудновський, В. Юркевич, Л. Якобсон та ін.

Проте однозначності у трактуванні понять "обдаровані", "здібні", "талановиті" нині немає. **Обдарованість** різні науковці трактують по-різному, зокрема, як:

- ♦ складну психологічну категорію [1];
- ♦ специфічне поєднання здібностей високого рівня, а також інтересів, потреб, що дозволяє виконувати певну діяльність на якісно високому рівні, відмінному від умовного "середнього рівня" (Б. Чижевський);
- ♦ високий рівень розвитку загальних і спеціальних здібностей (В. Чудновський, В. Юрковський);
- ♦ не лише своєрідне поєднання здібностей людини, а ще й *сукупність її особи-*



стісних характеристик (Л. Слободянюк);

- ♦ поєднання трьох компонентів: мотивації, орієнтованої на виконання завдання, видатних розумових здібностей і креативності (Д. Рензулі);

- ♦ набір здібностей, здатність до видатних досягнень у будь-якій соціально значущій сфері людської діяльності (Н. Лейтес);

- ♦ розумовий потенціал або інтелект, цілісну індивідуальну характеристику пізнавальних можливостей і здібностей до навчання [1];

- ♦ талановитість, наявність внутрішніх умов для значних досягнень у діяльності [2];

- ♦ сукупність взаємопов'язаних параметрів: випереджуючий розвиток пізнання, психологічний розвиток, фізичні дані [1];

- ♦ однакову "наділеність" розумом більшості дітей від народження із різницею у рівні розвитку їх здібностей, що зумовлено відмінністю їх життєвих умов (Дж. Локк, К. Гельвецій, В. Єфроїмсон);

- ♦ генетичну спадковість, за якою обдарованість є вродженим, досить рідкісним явищем, що успадковується від батьків і навіть через покоління (Ф. Гальтон, Р. Стернберг).

**Здібність учені визначають як:**

- ♦ властивість індивіда, що є передумовою успішного виконання ним певних видів діяльності [1];

- ♦ індивідуально психологічні особливості людини, які сприяють успішному виконанню нею тієї чи іншої діяльності і не зводяться тільки до знань, умінь та навичок, які вона має [2];

**талановитість** – як високий рівень розвитку здібностей, передусім спеціальних, тобто таких, які дають змогу успішно виконувати певну діяльність: літературну, музичну, сценічну тощо [1];

**геніальність** – як надзвичайно високий рівень здібностей загальних чи спеціальних, який виявляється в тому, що у творчій діяльності особистість досягає таких результатів, які складають цілу епоху в житті суспільства, розвитку культури, науки, політики [1].

У своїй роботі ми дотримуємося таких трактувань:

- ♦ **здібність** – сукупність знань, умінь, навичок;

- ♦ **обдарованість** – розумовий потенціал, сукупність пізнавальних можливостей і здібностей до навчання;

- ♦ **талановитість** – високий рівень розвитку і прояву здібностей, доведених до автоматизму, обдарованої людини;

- ♦ **геніальність** – творча неповторність, що базується на інтелекті, досвіді та таланті.

Звідси вибудовується така послідовність: здібність ↔ обдарованість ↔ талановитість ↔ геніальність.

Основи такої організації роботи із талановитою учнівською молоддю, на нашу думку, мають закладатися у вищих педагогічних навчальних закладах. Проте, як свідчить практика, майбутніх педагогів навчають азам роботи із учнями взагалі, а не з обдарованими зокрема. Перефразовавши вислів Е. Хаббарда "Існує щось рідкісніше, тонше, більш дивовижне, ніж обдарованість. Це здатність визнавати обдарованість інших", хочемо зауважити: "Існує щось рідкісніше, тонше, більш дивовижне, аніж сама обдарованість – це здатність розвивати обдарованість в інших". Дотримання саме такого підходу дало можливість у Сумському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти організувати процес підвищення кваліфікації вчителів області у післядипломний період за цим напрямом.

На сучасному етапі розвитку суспільства проблеми підвищення кваліфікації спеціалістів визначаються як пріоритетні, безпосередньо пов'язані із економічним і культурним розвитком, соціальною стабільністю. Саме ефективне функціонування відповідної системи забезпечує в суспільстві високий рівень професіоналізму, сприяє гармонійному поєднанню суспільних і особистісних інтересів. Надання державою кожній людині протягом усього життя реальних можливостей для підвищення її професійного рівня, приведення його у відповідність до вимог, які досить швидко змінюються, освоєння в разі потреби нових спеціальностей усе це є важливими складовими демократизації суспільства.

Тому підвищення кваліфікації працівників освіти, підготовка до інновацій у післядипломний період набуває сьогодні особливого значення для подальшого якісного розвитку навчальних закладів. Це пояснюється не лише фактом розвитку самої системи освіти, а й тими змінами, які відбуваються у державі в цілому.

Закономірною нині є організація такої ефективної системи післядипломної педагогічної освіти, що створює необхідні умови для навчання освітян протягом усього життя. Із цією метою у Сумському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти здійснюється навчальний, науковий, методичний, моніторинговий супровід процесів підвищення кваліфікації та перепідготовки педагогічних працівників, зокрема за напрямом організації роботи із талановитою учнівською молоддю.

Традиційним напрямом роботи інституту із педагогічними кадрами області є підвищення їхньої здатності виконувати

додаткові завдання та обов'язки в межах спеціальності, систематичне оновлення і поглиблення професійних знань, умінь і навичок учителів за спеціальністю, професією; підвищення інтелектуального та культурного рівня [5]. Так, щороку на факультеті підвищення кваліфікації функціонують очні, очно-дистанційні, дистанційні, екстернатні форми навчання; курси, пролонговані у часі (за накопичувальною системою), проблемно-тематичні та експрес-курси, у тому числі виїзні, на яких обов'язково висвітлюються питання організації роботи із обдарованою учнівською молоддю (психологічний, педагогічний, методичний, організаційний, нормативно-правовий аспекти) [5].

Навчання освітян області протягом усього життя сприяє комплекс *методичних заходів*, здійснюваних Сумським ОІППО. Так, одним із основних напрямків діяльності післядипломної педагогічної освіти та підвищення кваліфікації є організація ефективної системи методичної роботи, спрямованої на розвиток обдарованої дитини, творчої індивідуальності педагогічних і керівних працівників [5].

Як засвідчує практика, на сучасному етапі розвитку освіти не вирішеною залишається проблема залучення всіх педагогів до творчого пошуку оптимальних, дієвих, результативних підходів у роботі із обдарованою учнівською молоддю. Результат цього – повільне підвищення кількості творчо працюючих учителів області, що можна констатувати за ступенем та результативністю участі учнів у міжнародних олімпіадах, турнірах, конкурсах, змаганнях.

Вибір шляхів щодо вирішення цієї проблеми значною мірою залежить від цілісного підходу до реалізації ключових проблем освіти, вміння прогнозувати результат. З огляду на це, професійним обов'язком кожного педагога є постійне вдосконалення змісту, форм, методів роботи; цілеспрямованість у чіткому визначенні напрямів діяльності із вироблення активної професійної позиції; безперервна самоосвіта в міжкатегорійний період. Із метою організації ефективної системи методичної роботи, спрямованої на розвиток творчої індивідуальності освітян області, забезпечення системного підходу, організаційно методичну діяльність об'єднано в 5 блоків: організаційно-методичний, інформаційно-просвітницький, експериментально-дослідний, експертно-діагностичний, корекційно-описовий та побудовано організаційно-функціональну модель методичної роботи (схема 1) [5].

З огляду на зазначене вище, методична служба області (від навчально-методичного відділу післядипломної освіти Сумського ОІППО – до предметних методич-

них об'єднань учителів області) уже п'ятий рік поспіль працює над реалізацією науково-методичної проблеми: "Науково-, навчально-методичне забезпечення навчально-виховного процесу в навчальних закладах області в умовах реформування освіти".

Формами методичної роботи із учителями за напрямом "обдарованість" є групові і колективні (схема 2), до яких входять: методична рада, методичне об'єднання (предметне, циклове, профільне), взаємовідвідування уроків, єдиний методичний день, методичний семінар-практикум, школа перспективного педагогічного досвіду, школа молодого вчителя, школа педагогічної майстерності, проблемні (творчі) групи (лабораторії), науково-педагогічні конференції, творчі звіти, опорні школи, експериментальні педагогічні майданчики, а також нетрадиційні форми роботи: моделювання педагогічних ситуацій, педагогічні ігри (дидактичні, виховні, ділові, рольові), олімпіади методичних інноваційних розробок уроків і виховних заходів, методичні "мости", ярмарки (педагогічних ідей, літературні, педагогічних підручників, методичних рекомендацій), аукціони методичних розробок, педагогічні конкурси, виставки методичних розробок (уроків, виховних заходів), методичні фестивалі, консиліуми та ін. [5].

Із метою навчання та підвищення кваліфікації педагогічних працівників в області здійснено навчально-методичні заходи щодо організації та проведення ряду *моніторингових досліджень*: стану впровадження профільного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах; стану дошкільної освіти; якості мовної освіти учнів 7-х класів у загальноосвітніх навчальних закладах; якості роботи із обдарованою учнівською молоддю тощо.

На факультеті перепідготовки інституту створено умови для надання другої вищої освіти за освітньо-кваліфікаційним рівнем "спеціаліст" та навчання за освітньо-кваліфікаційним рівнем "магістр" за ліцензованими спеціальностями: "практична психологія", "адміністративний менеджмент", "управління навчальним закладом", "педагогіка вищої школи", які пройшли акредитаційну експертизу. Метою організації та проведення перепідготовки громадян у Сумському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти – підготовка до самостійної діяльності, яка вимагає поглибленої освіти у певному напрямі та, відповідно до вимог сьогодення, удосконалення знань із професійної спеціалізації, оволодіння навичками науково-дослідної роботи, управлінської діяльності та роботи із обдарованою учнівською молоддю.

Результатом такої діяльності є нові форми роботи із обдарованою учнівською молоддю, ініційовані та організовані педагогами на місцях:

- ♦ *В-Писарівський район*: конкурс комп'ютерних презентацій "Педагогічний досвід освітян району", "Багатофункціональні шиті дидактичні іграшки-посібники", "Овочі та фрукти" (пап'є-маше); конкурси: "Учень року", дитячого малюнка "Кожна дитина повинна мати маму", художнього фото "Моє рідне село", плакатів "Керуй своїм життям";
- ♦ *Глухівський район*: конкурс нестандартних уроків, конкурс учнівських проєктів "Творча молодь Глухівщини", фе-

стиваль обдарованих дітей "Наше майбутнє"; випуск районної газети "Освітнянський меридіан";

- ♦ *Кролевецький район*: клуб творчих педагогів, Книги пошани "Талановиті педагоги Кролевеччини", "Талановиті діти Кролевеччини";
- ♦ *Липоводолинський район*: районний конкурс "Інтелектуал року";
- ♦ *Охтирський район*: огляди-конкурси "Свята спадщина", "На кращий волонтерський загін";
- ♦ *Путивльський р-н*: договір про співпрацю відділу освіти Путивльської райдержадміністрації та Інституту педагогіки НАПН України – методичний супро-

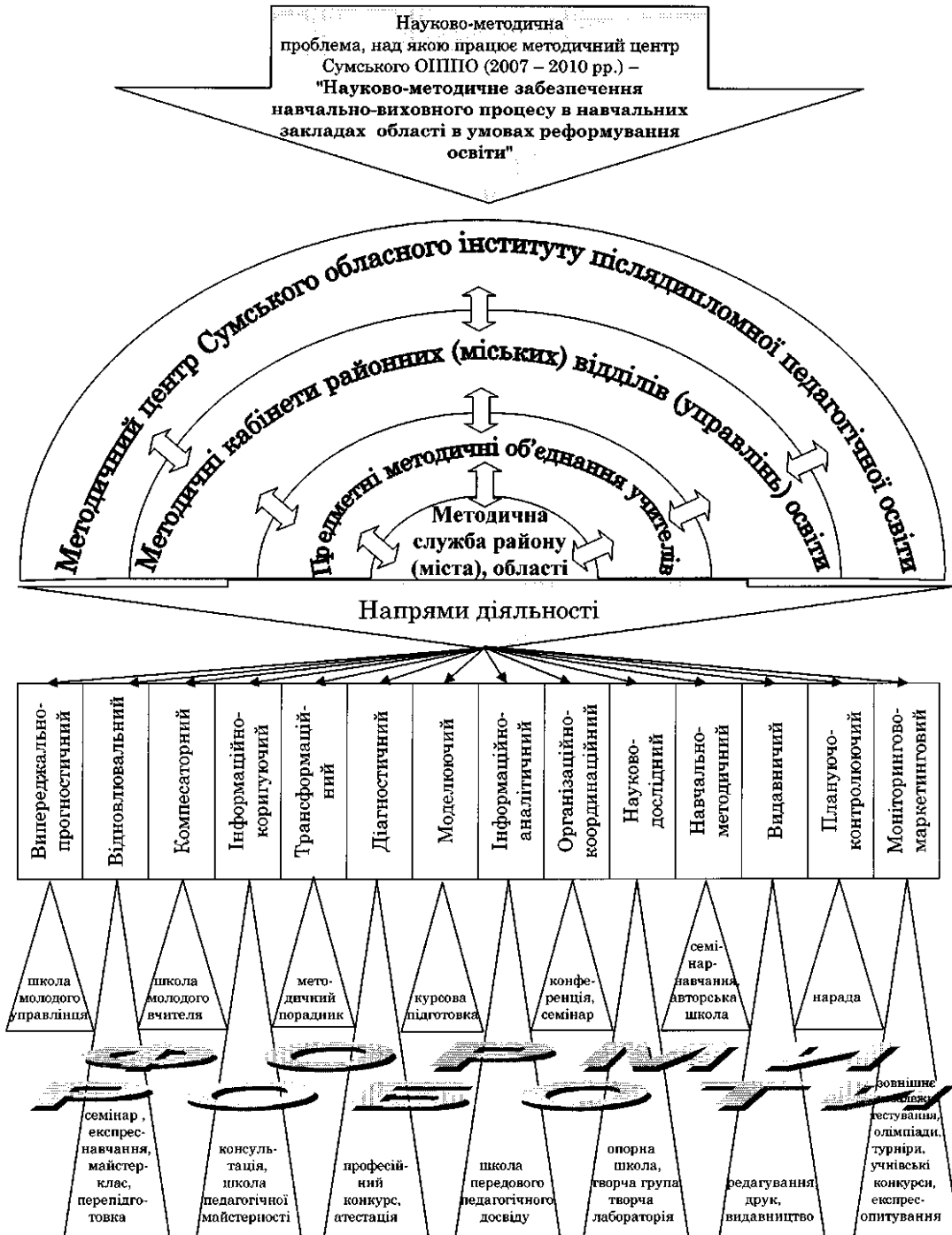


Схема 1. Організаційно-функціональна модель методичної роботи з педагогами Сумської області

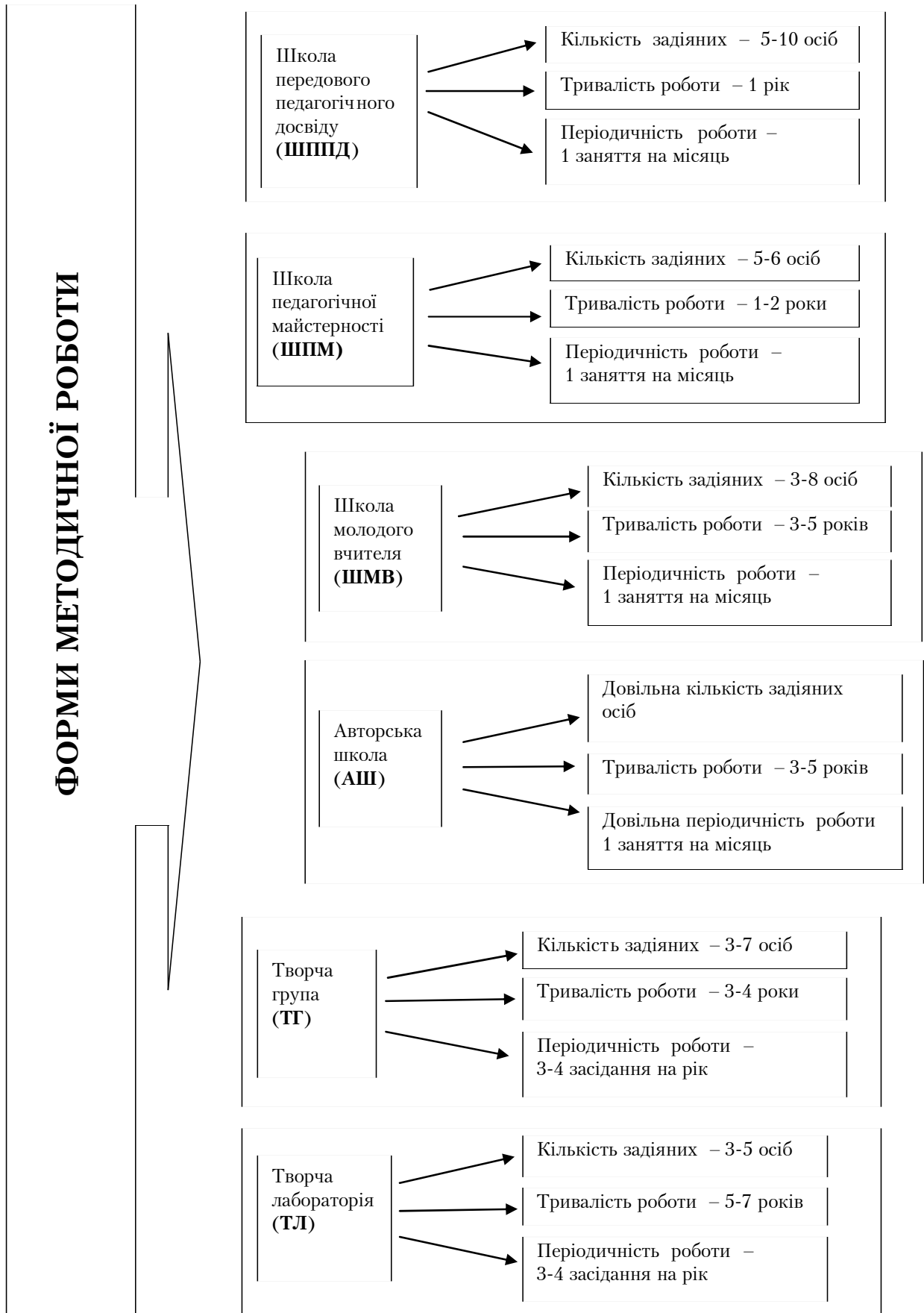


Схема 2. Традиційні форми методичної роботи з педагогами за тематичним напрямом

від організації профільного навчання у старшій школі. Районні конкурси, ігри, змагання: "Маленькі розумники" для учнів 4-класів, "Універсал", "Юні правознавці" для старшокласників, учнівські науково-практичні конференції; фестивалі "Таланти твої, Україно", "Дзвіночки Путивльщини", свято мудрості;

♦ *м. Ромни*: договір про співпрацю Роменської спеціалізованої загальноосвітньої I-III ступенів № 2 імені акад. Йоффе Роменської міської ради та Польської спільноти за напрямом роботи з обдарованими дітьми; міські конкурси "Учень року", "Інтелектуал 2011";

♦ *м. Суми*: мистецькі салони, міський географічний конкурс "Еверест", міська олімпіада із англійської мови серед учнів 4-х класів, міські конкурси: "Кращий шкільний кабінет", "Педагогічна рада: нетрадиційний підхід", конкурс-плєнер "Осіньне місто";

♦ *Тростянецький район*: виставка-презентація творчих доробків (проектів) учителів стосовно роботи з обдарованою учнівською молоддю "Вернісаж педагогічних ідей і знахідок";

♦ *м. Шостка*: міський фестиваль-конкурс "Мій кращий урок", конкурс "Класний керівник";

♦ *Шосткинський район*: конкурс "Учень року", "Майбутнє лісу у твоїх руках", акція "Діти – дітям";

♦ *Ямпільський район*: конкурси педагогічної майстерності "Мій кращий урок природознавства", "Педагогічна олімпіада учителів географії", "Мій кращий урок із основ здоров'я в початкових класах"; виїзна олімпіада із малюнка та креслення Полтавського національного технічного університету імені Ю. Кондратюка.

Підтримкою та стимулюванням обдарованих учнів є моральні та матеріальні заохочення. Так, лише Роменською міською радою протягом 2011 року було відзначено 65 учнів-переможців предметних конкурсів, олімпіад у сумі 12650 грн. [4].

Однак, не зважаючи на все викладене вище та широке висвітлення проблем роботи з обдарованою учнівською молоддю на різних адміністративно-територіальних рівнях, невирішеними залишаються такі питання:

♦ обмеженість фінансування, що впливає на можливість організації індивідуального, групового навчання обдарованих учнів у позаурочний час; створення динамічних груп із різних базових дисциплін; проведення додаткових індивідуальних занять із обдарованою учнівською молоддю тощо;

♦ наповнюваність 10-11 класів (із метою реалізації профільного навчання); мова йде про те, що реалізувати об'єктивне оцінювання, врахувати індивідуальні

особливості учня, диференціювати навчання, зважити на креативність обдарованих можна, на нашу думку, за оптимальної кількості учнів у класі 15 осіб, на відміну від існуючих 25-30;

♦ якість альтернативних підручників та їх вчасне надходження до закладів освіти;

♦ прозорість зовнішнього незалежного оцінювання на етапі висвітлення помилок тесту конкретної особи та типових для певного напрямку (дисципліни) із метою подальшої підготовки обдарованої учнівської молоді;

♦ належне моральне, матеріальне стимулювання праці вчителів, які працюють із обдарованою учнівською молоддю та багато інших.

Таким чином, перспективами подальших розвідок у цьому напрямі є, зокрема, вдосконалення нормативно-правового забезпечення, поняттєво-категоріального апарату тощо.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Каратаєва М. Проблема обдарованості: теоретичний аспект / М. Каратаєва. – Вінниця : РВВ, 2010. – 2 с.

2. Матюшкин А. О создании научно-практической программы по выявлению, обучению и воспитанию одаренных и талантливых детей / А. Матюшкин, Д. Сиск // Одаренные и талантливые : материалы VII Международной конференции. – Солт-Лейк Сити, 1987. – 543 с.

3. Удовиченко І. В. Інтелектуальна еліта Сумщини / І. В. Удовиченко // Педагогічна Сумщина. – Суми : Нота Бене. – 2008. – № 2. – С. 54–59.

4. Удовиченко І. В. Олімпіадні змагання – випробування знаннями / І. В. Удовиченко // Педагогічна трибуна. – Суми : РВВ СОІППО. – 2009. – № 4. – С. 4–6.

5. Удовиченко І. В. Роль методичної роботи в підвищенні професійної підготовки вчителя / І. В. Удовиченко // Педагогічна трибуна. – Суми : РВВ СОІППО, 2009. – № 7–8. – С. 2.

Стаття надійшла в редакцію 10.10.2011 ■

Бібліографічний опис цієї статті:

Удовиченко І. В. Підвищення кваліфікації вчителів і робота з обдарованими учнями / І. В. Удовиченко // Постметодика. – 2011. – № 3(100). – С. 22–27.

*У статті розглянуто запровадження естетотерапії у професійну діяльність педагога у двовимірному контексті: як самодостатній предмет педагогічного проектування та як його об'єкт – на технологічному та процесуальному рівнях.*

*В статье рассматривается включение эстетотерапии в профессиональную деятельность педагога в двухмерном контексте: как самодостаточный предмет педагогического проектирования; и как его объект – на технологическом и процессуальном уровнях.*

*Author has considered the idea of aesthetotherapy projecting into the teachers' professional activity in the dual context: as the new phenomena and self sufficient object of the pedagogical projecting and as it's object – on the technological and procedural levels.*

УДК 378.22.015.311.091.313:615.852

## ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЕСТЕТОТЕРАПІЇ У ПРОФЕСІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ПЕДАГОГІВ

О. А. Федій



Масштабні зміни у розвитку постіндустріального суспільства на початку третього тисячоліття, що пов'язані із деструктивною дією на людину сучасного інформаційного простору, зумовили надзвичайну важливість запровадження у педагогічний процес ідеї гармонізуючого естетотерапевтичного впливу на особистість, яка формується. Ідеться про необхідність актуалізації емоційно-чуттєвої, естетичної складової розвитку особистості, що забезпечує пошук та визначення найбільш оптимальних і комфортних для індивідуальності форм, методів, засобів та прийомів її "входження" в інформаційно-освітній простір сучасного середовища. Ключовою проблемою цього напрямку наукового пошуку є вивчення валеологічної сутності естетичного знання, актуалізація саногеної функції краси та з'ясування можливостей використання життєзберігаючих технологій формування сучасної дитини технократичного століття (Киященко М.).

Із метою теоретико-методологічного та практичного вивчення сучасного феномену розвитку людини нами виділений окремий напрям психолого-педагогічної науки – естетотерапія. Це інтегроване поняття, яке об'єднує дві складові: "естетичне" (від грецьк. *aisthetikos* – чуттєвий) та "терапія" (від грецьк. *therapeia* – лікування). Це своєрідне педагогічне "лікування" людської душі за допомогою різноманітних засобів впливу на емоційно-чуттєву сферу індивіда (гра, спілкування, мистецтво, природа, рух, фольклор тощо), яке передбачає усунення психологічного дискомфорту та створення умов щодо творчої реалізації особистості. До провідних видів естетотерапії відносимо: арт-терапію, казкотерапію, ігротерапію, музикотерапію, танцювальну терапію, пісочну терапію, бібліотерапію, психодраму, скріптіотерапію.

У ході формування методологічних засад естетотерапії як нової та важливої функції

професійної діяльності педагога нами здійснене її основне визначення. **Естетотерапія** – це самостійна галузь психолого-педагогічного знання про створення психологічно комфортних умов щодо розвитку і актуалізації саморегулятивних механізмів особистості та розкриття її індивідуально-творчого, духовного потенціалу у просторі сучасного навчально-виховного процесу.

Хоча пріоритет теоретичного обґрунтування використання засобів естетотерапії у професійній діяльності належить зарубіжним фахівцям, вітчизняна педагогічна наука і народна педагогіка мають давні традиції та величезний досвід застосування естетотерапії в навчанні і вихованні дітей та молоді. Саме це слугувало достатнім підґрунтям для створення методологічних основ естетотерапевтичної підготовки педагогів у нашій країні. Важливим засадничим елементом теоретико-методологічного підґрунтя естетотерапевтичної діяльності педагогів стає виділення загальних принципів проектування новітньої ідеї естетотерапевтичного впливу на особистість у педагогічний процес.

Розвиток та застосування ідей проектної діяльності в педагогіці традиційно здійснювалися на засадах самостійності тих, кого навчають, та розглядалися науковцями як один із механізмів культури, що сприяє перетворенню людини на істоту, здатну вільно творити, та ствердженню проектної культури як нової освітньої парадигми ХХІ століття (В. Безпалько, М. Горчакова-Сибірська, В. Докучаєва, О. Заїр-Бек, Г. Ільїн, І. Колеснікова, В. Радіонов, В. Серіков, А. Соломатін та ін.). В. Докучаєва зазначає, що в сучасних умовах процес проектування стає основним механізмом розвитку інноваційної практики, а отже, має розглядатися як особливий і своєрідний вид творчої діяльності [1, с. 18]. Зауважимо, що, з одного боку, педагогічне проектування естетоте-

рапії у професійну діяльність педагога є новацією педагогічної науки. З іншого боку, існує об'єктивна необхідність упровадження (проектування) естетотерапії в навчально-виховну діяльність сучасного педагога. Вона зумовлена такими чинниками: *по-перше*, значущістю вчасної нейтралізації надзвичайно потужного негативного впливу інформаційних потоків на сучасну дитину, що важливо здійснювати в рамках системи загальноосвітнього навчального закладу; *по-друге*, необхідністю подолання наслідків негативно-емоційно-психологічного тиску на особистість самого вихователя, що відбувається за рахунок величезного робочого навантаження педагога та низького рівня соціально-економічного супроводу цієї професії в суспільстві; *по-третє*, практичною відсутністю в організаціїно-змістовому компоненті професійної підготовки сучасного педагога спеціальних технологій побудови емоційно-естетичної атмосфери партнерських духовно збагачених відносин, які б оптимізували навчально-пізнавальну діяльність, що призводить до порушення стійкості дитини до негативних впливів інформаційних, соціальних, екологічних та інших чинників соціалізації.

**Мета статті** – висвітлення загальних принципів запровадження естетотерапії у професійну діяльність педагогів та розробка загальних підходів до проектування і конструювання цього педагогічного процесу.

Проектування естетотерапії у професійну діяльність педагога моделюється нами в такому соціально-психолого-педагогічному контексті:

- по-перше, у зв'язку із засвоєнням ідеї естетотерапевтичної складової процесу формування повноцінної життєздатної творчої людської особистості як частини психолого-педагогічних фахових знань та переводу її в особистісний професійний досвід педагога, що сприятиме інтеграції естетотерапії у його психолого-педагогічну культуру;

- по-друге, у зв'язку із стимулювальною роллю засобів естетотерапії в розвитку людської особистості, що включає в себе етапи самопізнання, саморозвитку та самотерапії засобами естетотерапії;

- по-третє, підготовка педагогів до використання навчально-виховного потенціалу естетотерапії в освітньому процесі в сучасних умовах загальноосвітнього навчального закладу стає важливим змістовим світоглядним елементом академічної культури успішної особистості, що сприяє розвитку індивідуальності, формуванню її мотивів та цінностей.

Здійснення естетотерапевтичних підходів до процесу формування і розвитку особистості в сучасних умовах вимагає реалізації нової гуманістичної освітньої парадигми, спрямованої на розвиток духовності та творчої сутності людини. Це положення стає ключовим у визначенні педагогічних принципів проектування естетотерапії у професійну діяльність педагога. До таких принципів відносимо: принцип визнання загальнолюдських цінностей; принцип толерантності: формування

психологічно комфортного педагогічного простору, яке характеризується єдністю всіх суб'єктів виховного процесу і форм організації їх відносин; синергетичне мислення, яке дозволяє сприймати широкий спектр особистісних якостей, індивідуальних і етико-естетичних проявів людини [2, с. 912]; принцип розвитку міждисциплінарних зв'язків, формування системи узагальнюючих понять; принципи природовідповідності освіти та особистісно орієнтованої освіти.

У теорії проектної діяльності виділяють низку специфічних принципів, що пов'язані із технічним конструктом цього виду діяльності та формулюють загальний алгоритм професійних дій суб'єкта. Це принципи: прогностичності; покроковості (поетапності); нормування; зворотного зв'язку; продуктивності; культурної аналогії; саморозвитку самого суб'єкта проектування та породження нових проектів у результаті реалізації поставленої мети. Вони доповнюються вимогами, що також виконують функції принципів у педагогічному процесі: вимога контекстності (оперування знаннями міждисциплінарного характеру, що відображають широкий спектр наук); урахування різноманітності потреб усіх зацікавлених сторін: особистостей, держави та суспільства; вимога до активності учасників проектування (добровільне включення та емоційно-ціннісне переживання своєї участі у проекті); вимога реалістичності (компетентність виконавців та забезпечення необхідними ресурсами); вимога керованості (як наявність проектної дисципліни) [3, с. 39-42].

Розглянемо існуючий досвід проектування таких конструктів у площину педагогічного процесу та виділимо специфіку зазначених (загальних) принципів проектування естетотерапії у професійну діяльність педагога через основні характеристики процесу педагогічного проектування естетотерапії.

Уперше ідея інтеграції (проектування) засобів естетотерапії у професійну підготовку педагогів була реалізована на матеріалі провідних для естетотерапії мистецьких засобів (арт-терапії) у докторській дисертації "Педагогічні засади арт-терапії в освіті учителів" (2001 р.). Її авторкою, російською дослідницею Л. Лебедевою, була здійснена спроба визначення концептуальних засад арт-терапії як педагогічного феномена в освіті вчителів [4]. З огляду на принципову близькість ідей естетотерапії та арт-терапії, деякі теоретичні засади, розроблені в цьому дослідженні, можуть бути покладені в основу проектування естетотерапії у професійну діяльність педагога. Принциповим для нашого дослідження є той факт, що Л. Лебедева розглядає технологію арт-терапевтичного заняття (сесії) як структурну одиницю технологічного процесу в аспекті групової тематичної арт-терапії. Суттєвою інноваційною ознакою цієї форми організації навчання студентів, як показало її дослідження, стало створення ефекту терапевтичності

академічних груп, у яких проводився експеримент: опановуючи методики арт-терапевтичної роботи, студенти самі ставали об'єктами впливу арт-терапії.

Виділимо ряд суттєвих ознак арт-терапії у статусі ключового мистецького засобу естетотерапії (у дослідженні Л. Лебедевої арт-терапія представлена образотворчими видами мистецької діяльності), що мають принципове значення для її проектування в навчальний процес підготовки педагогів до професійної діяльності.

1. Арт-терапевтичні заняття дають людині можливість творчого самовираження в умовах контакту із фахівцем, а її мистецька діяльність отримує символічні виміри.

2. Згідно із К. Рудестамом, такі заняття мають спонтанний, творчий характер, на відміну від чітко організованої діяльності із навчання окремих умінь і навичок у традиційній дидактиці авторитарно-дисциплінарного стилю [5]. Спонтанність в організації та проведенні заняття споріднена поняттям педагогічної імпровізації в особистісно орієнтованій гуманній педагогіці. Вона вважається вищим рівнем професійно-творчого вияву педагога, здатного миттєво орієнтуватися на учнів, їх потреби та запити "тут та зараз", не виходячи при цьому за межі розгляданої теми та її завдань.

3. Основні цілі занять із арт-терапії – терапевтична та корекційна в поєднанні із діагностичною та виховною. Оціночні судження у форматі "красиво – некрасиво", "схоже – несхоже", "правильно – неправильно" тощо не використовуються. Естетично бездоганна високопрофесійна сторона продуктів творчої діяльності учасників заняття поступається факту індивідуального стилю самовираження – щирості та відкритості, спонтанності і вираженню почуттів та переживань. Особливої цінності цей момент набуває за умов проектування даних методик у педагогічну діяльність учителів, відпрацювання "педагогічних", "складних" тем, що дає можливість педагогу пережити стани особливого позитивного ставлення до себе та учнів.

4. На заняттях із арт-терапії надається високий ступінь свободи та самостійності, що примушує педагога розпочати активну роботу зі створення та вдосконалення власних резервів професійного та особистісного зростання. Так, учасники визначають задум, форму, матеріали, кольори за власним бажанням, самостійно контролюють послідовність дій та роботу в цілому. Упроваджуючи технологію арт-терапії у підготовку спеціалістів допоміжних професій (психологів, педагогів, соціальних працівників), В. Кокоренко вважає, що важливим у професійній підготовці таких фахівців стає самопізнання, самовідношення та саморегулювання особистості за правилом: "шлях до професійної майстерності пролягає крізь відкриття себе" [6, с. 95].

5. За учасниками процесу навчання залишається право обирати міру участі у гру-

повій взаємодії. Важливо, як зауважують Н. Жвітіашвілі та О. Платонова, створити певну атмосферу, безпечну для звернення до найпотаємніших переживань та почуттів: не інтерпретувати роботи учнів (студентів) та не оцінювати їх учинки, а приймати їх в тому емоційно-чуттєвому стані, який вони переживають тут і зараз, надавати їм право на мовчання, право на вибір, тобто супроводжувати їх у цій складній справі – подорожі до першоджерел самого себе [7, с. 61]. Саме такі завдання висувують перед педагогікою видатні вчені-гуманісти Ш. Амонашвілі, Я. Корчак, А. Макаренко, В. Сухомлинський та інші, проголошуючи найвищою цінністю душу дитини, її право на самостійність та духовне життя.

6. Помітно вирізняється стиль спілкування, методи і прийоми виховуючої взаємодії викладача та студента (лектора та педагога) при викладанні дисциплін із арт-терапії. Викладач на заняттях – це рівноправний партнер, "фасилітатор". Арт-терапевтичні техніки спрямовані на досягнення бажаних змін у психологічному самовідчутті, на емоційну підтримку, відпрацювання у педагога гуманно орієнтованої моделі поведінки. За умови авторитарного стилю взаємодії, втручання викладача у творчість студента помітно знижує терапевтичний ефект заняття. При гуманістичній позиції швидше встановлюються відносини довіри, взаємо-прийняття. Адже саме педагог, за словами Н. Щуркової, завдяки механізму взаємодображення (дзеркальності), може виховувати добротність, терпимість, емпатію та інші позитивні якості, які сам виявляє до тих, кого навчає [8].

Під час проектного навчання методикам арт-терапії характерною стає взаємодія учасників педагогічного процесу – викладача та студента (вчителя, вихователя), яка будується на професіоналізмі педагога-гуманіста, щирих контактах довіри, на заохоченні до індивідуально-творчого самовираження всіх учасників, мотивації до високопродуктивної сумісної пошукової роботи та на виявленні педагогічного потенціалу окремих арт-терапевтичних методик. Така специфіка арт-терапевтичної взаємодії впливає із гуманістичної теорії конгруентності комунікації. Основними правилами побудови такої комунікації, що відпрацьовується на заняттях із підготовки педагога до реалізації завдань арт-терапії, є: підтримка в дитині її гідності та позитивного образу "Я"; розмова про ситуацію, учинок та його наслідки, а не про особистість та характер самої дитини; позитивні зміни в особистісному зростанні дитини відзначаються шляхом порівняння її із нею самою, а не із іншими дітьми; відмова від застосовування негативних оціночних суджень та негативного програмування; відмова від нав'язування дитині способів діяльності та поведінки всупереч її бажанням; прийняття та схвалення всіх продуктів творчої діяльності дитини.



Розглянуті ознаки арт-терапевтичних технологій естетотерапії та принципи побудови комунікативної взаємодії між педагогом та вихованцем під час організації та проведення навчання мають співвідноситися із загальною теорією проектувальної діяльності та через цю свою специфіку визначати загальні принципи педагогічного проектування естетотерапії.

Проектування естетотерапії в навчально-виховне середовище загальноосвітнього навчального закладу слід розглядати як багатовекторний процес: ідея естетотерапевтичного впливу на особистість може реалізовуватися практично в усіх площинах навчально-виховного процесу: у рамках окремої педагогічної ситуації, у проектуванні педагогічного процесу в цілому та в концептуальному вирішенні самостійної педагогічної системи; на рівні розробки навчальних програм, планів, педагогічних технологій, у процесі створення на-вчальних посібників, підручників тощо.

Ми розглядаємо ідею проектування естетотерапії у професійну діяльність педагога у двовимірному плані: з одного боку, естетотерапія, як новітнє явище в педагогічному знанні, є самодостатнім предметом педагогічного проектування і реалізується на його концептуальному та змістовому рівнях (як загальна концепція, освітні програми, навчальні посібники); з іншого боку, естетотерапія стає *об'єктом* проектування у професійну діяльність педагога на технологічному та процесуальному рівнях (навчальні плани, технології, методи, алгоритми дій, дидактичні засоби, графіки навчального процесу, методичні рекомендації, розробки навчальних тем тощо). У сучасній освіті активно розвиваються три основні види проектування, які розрізняють за об'єктом перетворення, цільовою спрямованістю та результатом: соціально-педагогічне, психолого-педагогічне та освітнє проектування [3, с. 35-36]. Через свою інтегративну, поліфункціональну характеристику естетотерапії в педагогічному проектуванні може бути віднесена до всіх трьох його видів.

Так, *соціально-педагогічне проектування естетотерапії* передбачає зміну соціально-педагогічного середовища та вирішує низку соціальних проблем естетотерапевтичними засобами. Результат соціально-педагогічного проектування естетотерапії може стати основою організації більш ефективного функціонування освітніх систем, а також розширювати потенційні можливості власне педагогічних систем дошкільних, шкільних навчально-виховних та освітніх закладів та закладів додаткової освіти, а також системи вищої педагогічної освіти.

*Психолого-педагогічне проектування естетотерапії* передбачає перетворення у рамках особистісно орієнтованого освітнього процесу людини та міжособистісних відносин, що базуються на особливостях мотивації, сприйняття інформації, засвоєння знань; участі в педагогічній діяльності, спілкуванні. У центрі уваги цього виду про-

ектування перебуває педагогічний процес як такий; умови ефективного навчання та виховання, педагогічні технології; форми взаємодії педагога із вихованцем, способи самопроекування особистості.

В рамках *освітнього проектування естетотерапії* створюються проекти розвитку якісно нової освіти на засадах інноваційних змін діяльності окремого педагога (його професійно педагогічного світогляду та особистісної стратегії і тактики побудови навчально-виховного процесу); освітньої системи окремого закладу або держави.

Проведене нами дослідження загальних принципів педагогічного проектування естетотерапії дозволило сформулювати концептуальні основи цього багатовекторного явища, яке може реалізовуватися: у педагогічній ситуації, педагогічному процесі, педагогічній системі. Сучасний етап проектування естетотерапії у професійну діяльність педагога відбувається як на рівні предмета, так і об'єкта проектування. Зауважимо, що поетапна реалізація проектування естетотерапії у професійну діяльність педагога неможлива без урахування функціонально-процесуальних засад підготовки педагогів до естетотерапевтичної діяльності: виділення і вивчення функцій естетотерапії у педагогічному процесі (тактики і стратегії побудови виховного процесу із використанням засобів естетотерапії) та формулювання принципів естетотерапевтичного впливу на особистість педагога як суб'єкта і організатора психолого-педагогічного середовища.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Докучаєва В. В. *Теоретико-методичні засади проектування інноваційних педагогічних систем* / автореф. дис. на здобуття наук. ступеня *д-ра пед. наук* : спец. 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / В. В. Докучаєва. – Луґанськ, 2007. – 44 с.
2. *Енциклопедія освіти* / [гол. ред. В. Г. Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с. – (Акад. пед. наук України).
3. Колесникова И. А. *Педагогическое проектирование* : [учеб. пособ. для высш. учеб. заведений] / И. А. Колесникова, М. П. Горчакова-Сибирская. – М. : Академия, 2005. – 288 с.
4. Лебедева Л. Д. *Педагогические основы арт-терапии в образовании учителя* : дисс. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / Людмила Дмитриевна Лебедева. – Ульяновск, 2001. – 383 с.
5. Рудестам К. *Групповая психотерапия* / К. Рудестам. – СПб. : Питер Ком, 1999. – 384 с.
6. Кокоренко В. Л. *Арт-технологии в подготовке специалистов помогающих профессий* / В. Л. Кокоренко. – СПб. : Речь, 2005. – 101 с.
7. Жвитиашвили П. *Рисунок не бывает неправильным* : арт-терапия в музейной педагогике / П. Жвитиашвили, О. Платонова // *Пед. вестник*. – М. : Изд. Дом Ш. Амонашвили. – 2000. – Вып. 4 – С. 60–62.
8. Щуркова Н. Е. *Ценностные отношения* / Н. Е. Щуркова // *Воспитание школьников*. – 1999. – № 3. – С. 17–22.

Стаття надійшла в редакцію 20.09.2011 ■

Бібліографічний опис цієї статті:

Федій О. А. *Запровадження естетотерапії у професійну діяльність педагогів* / О. А. Федій // *Постметодика*. – 2011. – № 3(100). – С. 28–31.

*У статті досліджено два фактори, що впливають на формування відповідальної безпечної поведінки підлітків – вікові психологічні новоутворення та особливості впливу соціального середовища, зокрема реклами з боку тютюнової та алкогольної індустрії. Доведено, що підхід "надання альтернативи" є одним із дієвих напрямів просвітницької профілактичної роботи щодо формування безпечної поведінки учнів середнього шкільного віку.*

*В статье исследованы два фактора, влияющие на формирование ответственного безопасного поведения подростков – возрастные психологические новообразования и особенности влияния социальной среды, в частности рекламы со стороны табачной и алкогольной индустрии. Доказано, что подход "предоставление альтернативы" является одним из действенных направлений просветительской профилактической работы по формированию безопасного поведения учащихся среднего школьного возраста.*

*The article examines two factors that influence the formation of responsible safe behavior teen – age psychological features of tumors and the impact of social environment, including advertising of tobacco and alcohol industry. It is proved that the approach "of alternatives" is one of the most effective areas of prevention education on Safe Conduct of students middle school age.*

УДК 37.015.3

## ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ НА ОСНОВІ ПІДХОДУ "НАДАННЯ АЛЬТЕРНАТИВИ"

О. О. Новак



**Актуальність.** Більшість дослідників проблеми формування здорового способу життя учнівської молоді констатують, що нині у світі не існує методу чи технології, які давали б стовідсотковий результат попередження формування шкідливих звичок у дітей [1; 8; 9; 11; 12; 15]. За даними дослідницького проекту "Європейське опитування учнівської молоді (13-17 років) України щодо вживання алкоголю та наркотиків" (2003 р.) встановлено, що середній вік, у якому відбувається перша спроба паління, – це 12-13 років; починають палити щодня – у віці 14-15 років; вперше спробували пиво – у 12-13 років, вино – у 13, міцні напої – у 14; вперше пережили стан сп'яніння – у 14 років [1, 33]. У дослідженнях Н. П. Бурмаки [2] зафіксовано трансформацію ставлення учнів до алкоголю при переході від 14-15 до 16-17 років. А саме, хоча дівчатами 16-17 років алкоголь сприймається як негативна річ ("погано впливає на здоров'я"), позитивне ставлення до нього зростає ("подобається стан сп'яніння"), алкоголь стає засобом вирішення проблем удома і в школі, зростає частота вживання пива і міцних спиртних напоїв [там само]. Не кращою є ситуація у Росії: майже 25 % дітей роблять першу спробу закурити у віці до 10 років, 60 % 12-14-річних підлітків активно палять, пік масового вживання алкогольних напоїв змістився з вікової групи 16-18 років на вік 13-15 років [16]. Таким чином, значній частині молоді сучасного суспільства влас-

твива поведінка, що створює загрозу для життя чи здоров'я [10].

Актуальність даної проблеми призводить до зростання уваги вітчизняних та зарубіжних дослідників до питання мотиваційних чинників ризикової поведінки людини (Г. Крайг, С. Філліпс та ін.), соціально-психологічних умов її формування (М. Ю. Варбан, І. С. Кон, Н. Ю. Максимова та ін.), особистісних властивостей (О. В. Вдовіченко, І. В. Гришаєва та ін.), проблем раннього (підліткового) алкоголізму та алкогольної адиктивної поведінки (Є. Є. Бехтель, Б. С. Братусь, П. І. Сидоров, А. Є. Лічко, В. С. Бітенський, А. В. Митюхляев, І. П. Лисенко, Н. Ю. Максимова, І.К. Сосін та ін.).

У той же час медико-психологічна та соціальна проблема формування навичок здорового способу життя у підлітків, як показує статистика [1; 2; 3; 5; 8; 11], не має належного практичного вирішення. Потребують додаткових досліджень питання особистісних predisposicij до формування ризикованої поведінки, характер внутрішніх конфліктів і дитячих травм, а також особливості їх подолання у підлітковому віці, вікова динаміка формування шкідливих звичок.

У більш широкому контексті варто враховувати цілий комплекс факторів, що належать до різних сфер життя: суспільно-економічної ситуації, культури, освіти, інформаційної глобалізації, особливостей міжособистісних стосунків, особистісних ха-

рактик. Таким чином, очевидно є необхідність відповідної комплексної профілактичної роботи, яка впливала б на формування ціннісної сфери дитини, її світогляду та поведінки.

Наразі серед найбільш ефективних комплексних засобів проведення профілактичної роботи щодо формування здорового способу життя учнівської молоді, що добре зарекомендували себе на Полтавщині, слід виокремити програму "Сприяння просвітницькій роботі "рівний – рівному" серед молоді України щодо здорового способу життя" та методичні розробки Інформаційного центру з профілактики проблем алкоголю та наркоманії (ІЦПАН)<sup>1</sup>. Їх особливістю є ґрунтовне теоретичне та практично орієнтоване забезпечення, чіткі та зрозумілі схеми використання, результативність. Комплексність дії забезпечується за рахунок поєднання різних підходів, кожен із яких впливає на певну сферу розвитку особистості.

Так, у програмі "Сприяння просвітницькій роботі "рівний – рівному" ..." [7, 9] використовуються підходи: надання інформації (модель "Знання-Ставлення-Поведінка"); емоційне навчання; виховання протидії; апеляція до цінностей і знань; надання альтернативи; вплив соціального середовища; зміцнення здоров'я. Рекомендації ІЦПАН [8, 11] містять поєднання таких підходів: виділення паління з-поміж інших видів проблемної поведінки; демонізація тютюнової індустрії (викривання ролі і засобів тютюнової індустрії у навмисному підштовхуванні дітей до паління, розвиток навичок критичного аналізу реклами); зниження рівня паління серед підлітків через зниження рівня паління серед дорослих (допомога всім курцям, а не лише підліткам, кидати палити); просвіта населення щодо шкоди здоров'ю від тютюнопаління (активного і пасивного); відмова від неефективних підходів, що базуються на навчанні "свободі вибору", "прийняттю самостійних рішень", "оцінці ризику" тощо, псевдопрофілактичних програм, що створені і впроваджуються на кошти тютюнових корпорацій; розвінчування міфу про "престижність", "крутість", "стильність" паління; показ паління як просто поганої звички, яку придбали люди найча-стіше у підлітковому віці (коли хотілось відчувати себе дорослим), але які так і не подорослішали у ставленні до самого себе, при виборі стратегій поведінки у певних життєвих ситуаціях.

Звичайно, кожен підхід має психологічне обґрунтування, найбільш оптимальну "точку прикладання": час, місце, цільову групу, ступінь поєднання з іншими мето-

дами і одночасно – свої обмеження та "слабкі місця".

Метою даної статті є спроба проаналізувати психологічні аспекти формування безпечної поведінки підлітків на основі використання підходу "надання альтернативи", а також окреслити сфери його застосування.

У рамках концепції Програми "Сприяння просвітницькій роботі "рівний – рівному" серед молоді України щодо здорового способу життя" підхід "надання альтернативи" передбачає необхідність розвитку альтернативних соціальних програм, видів діяльності, у яких молоді люди могли б задовольнити власні потреби, реалізувати прагнення до ризику, пошуку гострих відчуттів, підвищену активність поведінки тощо [7, 9].

Але що спонукає підлітків до вибору ризикованих форм поведінки і якими педагогічними засобами на цей вибір можна вплинути? Відповідь на це запитання потребує аналізу, принаймні, двох складових: по-перше, вікових особливостей психологічного розвитку дитини; по-друге, особливостей соціального середовища.

Розгляд внутрішніх чинників поведінки людини передбачає уведення понять "потреби", "мотиви", "цілі" ("діяльність"), що є взаємопов'язаними. Відомо, що існування потреб спонукає людину до їх задоволення, спричиняє появу мотивації до відповідної діяльності. Усвідомивши свою потребу (заради чого відбувається діяльність), людина визначає ціль (мету): а) що конкретно має бути досягнуто (предмет діяльності); б) які дії для цього треба виконати (вибрати вид діяльності).

За А. Маслоу, кожній людині притаманний певний ієрархічний набір потреб:

- ◆ фізіологічні (їжа, вода, сон, житло тощо);
- ◆ у безпеці, упевненості у майбутньому;
- ◆ приналежності певній спільноті (сім'ї, компанії товаришів, колективу);
- ◆ у повазі, визнанні;
- ◆ у самореалізації, виявленні власних здібностей, духовних потреб.

Крім того, у кожному віковому періоді виникають і формуються специфічні потреби та психологічні новоутворення, що найбільше впливають на процеси цілісного становлення особистості у цей період. Для підліткового віку, насамперед, виділимо такі:

- ◆ прагнення відчувати себе дорослим (проявляється, наприклад, у реакціях емансипації);
- ◆ потреба в самоствердженні;
- ◆ формування самооцінки (або оцінки власної цінності – ставлення до власних дій і самого себе; оцінка власних можли-

<sup>1</sup>Ознайомитись із матеріалами програми можна на кафедрі педагогічної майстерності ПОППО імені М.В.Остроградського. Методичні розробки ІЦПАН можна знайти на сайті: <http://www.adic.org.ua/>.

востей, якостей і місця серед інших людей);

- ♦ формування "Я"-образу (розширення уявлення про ті соціальні ролі, які підліток може грати в суспільстві – "друг", "лідер", "блазень" тощо);

- ♦ рольова ідентифікація (активне вивчення людиною самої себе в різних соціальних ролях і позиціях, розширення меж власного "Я"; примірювання до себе певних рис характеру, "власних", "постійних" чи "випадкових" ознак – "Якою я є людиною?", "Яка риса належить мені, а яка проявилася випадково і мені не належить?" тощо);

- ♦ розвиток теоретичного (узагальнюючого) мислення. Проявляється у створенні загальних просторових і часових проєктів, планів, як правило, спочатку – нечітких і некритичних;

- ♦ розвиток рефлексії на власну поведінку (здатність дати словесний звіт, адекватний практичним діям, власним психічним станам).

Становлення цих новоутворень відбувається не однаково у різних видах діяльності: одні із них мають більший, інші – менший розвивальний ефект. Для підліткового віку найпродуктивнішим (провідним) у цьому сенсі видом діяльності є спілкування або суспільнокорисна діяльність.

Саме у процесі спілкування, у першу чергу із ровесниками, а потім і з дорослими, підліток проявляє себе та одержує зворотний зв'язок про те, як він сприймається іншими, як оточення ставиться до нього. На основі цього формується власне уявлення про себе та ставлення до самого себе, забезпечуються можливості для розвитку рефлексивної поведінки в міжособистісних стосунках, опанування новими соціальними ролями тощо.

Якщо у підлітків недостатньо розвинути уміння і навички, функцією яких є забезпечення успішності у спілкуванні, переломний період розвитку ймовірно протікатиме кризовим, із різними формами дезадаптивної поведінки. Криза у даному випадку розглядається як результат одночасного поєднання: а) прагнення опанувати нові види діяльності, задовольняти потреби, що виникають та б) неготовності до цього, нездатності діяти ефективно, коли існуючі уміння і навички не забезпечують бажаний результат.

Згідно із положеннями теорії розвивальної освіти [4, 13], попередити кризове протікання "переломного періоду" можливо, якщо сформувати у дітей уміння і навички ефективного спілкування ще у початковій школі, коли провідним видом діяльності є навчальна, а спілкування формується на другому плані. Саме упродовж перших років навчання діти повинні навчитись взаємодіяти, співпрацювати, взає-

мооцінювати один одного, наприклад, під час групових форм роботи. Організовує таку діяльність учитель, використовуючи спеціальні прийоми та технології.

Для прикладу наведемо фрагмент уроку із математики за технологією розвивального навчання у 2-му класі школи "Первоцвіт" м. Гадяча, що відбувся під час семінару практичних психологів Гадяцького району кілька років тому. Після того, як учителька запропонувала учням висловити власні думки щодо розв'язання певної задачі, і кілька дітей це зробили, одна учениця розпочала свою відповідь так: "Вибаач, П., але твоя точка зору не узгоджується із моєю, тому що ... (іде змістовний аналіз відповіді учня), тому я пропоную ...". Якщо дітей навчити конструктивно і толерантно спілкуватися у початковій школі, на наступному віковому етапі, коли оціночні судження оточуючих набудуть важливого особистісного значення, будуть забезпечені оптимальні умови для формування "Я"-образу, чи самооцінки.

Сучасні дослідження підтверджують важливість володіння засобами ефективного спілкування для особистісного розвитку підлітків. Так, у роботі Н. М. Колотій [6] виділено такі соціальні потреби учнів 11-13 років: а) потребу в отриманні знань; б) потребу у випробовуванні та реалізації особистісних здібностей, самоусвідомленні, самореалізації; в) потребу в пізнанні світу дорослих людей та способів спілкування із зовнішнім світом, спілкуванні із однолітками; г) потребу у реалізації трудових навичок, професійному самовизначенні. Серед названих не реалізованими у хлопців і дівчат виявились потреби: в отриманні знань; у професійному самовизначенні; у випробовуванні і реалізації власних здібностей, в пізнанні світу дорослих людей, спілкуванні з однолітками [там само].

Прагнучи задовольнити потреби, що виникають, підлітки починають пошук нових шляхів і засобів їх "опредметнення", орієнтуючись, у першу чергу, на ті види діяльності, до яких вони підготовлені найкраще, до яких їх спонукає оточення.

При аналізі впливу соціальної ситуації на розвиток особистості, у контексті розгляду причин стимулювання ризикованої поведінки, виділимо чинник реклами тютюнової та алкогольної індустрій, дія якої має негативний соціальний ефект через підштовхування до формування шкідливих звичок. Тютюнові та алкогольні компанії зацікавлені якнайраніше сформува-ти в дітей позитивне сприйняття цигарок та алкоголю, коли інформація ними ще сприймається некритично. Для цього вони використовують різноманітні "благодійні" акції в дитячих садочках чи школах із роздачею подарунків (футбольних м'ячів,

відеотехніки, солодоців тощо).

Дорослі можуть формувати в дітей позитивне сприйняття цигарок чи алкоголю як маркера "дорослої" поведінки, говорячи своїм дітям: "Тобі ще рано!" Наслідки впливу середовища наочно представлені в результатах експерименту, спрямованого на вивчення соціальних установок, якими керуються діти 2-6 років у своїх діях. Експериментатори запропонували дітям у ігровому супермаркеті, асортимент якого відповідав реальному, "купляти" все, що потрібно, а біля каси уточнювати, що вибрано і навіщо. Виявилось, що 28,3 % дітей купили цигарки, 61,7 % – алкоголь, зазначаючи при цьому, що готуються до вечірки [15]. Діти курців у 4 рази частіше "купували" цигарки, ніж діти батьків, котрі не палять.

Таким чином, те, що дитина експериментує із цигаркою чи пляшкою, означає, що вона одержала із середовища про них певну позитивну інформацію і тепер перевіряє дію "привабливого образу" предмета на собі.

Погоджуємось із авторами матеріалів ЦЦПАН [11] із приводу того, що рекламні гасла тютюнових та алкогольних компаній в основному адресовані саме підліткам, оскільки спрямовані на цінності і потреби, найбільш характерні для цієї вікової групи: "Живи справжнім", "Притримай час, відчуй життя", "Скажеш, ти відмовишся від нових вражень?", "Залишити яскравий слід? Легко!" або "Новий модний аксесуар", "Новий, елегантний, особливий", "Нові перспективи", "Революція +". А також реклама алкогольних виробів: "Звикай бути у виграші", "Зроби перший крок, живи на повну!", "Там, де друзі", "Дружба, як вона є", "З вид алкоголю друзі роблять більше", "Якби не вид алкоголю, ми б не знали, що Н. вмів співати, а С. грати на гітарі", "Там, де весело", "Бачити більше", "Відкрий своє, істинне" тощо. Рекламні слогани спонукають до паління чи вживання алкоголю, тому що це "допоможе" підліткам задовольнити потреби у самопізнанні та спілкуванні. Гасла підкреслюють, ніби вживання цих речовин – це "доросла" діяльність, що діти повинні "утримуватись" від вживання, дорослі можуть вживати, але повинні від-

мовляти дітей, доки ті недостатньо дорослі тощо [11].

Зазначимо, що вправи з навчання дітей умінню критично мислити, розпізнавати спроби маніпуляції свідомістю представлені як у програмі "Сприяння просвітницькій роботі "рівний – рівному"...", так і в матеріалах ЦЦПАН.

Проведений аналіз внутрішніх та зовнішніх чинників впливу на поведінку підлітків дозволяє застосувати формулу "Потреби-Мотив-Ціль" для пояснення одного з механізмів формування їх ризикованої поведінки. У той час, коли підліток шукає варіанти "опредметнення" своїх потреб (перехід "Мотив – Ціль"), реклама тютюно- та алкоіндустрій прагне активно підштовхнути, спрямувати його на вигідні для себе дії. З одного боку, об'єктивний факт існування психологічних потреб учнів, а з іншого – несприятливий неусвідомлюваний (батьків, дорослих) та цілеспрямований (тютюнової та алкогольної індустрій) вплив соціального оточення призводять до того, що із віком зростає частка дітей із "позитивною мотивацією" до ризикованої поведінки, наприклад, до вживання алкоголю (див. табл. 1) [1; 47]:

І якщо, не незважаючи на критику, осуд і заборони, підлітки все одно вдаються до ризикованої поведінки, це означає, що тільки так вони, на жаль, і здатні досягати бажаного.

Виходячи із вищезазначеного, точками прикладання зусиль у профілактичній роботі мають бути переходи: "Потреби – Мотив" (розвивати в учня рефлексію на власну поведінку, допомагати зрозуміти, чого він бажає насправді) та "Мотив – Ціль", а саме – спрямовувати та навчати відповідальним, безпечним способом задоволення своїх потреб.

Профілактичний підхід "надання альтернативи" найефективніше застосувати у той період, коли підліток починає замислюватись над заміною існуючих форм поведінки на нові, більш ефективні способи задоволення потреб, що виникають. Наприклад, коли постає внутрішнє запитання, чи починати палити, вживати алкоголь (або у рамках вторинної профілактики – покинути палити чи продовжувати).

Таким чином, цей підхід сприяє:

Таблиця 1

"Позитивні мотивації" стану сп'яніння, за статтю та віком, %

Мотивація	13-15 років		15-16 років		16-17 років	
	хлопці	дівчата	хлопці	дівчата	хлопці	дівчата
Добре проводжу час	75	77	76	76	78	83
Відчуття розслабленості	56	53	58	59	61	68
Відчуття відкритості, дружельності	53	56	56	54	60	67
Відчуття радості	50	60	54	58	51	65
Забуваю проблеми	34	42	39	36	37	39

а) у рамках первинної профілактики – формуванню навичок відповідальної безпечної поведінки, вибору та закріпленню здорових стратегій самореалізації;

б) у рамках вторинної профілактики – полегшенню зміни форм ризикованої поведінки на більш безпечні.

Одним із прикладів такої профілактичної роботи може бути вправа "Альтернатива палінню", спрямована на усвідомлення учнями мотивів поведінки та розширення можливостей вибору. Так, за допомогою методу мозкового штурму учасникам пропонують відповісти на запитання: "Як ви вважаєте, чому деякі ваші ровесники починають палити?", "Що позитивного для себе може знаходити людина у палінні?". Відповіді записуються у центральній колонці таблиці із назвою "+" (див. нижче) у три рівні – соціальний, психічний і фізіологічний [12; 9-10]. Після цього у правій колонці підліткам пропонується самим дати відповідь, яким чином ще можна досягти бажаних результатів, не вдаючись до паління (табл. 2).

Таким чином, після фіксування суб'єктивно оптимального шляху задоволення потреб (паління) визначаються усвідомлені об'єктивні потреби підлітків і альтернативні безпечні шляхи їх задоволення.

При обговоренні важливо не просто надати поради, оцінки чи рецепти, а спонукати учнів до обговорення, висловлення власних думок, переживань. Натомість, якщо дорослий тільки попереджає підлітків про ризики паління (вживання психоактивних речовин тощо) та апелює у майбутнє щодо перспектив кращого здоров'я, успішної кар'єри і т.д., то поряд із цим він одночасно пропонує відмовитись від усього того позитиву, який приносить ця поведін-

ка вже сьогодні. Потрапляючи у складну ситуацію і не знаючи, як наприклад, заспокоїтись, зібратись із думками, учні мають високу імовірність регресу до ризикованих форм поведінки.

Важливо показати підліткам, що в основі конфлікту із дорослими з приводу тієї чи іншої ризикованої поведінки насправді лежить проблема можливостей задоволення власних потреб [8; 95]. Початок вживання алкоголю та паління часто пов'язаний із бажанням задовольнити певні потреби, але є "плата" за цей шлях – погіршення стану здоров'я, що призводить до більш частих переживань стресових станів, роздратованості, зниження працездатності (успішності), погіршення або втрати стосунків, зміни планів на майбутнє у бік зменшення ступенів свободи. Реагують люди на ці наслідки по-різному. Більш свідомі полишають ці звички і намагаються стабілізувати та укріпити здоров'я, вдаються до ефективніших форм поведінки. Інші вдаються до того, що раніше "допомагало", замикаючи цикл саморуйнування.

Моделюючи форми і зміст освітнього простору, педагогічні працівники мають добре усвідомлювати, в яких видах діяльності і як будуть опредметнюватися вікові потреби учнів. Як, крім занять із психології, наприклад, у навчальній або суспільнокорисній роботі, залучити учнів до провідного для них виду діяльності – спілкування:

- ♦ розвивати в учнів необхідні уміння і навички спілкування;

- ♦ створити умови для забезпечення основних потреб: взаємодії та взаємооцінювання між учнями, вивченні себе в різних соціальних ролях, розвитку рефлексивнос-

Таблиця 2  
Приклад виконання вправи "Альтернатива палінню". Потреби, які можна задовольнити шляхом паління, і альтернативні (безпечні) способи їх задоволення

Рівні	«Паління»	
	«+»	Альтернатива (приклад безпечної поведінки)
Соціальний	Підвищує авторитет	«Яким чином ще в групі можна під вищити авторитет?» Відповіді
	Доводить приналежність групі, задоволення від спільної діяльності	«У який спосіб ще можна пока зати свою приналежність групі?» Відповіді
	Допомагає в контактах із людьми, спосіб знайомства	«Хто знає інші способи знайомства? Давайте потренуємось» Відповіді
Психічний	Заспокоює	Заняття спортом
	Допомагає зібратися із думками	Прогулянка. Опанування алгоритмами мислення з розв'язання проблемних ситуацій
	Зменшення тривоги, напруженості	Заняття спортом. Вправи з релаксації.
Фізіологічний		Жувальні гумки («Нікорет»), цукерки, пластир, що містять нікотин

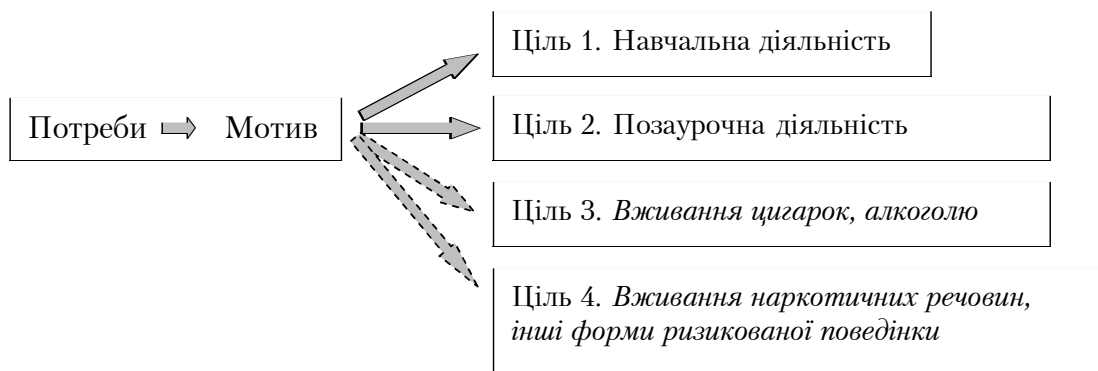


Рис. 1. Використання суспільно-корисної діяльності (спілкування) у закладах освіти як попередження ризикованих форм поведінки учнів

ті; можливості виділитися, позиціонуватися від інших (альтернатива неформальним молодіжним течіям);

- ♦ створювати ситуації успіху.

Забезпечення у такий спосіб умов для формування відповідальних і безпечних стратегій самореалізації учнів становитиме дієву альтернативу поширенню ризикованих форм поведінки (рис.1).

Таким чином, з одного боку, важливим є урахування вікових потреб підлітків, а з іншого – створення закладами освіти умов для забезпечення цих потреб. Це обумовлює широкі можливості для використання підходу "надання альтернативи" як одного із дієвих напрямів просвітницької профілактичної роботи щодо формування безпечної поведінки учнів середнього шкільного віку.

За цих умов уроки та позакласна діяльність дійсно будуть мати розвивальний ефект, сприяючи цілісному розвитку особистості учня. Результатом неодмінно стане підвищення ефективності формування в учнів "через позитив" умінь і навичок відповідальної безпечної поведінки, вибору здоров'язберігаючих стратегій життєвої самореалізації, на протипагу посиленню "боротьби" педагогічних працівників і громадськості "проти" ризикованих форм поведінки та шкідливих звичок.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Бутузова Л.П. Психологічні особливості особистісних ставлень підлітків до небезпеки ураження ВІЛ статевим шляхом : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 "Вікова та педагогічна психологія" / Л. П. Бутузова. – Одеса, 2004. – 23 с.
2. Бурмака Н.П. Психологічні чинники формування алкогольної адиктивної поведінки у підлітків та юнацтва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.04 "Медицина психологія" / Н. П. Бурмака. – К., 2003. – 12 с.
3. Вступ до стратегічного планування для формування навичок здорового способу життя : посібник / [Програма Технічної допомоги ТАСІС для України]. – К., 2007. – 120 с.
4. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения / В.В. Давыдов. – М. : ИНТОР, 1996. – 544 с.
5. Балакірева О.М. Динаміка поширення тютюнопаління, вживання алкоголю та наркотичних речовин серед учнівської молоді України : 1995, 1999, 2003 роки / О.М. Балакірева (кер.

авт. кол.), О.О.Яременко, О.Р. Артюк та ін. – К. : Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2003. – 174 с.

6. Колотій Н. М. Психологічне здоров'я підлітків та його оцінка в умовах загальноосвітнього навчального закладу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 "Педагогічна та вікова психологія" / Н.М. Колотій. – Х., 2003. – 23 с.

7. Методика освіти "рівний – рівному": навч.метод. посіб. / [Н.О. Лещук, Ж. В. Савич, Н.В. Заверко, Н.В. Зимівець, В.М. Оржеховська, О.І. Пилипенко, Л.І. Андрущак]. – К.: Наш час, 2007. – 104 с.

8. Поход жизненных ситуаций в профилактике табачных проблем // Т.И. Андреева, К.С. Красовский, А.А. Гаврильченко и др. / [под ред. Т.И. Андреевой и К.С. Красовского]. – Киев. – 2000. – Части I, II, III.

9. Просвітницька робота "рівний – рівному" серед молоді щодо здорового способу життя : навч. посібник. – К. : Навч. книга, 2002. – 256 с.

10. Голоцван О.А. Прояви турботу і обачливості : навч.метод. посіб. / [О. А. Голоцван, Б.М. Ворник]. – К.: Наш час, 2007. – 232 с. – С. 129.

11. Куріння та діти: що може зробити школа [Електронний ресурс] / [К. С. Красовський, Т.И. Андреева та ін.] – К, 2003 – Режим доступу : <http://adic.org.ua/nosmoking/books/unisef>.

12. Формування здорового способу життя учнівської молоді : посібник для класного керівника / [за ред. О.О. Новака]. – Полтава : ПОППО. – 2005. – 156 с.

13. Эльконин Б. Подростковый этап школьного образования в системе Д. Эльконина-В. Давыдова / Б. Эльконин, А. Воронцов, Е. Чудинова // Завуч. – 2006. – №33. – С. 3–11.

14. Сравнительные возможности образовательных технологий [Електронний ресурс] – Режим доступу : [http://sdo.bsu.edu.ru/Edu/Part3/M3\\_1.html](http://sdo.bsu.edu.ru/Edu/Part3/M3_1.html).

15. Cigaretты и алкоголь в списке покупок дошкольников [Электронный ресурс] // Информационный бюллетень "НОУСМОКИНГ" – 2006. – №80. – Режим доступа : <http://www.adic.org.ua/nosmoking/ns/80.htm>.

16. Депутат Госдумы: Полный запрет рекламы алкоголя и табака оздоровит нацию [Электронный ресурс] // Росбалт. – Режим доступа : <http://www.rosbalt.ru/2008/04/02/470890.html>.

17. "А нас сьогодні вчили, як треба пити!" або Чи продають у рабство 4 мільйони українських дітей [Електронний ресурс] / Твєреза Україна : новини. – 2006. – Режим доступу : <http://www.tvereza.info/sobriety/news/news-2011-03.html>.

Стаття надійшла в редакцію 5.09.2011 ■

Бібліографічний опис цієї статті:

Новак О. О. Формування безпечної поведінки підлітків на основі підходу "Надання альтернативи" / О.О. Новак // Постметодика. – 2011. – № 3(100). – С. 32–37.

*У статті висвітлено традиції та інновації загальноосвітніх навчальних закладів Полтавщини, подані відомості про роботу обласного семінару директорів інноваційних навчальних закладів Полтавської області "Школа майбутнього" з 2006 по 2011 рік.*

*В статті освітлені традиції та інновації общеобразовательных учебных заведений Полтавщины, поданы сведения о работе областного семинара директоров инновационных учебных заведений Полтавской области "Школа будущего" с 2006 по 2011 год.*

*Paper tells about traditions and innovations in secondary education institutions of Poltava region, gives some notes about workshop of school directors "School of the Future" from 2006 to 2011 years.*

УДК 37.014(477.53)

## ШКОЛА ТРАДИЦІЙ НА ПОЛТАВЩИНІ

М. А. Лисенко



24 вересня 2010 року у приміщенні Київського міського будинку вчителя відбулося засідання Всеукраїнського клубу "Директор школи". У зібранні взяли участь працівники МОНМСУ, НАПН України, обласних управлінь освіти і науки, інститутів післядипломної педагогічної освіти, керівники навчальних закладів із усіх регіонів України. У центрі обговорення була актуальна для сучасної освіти тема "Від традиційної школи до школи традицій". Робота клубу була зосереджена на таких питаннях: 1. Що ми маємо на увазі під поняттям "школа традицій"? 2. Чим відрізняється традиційна школа від школи традицій? 3. Чи існують традиції в управлінні навчальним закладом? 4. Інноваційні традиції: якими вони мають бути? 5. Як перетворити інновації на традиції?

У своєму виступі "Наукова культура переходу від традиційної школи до школи традицій" доктор психологічних наук, професор кафедри дистанційного навчання Інституту заочного і дистанційного навчання Національного авіаційного університету Неоніла Антонівна Побірченко зазначила, що "традиція – це особливий процес, який забезпечує стабільність. Від старих традицій не варто відмовлятися, їх потрібно детально проаналізувати. Одні традиції слід продовжувати, у інші варто внести необхідні корекції, а замість деяких – запровадити нові" [5]. Звідки ж директор сільської школи може отримати інформацію про інновації, які підвищують якість навчально-виховного процесу?

Велике значення для впровадження інновацій у навчально-виховний процес, значний вплив на становлення та розвиток школи традицій на Полтавщині мають семінари директорів інноваційних навчальних закладів Полтавської області

"Школа майбутнього". Такі семінари є скарбницею кращих педагогічних надбань шкіл Полтавщини із напрацьованою філософією школи майбутнього [1, 2].

### Обласні семінари директорів інноваційних навчальних закладів Полтавської області – десять кроків до "школи майбутнього"

30 листопада 2011 року виповнюється 6 років від початку роботи постійно діючого обласного семінару директорів інноваційних навчальних закладів Полтавської області "Школа майбутнього". Із 2006 по 2011 рік проведено десять семінарів, на яких опрацьовувались актуальні для сучасних освітян теми. Проведені семінари є невичерпним джерелом педагогічних ідей, інноваційних проектів, досвіду підвищення якості навчально-виховного процесу, численних здобутків педагогічних колективів навчальних закладів.

Участь у таких семінарах дає можливість вивчати, запроваджувати та поширювати найкращі надбання "шкіл майбутнього".



Учасники обласного семінару директорів інноваційних навчальних закладів Полтавської області «Школа майбутнього» (сmt. Диканька, 14 квітня 2011 року)



**Семінари директорів  
інноваційних навчальних закладів  
Полтавської області "Школа майбутнього"  
з 2005 по 2011 рр.**

**Упровадження педагогічних інновацій у навчально-виховний процес освітнього закладу як шлях до створення "Школи майбутнього"**

**Дата проведення:** 30 листопада 2005 року.

**Місце проведення:** Новосанжарський НВК.

**Директор навчального закладу:** Решетило Микола Іванович.

**Мета семінару:**

- ознайомити директорів шкіл з інноваційними процесами в сучасному освітньому просторі, технологією здійснення інноваційної та експериментальної діяльності;
- презентувати інноваційні пошуки педагогічного колективу Новосанжарського НВК;
- залучити керівників шкіл до експериментально-пошукової роботи із розробки моделей "школи майбутнього".

**Управління процесом упровадження інновацій як фактор створення "Школи майбутнього"**

**Дата проведення:** 12 квітня 2006 року.

**Місце проведення:** Полтавський міський ліцей № 1 імені І. П. Котляревського.

**Директор навчального закладу:** Вергал Наталія Аркадіївна.

**Мета семінару:**

- ознайомити директорів шкіл з інноваційними процесами, управління ними в сучасному освітньому просторі та Полтавському міському ліцеї № 1 імені І. П. Котляревського в контексті створення "школи майбутнього";
- презентувати досвід адміністрації ліцею № 1 із проблемами управління інноваційними пошуками педагогічного колективу;
- продовжити експериментально-пошукову роботу із розробки моделей "школи майбутнього".

**Вибір учнями освітніх маршрутів: експеримент і практика навчального закладу**

**Дата проведення:** 27-28 жовтня 2006 року.

**Місце проведення:** Карлівська гімназія імені Ніни Герасименко.

**Директор навчального закладу:** Рогодченко Ірина Остапівна.

**Мета семінару:**

- презентувати результати експериментальної роботи педагогічного колективу Карлівської гімназії імені Ніни Герасименко щодо забезпечення рівних можливостей у виборі учнями освітніх маршрутів;
- визначити та обговорити проблеми і стан розвитку інноваційних проектів у навчальних закладах області; стимулювати професійний та лідерський розвиток керівників навчальних закладів;
- ознайомити із проектом Міні-стерства освіти і науки, молоді та спорту України та представництва Всесвітнього банку "Рівний доступ до якісної освіти в Україні", спрямованого на підтримку реформування освіти в Україні.

**Інноваційні ідеї та технології навчання як основа створення "школи майбутнього"**

**Дата проведення:** 20 квітня 2007 року.

**Місце проведення:** Обласний ліцей-інтернат для обдарованих дітей із сільської місцевості імені А. С. Макаренка.

**Директор навчального закладу:** Шульга Володимир Іванович.

**Мета семінару:**

- обговорення проблем експериментально-пошукової діяльності щодо створення моделей "школи майбутнього", конкретизація її у формі практичних рекомендацій, висвітлення теоретичного і практичного досвіду роботи директорів шкіл, які входять до складу творчої групи із розробки інноваційних проектів;
- актуалізувати досвід роботи із реалізації ідей проекту "Школа майбутнього" в обласному ліцей-інтернаті для обдарованих дітей із сільської місцевості імені А. С. Макаренка.

**Інноваційні процеси в Кременчуцькому ліцеї № 11: теорія і практика**

**Дата проведення:** 15 листопада 2007 року.

**Місце проведення:** Кременчуцький ліцей № 11.

**Директор навчального закладу:** Попович Наталія Олександрівна.

**Мета семінару:**

- презентація інноваційних пошуків педагогічного колективу Кременчуцького ліцею № 11;
- обговорення питання відповідності інноваційних процесів в освіті викликами сучасного суспільства, потребам молоді і розвитку освіти в регіоні.

**Інноваційні процеси в Кременчуцькому колегіумі № 25: теорія і практика**

**Дата проведення:** 15 листопада 2007 року.

**Місце проведення:** Кременчуцький колегіум № 25.

**Директор навчального закладу:** Москалик Тетяна Олександрівна.

**Мета семінару:**

- презентація інноваційних пошуків педагогічного колективу колегіуму № 25 м. Кременчука;
- обговорення питання відповідності інноваційних процесів в освіті викликам сучасного суспільства, потребам молоді і розвитку освіти в регіоні.

**Управління процесом формування готовності педагога до здійснення інноваційної діяльності в контексті Державної цільової соціальної програми "Школа майбутнього" на 2007-2010 роки**

**Дата проведення:** 15 квітня 2008 року.

**Місце проведення:** Розсошенська гімназія Полтавського району.

**Директор навчального закладу:** Тягнирядно Тетяна Павлівна.

**Мета семінару:**

- розгорнути організаційно-методичну діяльність із експериментально-пошукової роботи стосовно розробки моделей "школи майбутнього";
- дослідити процес формування готовності педагога до здійснення інноваційної діяльності в Розсошенській гімназії;
- ознайомити керівників шкіл із інноваційними технологіями, які впроваджуються в Розсошенській гімназії в контексті Державної цільової соціальної програми "Школа майбутнього" на 2007-2010 роки;
- презентувати досвід адміністрації гімназії із проблемами управління інноваційними пошуками педагогічного колективу.

**Формування позитивного іміджу школи в контексті Державної цільової соціальної програми "Школа майбутнього" на 2007 – 2010 роки**

**Дата проведення:** 17 жовтня 2008 року.

**Місце проведення:** Кобеляцька ЗОШ I-III ступенів № 2 імені О. Гончара.

**Директор навчального закладу:** Грінко Світлана Юріївна.

**Мета семінару:**

- актуалізувати тему формування позитивного іміджу (образу) школи в контексті вимог часу, Державної

цільової соціальної програми "Школа майбутнього" на 2007 – 2010 роки;

– показати складові іміджу освітньої установи та фактори формування унікальності навчального закладу, особливості його життєдіяльності в управлінському аспекті;

– ознайомити керівників шкіл із змістовними компонентами іміжду Кобеляцької загальноосвітньої школи I-III ступенів № 2 імені О. Гончара;

– презентувати досвід адміністрації Кобеляцької загальноосвітньої школи I-III ступенів № 2 імені О. Гончара із проблеми управління процесом створення позитивного іміжду школи.

#### Філософія школи майбутнього

**Дата проведення:** 25 березня 2010 року.

**Місце проведення:** Комсомольська ЗОШ I-III ст. № 1 з поглибленим вивченням економіки і права.

**Директор навчального закладу:** Тягай Наталія Анатоліївна.

**Мета семінару:**

– ознайомити директорів інноваційних навчальних закладів із досвідом створення стратегії і плану розвитку моделі "школи майбутнього" в Комсомольській загальноосвітній школі № 1 із поглибленим вивченням економіки і права.

#### Інноваційний розвиток різноманітності навчального середовища учнів

**Дата проведення:** 14 квітня 2011 року.

**Місце проведення:** Диканська гімназія імені М. В. Гоголя.

**Директор навчального закладу:** Горячун Надія Євгеніївна.

**Мета семінару:**

– ознайомити директорів інноваційних навчальних закладів із досвідом створення інноваційного навчального середовища учнів у Диканській гімназії імені М. В. Гоголя, вивчити стан і перспективи розвитку процесу створення моделей "школи майбутнього" керівниками інноваційних навчальних закладів.

#### "Школа майбутнього" на районному рівні

Традицію проведення семінарів перейняти на районному рівні – 1 грудня 2010 року до 5-ої річниці постійно діючого обласного семінару директорів інноваційних навчальних закладів Полтавської області "Школа майбутнього" у Тарасівській ЗОШ I-III ступенів був проведений районний семінар директорів, на якому висвітлено творчі здобутки кращих шкіл проекту.

**Тема семінару:** "Упровадження інноваційних технологій і творчих проектів учителів школи із метою підвищення рівня навчально-виховного процесу".

**Мета семінару:** презентувати інноваційні пошуки педагогічного колективу Тарасівської ЗОШ I-III ступенів щодо впровадження інноваційних технологій і творчих проектів учителів школи; ознайомити учасників семінару із матеріалами обласних семінарів директорів інноваційних навчальних закладів Полтавської області 2005 – 2010 років.

На високому рівні було презентовано творчі проекти:

1. Громадський огляд знань у початковій школі (учитель початкових класів Олексієнко Н. В.);

2. Витвори кулінарного мистецтва із хліба (учитель біології Лисенко Н. К., класні керівники 1 – 11 класів);

3. Хліб – всьому голова (виховний захід у музеї історії хліба, технологія: клас-родина, учитель початкових класів Волик Т. В.);

4. Використання учнівських проектів на уроці англійської мови (учитель англійської мови Пісня Т. І.);

5. Використання рольової гри з елементами дискусії і психологічного дослідження на уроці української літератури (учитель української мови і літератури Редька Н. О.);

6. Прес-конференція на уроці алгебри в 7 класі (учитель математики Тодорова Н. В.);

7. Учнівська адміністрація школи (учнівський директор школи Олексієнко О. В.);

8. Майстер-клас. Еколого-натуралістичне виховання в контексті профільної освіти (учитель біології Лисенко Н. К.);

9. Змагання між класами школи у навчально-виховному процесі (директор школи Лисенко М. А.).

#### Традиції "шкіл майбутнього"

Названі вище навчальні заклади частково уже є школами майбутнього. Про кожен із них можна говорити дуже багато, але оскільки роботу постійно діючого обласного семінару директорів інноваційних навчальних закладів Полтавської області "Школа майбутнього" було розпочато на базі Новосанжарського навчально-виховного комплексу, то хотілося б більше уваги приділити саме цьому закладу [4].

Із кожним навчальним роком зберігаються і примножуються традиції Новосанжарського НВК. Це – посвята у гімназисти, шкільний огляд-конкурс кращих художніх колективів, зустрічі із випускниками минулих років, відзначення Дня науки, проведення свята "Ми діти твої, Україно", Дня здоров'я, зустрічі учнів школи із американськими викладачами та студентами, участь учнів 9-10 класів у відбірних конкурсах для направлення на навчання в США, проведення загальношкільних конкурсів "Міс школи" і "Містер школи", участь в обласному конкурсі Малої академії наук та інші.

Новосанжарський НВК має значні методичні надбання:

1. Реалізація нестандартних підходів до навчання невідготовленому мовленню як засобу спілкування англійською мовою (автор – учитель англійської мови Мороз В. А.);

2. Застосування інтерактивних технологій при вивченні курсу "Громадська освіта" та інтеграція набутих знань у суспільні дисципліни (автор – учитель історії Скірта Н. М.);

3. Використання інноваційних методів і прийомів навчання із метою активізації пізнавальної діяльності молодших школярів у навчально-виховному процесі (автор – учитель початкових класів Калантиря Г. І.);

4. Новосанжарський НВК – член Європейської мережі шкіл зміцнення здоров'я. Педагоги закладу є членами асоціації учителів-новаторів "Нова доба", беруть участь у роботі міжнародного проекту "Рівний – рівному".

Новосанжарський НВК завжди градо зустрічає гостей. Мені поталанило три рази бути в цьому храмі науки, і кожного разу я для себе відкриваю нові педагогічні здобутки:

1. Для всебічного розвитку учня в школі працюють факультативи та спецкурси: "Культура життєвого самовизначення", "Моя економіка", "Вчимося бути громадянами", "Основи валеології".

2. Плідно діє в школі наукове товариство учнів, валеологічний, спортивний клуби, клуб "Дебати", КВК, ЮІР.

3. Школа забезпечує професійну підготовку випускників із таких напрямків: водії вантажних автомобілів категорії "С", майстри художньої вишивки, швеї.

4. Центром естетичного розвитку та творчого вдосконалення є зразковий дитячий вокально-хореографічний ансамбль "Веселка".

5. Про основні події, які відбуваються в школі, батьки, громадськість району можуть дізнатися із радіопередачі "Шкільна орбіта", що виходить в ефір два рази на місяць.

6. Усі школярі носять учнівські значки (дизайн розробили діти). Учні гімназійних класів мають залікові книжки, де не лише виставляються семестрові та річні оцінки, а й записуються подяки, інші моральні заохочення.

7. Новосанжарський НВК видає газету "Шкільні вісті".

8. Навчально-виховний комплекс має гімн, прапор, емблему.

Не можу не згадати **Полтавський обласний ліцей-інтернат для обдарованих дітей із сільської місцевості імені А. С. Макаренка**. Із цього навчального закладу я запозичив для своєї школи ідею учнівських трудових об'єднань і виробничих бригад, а також ідеї щодо організації учнівського самоврядування. Обласний ліцей-інтернат для обдарованих дітей із сільської місцевості імені А. С. Макаренка надзвичайно багатий своїми традиціями. Уже нині ліцей є школою традицій, школою майбутнього.

Хотілося б сказати декілька слів про інші презентовані на проекті "Школа майбутнього" навчальні заклади.

**Полтавський міський ліцей № 1 імені І. П. Котляревського** (директор Вергал Наталія Аркадіївна). Традиції навчального закладу: 1. Інноваційні методи навчання

учнів на уроках математики, інформатики, української мови, біології. 2. Методика використання інтерактивних дошок на уроках.

**Карлівська гімназія імені Ніни Герасименко** (директор Рогодченко Ірина Остапівна). Традиції навчального закладу: 1. Панорама фрагментів уроків із використанням інтерактивних методів навчання, рольових і ділових ігор, технології повного засвоєння знань на уроці, уроків дослідження, розвитку аналітичного та критичного мислення, формування графічних навичок письма в зошитах в одну лінію, асоціативний аналіз художніх творів і впровадження асоціативно-рефлекторної технології. 2. Показові заняття в зразковій студії образотворчого мистецтва (писанкарство, карлівський розпис). 3. Показове засідання членів учнівського парламенту, батьків на тему: "Наша гімназія – школа рівних можливостей".

**Кременчуцький ліцей № 11** (директор Попович Наталія Олександрівна). Традиції навчального закладу: 1. "Академія досвіду" Кременчуцького ліцею № 11. Тренінг: а) "Формування лідерської компетентності для життя в інноваційному суспільстві"; б) проєкт "Формування моделі лідера"; в) проєкт "Шляхи формування лідера". 2. Майстер-класи із досвіду роботи вчителів ліцею із формування лідерської компетентності із використанням технологій: "інтерактивного навчання", "навчання як дослідження", "створення ситуації успіху", "проблемного навчання", "проєктної технології". 3. Панорама глобально-орієнтованих інтегрованих уроків із використанням розвитку асоціативного, глобального, логічного, дивергентного, емоційного мислення; 4. Вияв активної громадянської позиції лідера. Молодіжна акція "Україна – світ: крокуємо разом".

**Кременчуцький колегіум № 25** (директор Москалик Тетяна Олександрівна). Традиції навчального закладу: 1. Презентація роботи профільних груп: "Профільна освіта – вимога сучасності"; 2. Презентація роботи журналістської групи. Проєкт "Журналістика – володарка думок".

**Розсошенська гімназія Полтавського району** (директор Тягнирядно Тетяна Павлівна). Традиції навчального закладу: 1. Засідання центру дитячої дипломатії "Юність". 2. Діяльність центрів розвитку: навчальний центр "Ерудит", правовий центр "Феміда", центр "Здоров'я", екологічний центр "Адоніс", естетичний центр "Природа і фантазія", агрооб'єднання "Агроросвіт", бізнес-центр "Шанс", літературно-музичний театральний центр "Дивослово", історико-географічний центр "Пошук", прес-центр "Сполох", центр національного відродження "Криниця мого краю".

**Кобеляцька ЗОШ І-ІІІ ступенів № 2 імені О. Гончара** (директор Грінько Світ-

лана Юріївна). Традиції навчального закладу: 1. Створення системної технології формування іміджу сучасної школи. 2. Презентація веб-сайту школи. 3. Представлення локальних інноваційних технологій за профілями навчання: філологічний, природничо-математичний (панорама фрагментів уроків). 4. Презентація системи виховної роботи: "Розвиток соціальної активності школярів". 5. Майстер-клас у рамках проекту "Школа лідера" – "Стань творцем свого життя".

**Комсомольська ЗОШ I-III ступенів № 1 із поглибленим вивченням економіки і права** (Тягай Наталія Анатоліївна). Традиції навчального закладу: 1. Школа і соціальне оточення. Співпраця закладу із громадськими організаціями міста. 2. Роль батьківської громадськості у визначенні стратегічних орієнтирів освітньої галузі м. Комсомольська. 3. "Учитель школи майбутнього – філософія образу". Технологія альтернативних сценаріїв. "Учень школи майбутнього – який він?". Технологія "Дерево цілей".

#### **Тарасівська ЗОШ I-III ступенів Гребінківського району Полтавської області та її традиції**

Ласкаво запрошую до Тарасівської ЗОШ I-III ступенів Гребінківського району Полтавської області! Хочу також стисло розповісти про ті її традиції, які стабільно дають високі результати в навчально-виховному процесі.

**Тарасівська ЗОШ I-III ступенів Гребінківського району Полтавської області** (директор Лисенко Микола Андрійович). Традиції та здобутки навчального закладу:

1. За власне розробленою системою здійснюється вивчення упровадження та поширення передового педагогічного досвіду: виготовлення відеофільмів і брошур про кращий педагогічний досвід; запровадження його елементів для розробки власних інноваційних проектів учителів школи; поширення досвіду на районних методичних об'єднаннях, нарадах.



*Тарасівська ЗОШ I-III ступенів Гребінківського району Полтавської області*

Своєрідною традицією стало регулярне поповнення медіатеки школи відеоматеріалами. Важливим засобом покращення навчально-виховного процесу є використання відеозйомки, зокрема, у роботі методичних об'єднань, на педагогічних радах і загальношкільних заходах, у роботі із батьками, на виховних годинах, у діяльності учнівського самоврядування [5]. Близько 10 років у школі працює відеогурток і гурток журналістики.

Шкільна медіатека Тарасівської ЗОШ I-III ступенів Гребінківської районної ради Полтавської області містить сотні гігабайт створених власноруч відеофільмів передового педагогічного досвіду: відеофільмів і відеозаписів заходів шкільного, районного, обласного та всеукраїнського рівнів. Важливе місце в медіатеці займає підрозділ "Школа майбутнього" на Полтавщині". По кожному із навчальних закладів-шкіл майбутнього" створено відеофільми такої тематики: 1. Презентація навчального закладу. 2. Екскурсія по школі та перегляд виставки методичних надбань педагогічного колективу. 3. Майстер-класи, презентація передового педагогічного досвіду, педтехнологій і педагогічних інновацій. 4. Відеозаписи уроків і виховних заходів. 5. Огляди художньої самодіяльності. 6. Підбиття підсумків семінарів.

2. Учнівська виробнича бригада "Бурячок" і трудові об'єднання школярів. Результати: а) III місце на Всеукраїнському зльоті учнівських виробничих бригад і трудових об'єднань школярів у м. Луцьк 24-25 вересня 2009 року; б) прибутки діяльності учнівської виробничої бригади та трудових об'єднань учнів школи щорічно становлять 15 – 20 тисяч грн., що дало можливість значно зміцнити матеріально-технічну базу школи, здешевити харчування учнів і здійснити художнє оформлення школи; в) докорінно змінилося ставлення школярів до праці;

3. Розроблено ефективну систему роботи шкільного музею історії хліба. Результати: перемоги, численні нагороди на обласних конкурсах і всеукраїнських зльотах у м. Києві в еколого-натуралістичному центрі "Хліб очима дітей".

4. Розроблено та удосконалено учнівське самоврядування, в основі якого – учнівська адміністрація школи зі своїми посадовими обов'язками та планами роботи. Результати: успішно працюють учнівська відеостудія, гурток журналістики, радіогазета, газета "Шкільні вісті".

5. Упроваджено змагання між класами школи з навчально-виховного процесу. З'явилася позитивна мотивація в учнів, учителів та батьків, значно зріс рівень навчально-виховного процесу в школі.

6. Традиційно проводиться День науки, шкільний фестиваль методичних ідей (I частина – демонстрація передового педагогічного досвіду, II частина – презентація методичних ідей учителів школи), творчі звіти вчителів школи, запроваджено рейтингову систему оцінки результативності діяльності педагогічних працівників, розроблено систему громадського контролю знань учнів початкової школи тощо.

7. Велика увага приділяється залученню коштів для зміцнення матеріально-технічної бази школи: 1. У 2009 році використано 250 тис. грн. для реконструкції центрального входу, ремонту внутрішніх туалетів, роздягальні, душових, спортивного залу тощо. 2. У 2010 році використано 45 тис грн. для зміцнення матеріально-технічної бази школи: придбано відеотехніку (дві сучасні цифрові відеокамери, мультимедійний проектор, екран, нетбук), хімічні реактиви для кабінету хімії та унаочнення для кабінету біології, проведено капітальний ремонт даху газової котельні, придбано музичне обладнання (акустичну систему, звуковий підсилювач, мікшер, мікрофони, "світломузику") тощо [1].

Хоча Тарасівська ЗОШ I-III ст. Гребінківського району Полтавської області є невеликою сільською школою, але педагогічному колективу вдалося створити своєрідну школу традицій. Значною мірою цьому сприяли обласні семінари директорів інноваційних навчальних закладів Полтавської області "Школа майбутнього". Від себе особисто та від імені всіх учасників хочу висловити подяку організаторам семінару: Мирошніченку В. І. (кандидат педагогічних наук, доцент, начальник Головного управління освіти і науки Полтавської облдержадміністрації), Зелюку В. В. (кандидат педагогічних наук, ректор ПОШПО), Клепку С. Ф. (кандидат філософських наук, доцент, проректор з наукової роботи ПОШПО), Сиротенку Г. О. (завідувач центру педагогічних інновацій та ін-

формації ПОШПО), Гладкій Т. І. (методист центру педагогічних інновацій та інформації ПОШПО – по 2007 р.), а також керівникам, яких уже з нами немає, – Матвієнку П. І. (28.05.1946-23.10.2008), кандидат педагогічних наук, доцент, ректор ПОШПО та Охріменку В. І. (05.03.1944 – 20.05.2008), кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри менеджменту освіти ПОШПО. Також хочу подякувати педагогічним колективам навчальних закладів, здобутки яких вплинули на формування і розвиток традицій Тарасівської школи. Це Кременчуцький ліцей № 11 (формування лідерських якостей), Кременчуцький колегіум № 25 (розвиток традицій журналістики в школі), обласний ліцей-інтернат для обдарованих дітей із сільської місцевості імені А. С. Макаренка (робота наукових товариств та учнівських трудових об'єднань), Розсошенська гімназія Полтавської районної ради Полтавської області (розвиток учнівського самоврядування), Кобеляцька ЗОШ I-III ступенів № 2 імені О. Гончара (формування позитивного іміджу школи). Усі ці надбання допомагають зробити на-вчально-виховний процес у нашому на-вчальному закладі більш якісним, головним показником чого є успіх учнів нашої школи. Ми пишаємося Олександром Лисенком, Олександром Швидченком, Сергієм Лисенком, які стали чемпіонами України в легкоатлетичних змаганнях, Наталією Піснею та Сергієм Кутеповим – переможцями всеукраїнських і міжнародних пісенних конкурсів.

Педагогічний колектив Тарасівської ЗОШ I-III ступенів і надалі продовжує працювати в напрямку – від традиційної школи до школи традицій. І хоч це вимагає багато часу та зусиль, ми намагаємося зробити постійне покращення навчально-виховного процесу у нашій школі традицією.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Інноваційний розвиток різноманітності навчального середовища учнів : збірник статей / [упорядник Г. О. Сиротинко] – Полтава : ПОШПО, 2011. – 80 с.
2. Сиротенко Г. О. Філософія школи майбутнього. Робочі матеріали для обласного семінару директорів інноваційних навчальних закладів області / Г. О. Сиротенко. – Полтава : ПОШПО, 2010. – 30 с.
3. Створення середовища, адаптованого до потреб розвитку особистості. / [упорядники: В. І. Войтенко, І. О. Рогодченко]. – Карлівка, 2006. – 67 с.
4. Охріменко І. В. Менеджер освіти: вимоги до управлінської культури та професійної компетенції / І. В. Охріменко. – Полтава : ПОШПО, 2006. – 52 с.
5. Матеріали обласних семінарів директорів інноваційних навчальних закладів Полтавської області "Школа майбутнього", засідань Всеукраїнського клубу "Директор школи" (з медіатеки Тарасівської ЗОШ I-III ст. Гребінківського району Полтавської області).

Стаття надійшла в редакцію 20.09.2011 ■

Бібліографічний опис цієї статті:

Лисенко М. А. Школа традицій на Полтавщині / М. А. Лисенко // Постметодика. – 2011. – № 3(100). – С. 38–43.



Презентація музею історії хліба Тарасівської ЗОШ I-III ступенів Гребінківського району Полтавської області на святі "Обжинки у Гребінківському районі" (м. Гребінка, 21 серпня 2011 р.)

*У статті висвітлені питання організації навчального процесу технічного університету із метою професійної підготовки майбутніх інженерів. Розкрито сутність і специфіку навчальної роботи студентів в умовах виконання виробничих завдань і мотивації професійної орієнтації. Визначені фактори підвищення ефективності навчально-пізнавальної діяльності студентів.*

*В статье освещены вопросы организации учебного процесса технического университета с целью профессиональной подготовки будущих инженеров. Раскрыты сущность и специфика учебной работы студентов в условиях выполнения производственных заданий и мотивации профессиональной ориентации. Определены факторы повышения эффективности научно-познавательной деятельности студентов.*

*The questions of organization of educational process in technical university with aim of professional training of future engineers were elucidated in the article. The essence and the specificity of academic work of students in conditions of fulfillment of production tasks, and of motivation of professional orientation were exposed. The factors of improvement of efficiency in the scientific-cognitive activities of students were determined.*

УДК 378.22

## ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ У ТЕХНІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

А. В. Нізовцев



В умовах реалізації Законів України "Про освіту", "Про вищу освіту", Державної національної програми "Освіта" (Україна ХХІ століття) постає нагальна потреба оновлення навчально-виховного процесу технічних університетів у зв'язку із орієнтацією вітчизняної освіти на модель майбутньої професійної діяльності студентів в умовах високотехнологічного та наукоємного виробництва й інформаційних технологій. Назріває системний перехід від підготовки інженера-виконавця до формування компетентного фахівця, науковця і практика, що вимагає розроблення й упровадження ефективних технологій організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників навчально-пізнавального середовища із метою формування майбутніх інженерів із творчим мисленням, конструктивним, раціоналізаторським і винахідницьким підходом до виконання професійних обов'язків, здатних самостійно розробляти та впроваджувати авторські, ексклюзивні проекти і техніко-технологічні програми, здійснювати розроблення й управління виробничими лініями на високому інтелектуальному рівні [8].

Для сучасного етапу розвитку методики підготовки майбутніх інженерно-технічних працівників характерним є пошук нових шляхів удосконалення навчально-виховного процесу технічних університетів за допомогою застосування сучасних засобів, методологій і технологій підготовки фахівців [6]. Це потребує забезпе-

чення переходу на компетентнісний рівень організації професійної підготовки студентів шляхом залучення їх до розв'язання фахових проблем, виконання посадових обов'язків, вирішення винахідницьких, конструктивно-технологічних, раціоналізаторських і творчих завдань упродовж навчання [9].

Нині в теорії та практиці вищої школи накопичено значний досвід, який може стати основою побудови системи науково-інженерної підготовки технічного персоналу підприємств і організацій [2; 4; 5]. Проблеми удосконалення навчального процесу технічних університетів України досліджувались, зокрема, у роботах Ю. Зіньковського, В. Кулешової, О. Коваленко, В. Ледньова, В. Лозовецької, П. Лузан, В. Манько, А. Мелецинек, Ю. Нагірного, Н. Ничкало, Г. Півняк, С. Резнік, О. Романовського, Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО. Здійснений ними аналіз досвіду реалізації нових методик і технологій підготовки інженерів свідчить про значні можливості для підвищення якості знань, умінь і навичок, формування професійних якостей особистості інженера, її ініціативності, самостійності та творчості.

Проблеми професійної підготовки студентів висвітлені у працях К. Власенко, Н. Гловин, І. Горчакова, С. Клепка, В. Клочко, Т. Крилова, В. Моляко, А. Найн, С. Панькіна, П. Романова, О. Скаф, З. Слєпкань, Г. Токмазова та інших. У них порушувалися питання зап-

ровадження систематичного і комплексного вивчення циклу фахових дисциплін загальнонаукового та спеціально-орієнтованого напрямку, що впливає на подальші професійні компетенції майбутніх випускників [7], адже науковий потенціал технічних університетів – це основна інтелектуальна база та генератор ідей, потенційний носій новітньої думки, яку потрібно передати молодому поколінню – студентству. Ефективне забезпечення професійної підготовки можливе із урахуванням високих інноваційних технологій і досягнень, перспективності наукових досліджень і головне – зацікавленості у науковому пошуку [10].

Метою статті є розкриття сутності організації навчально-виховного процесу технічного університету на основі компетентнісного підходу та мотивації професійної діяльності студентів.

Переорієнтація в системі вищої технічної освіти спрямована на розвиток у студентів фахових компетенцій, спроможності на науковій основі будувати та розвивати подальшу спеціальну підготовку, у зв'язку із чим актуальним стає залучення майбутніх інженерів до розв'язання професійних завдань, пов'язаних із тематикою навчальних дисциплін і типовими виробничими проблемами [6]. У нашому розумінні, компетентність – це інтегративна якість особистості, що засвідчує здатність і готовність розв'язувати професійно значущі проблеми з використанням системи знань, навичок, умінь і досвіду. Ідеться про інноваційні підходи, що дають змогу створити для майбутніх інженерів можливість реалізувати себе у професійній діяльності під час навчання в університеті, здобувати фахові знання ті досвід на основі цілеспрямованого формування дослідницького, пошукового, критичного, раціоналізаторського, винахідницького і творчого мислення [3; 7].

Під професійною діяльністю ми розуміємо виконання посадових обов'язків відповідно до штатного розпису фахівця. Мета інженерної діяльності – розроблення конструкторської документації, забезпечення виробничого процесу, обслуговування матеріально-технічної бази, освоєння нових технологічних процесів і техніки. Результати наших досліджень свідчать, що професійні обов'язки інженера поділяються за групами повноважень: 1) техніко-технологічне функціонування підприємств, специфіка виробничої діяльності та її проектування; 2) управлінські умови (організація виробництва); 3) об'єкти виробництва – вузли, деталі, механізми, засоби, процеси, явища, умови взаємодії між ними тощо. Особливості інженерної діяльності охоплюють блоки, пов'язані зі специфікою фахової діяль-

ності (техніка і технологія), організаційними умовами (структура функціонування виробництва); суб'єктивність професійної діяльності (посадові обов'язки, досвід, рівень компетентності, індивідуальні здібності). Тому професійна підготовка майбутніх інженерів має відмінні особливості: знання спеціальності, основ створення конструкторської документації, логіки виробничої та технічної діяльності, володіння термінологією; вміння та досвід фахової діяльності; формулювання професійних проблем та самостійне визначення шляхів і завдань для їх розв'язання; прогноз і проектування діяльності відповідно до визначеної мети та завдань.

До професійних умінь ми відносимо конструктивно-технологічні вміння – здатність розуміти і читати технологічні карти, креслення, схеми, графіки, умовні позначення тощо; знання техніки і технологічних процесів; уміння створювати нові технологічні карти, креслення, схеми, моделі та проектувати техніко-технологічні процеси на основі фактичних і прогнозованих даних; виявляти розміщення та взаємодію конструктивно-технологічних об'єктів, установлювати між ними залежності, зв'язки і впливи; оперувати науковою інформацією, уявляти та відтворювати взаємне розташування, розміри, форму і властивості технічних об'єктів, зберігати у пам'яті необхідну інформацію; прогнозувати розвиток конструктивно-технологічних об'єктів і пов'язаних із ними процесів залежно від умов діяльності та видів взаємодії на підставі їх аналізу.

При характеристиці змісту професійної діяльності майбутнього інженера нами враховано: 1) можливість системного використання знань, умінь, навичок, досвіду, компетенцій і мотиваційно-ціннісної сфери в організованій моделі навчально-пізнавальної діяльності в технічному університеті; 2) моделювання професійної діяльності як засіб самореалізації особистості; майбутній фахівець отримує можливість продемонструвати власний рівень компетенцій; 3) необхідність залучення студентів до професійної діяльності, що передбачає організацію процесу, в якому можливості та здібності особистості отримують конкретний соціальний вираз і фахове відображення, їх діпазон конкретизується в індивідуальному стилі роботи.

Зміст професійної підготовки майбутнього інженера нами розглядається як комплексне новоутворення, що складається із трьох циклів підготовки: загальнонаукової (конструкторської); професійноорієнтованої (спеціальної); науково-методичної (дослідницької). Такий підхід

забезпечує інтеграцію всіх дисциплін і водночас відображає сучасний рівень розвитку науки, її специфіку, орієнтує на здобуття вибраної спеціалізації, дає змогу створювати сприятливе середовище для становлення особистості, спрямовує на теоретико-методологічну, практичну та наукову підготовку. Зазначене середовище дозволяє майбутньому спеціалістові пройти всі рівні у професійному становленні: від фахового знання, інженерної умілості, пошуку ефективних і раціональних методів управління технологічними процесами до компетентного досвіду та творчої майстерності [7].

Оволодіння професійними компетенціями майбутніми інженерами має декілька рівнів, за якими визначається ступінь їхньої підготовки:

- ♦ *адаптивний* – студент усвідомлює доцільність діяльності, вивчає основні засоби, методи та шляхи постановки проблем і їх розв'язання, вивчає та застосовує знання і вміння у стандартних ситуаціях, виконує професійні завдання за зразком і безпосереднім управлінням викладача;

- ♦ *пошуковий* – студент шляхом опосередкованого й перспективного управління залучений до самореалізації; розуміння і прийняття проблем виробництва та науки, вмотивованого вибору варіантів розв'язання із кількох запропонованих, керується відомими алгоритмами у незнайомих ситуаціях;

- ♦ *дослідницький* – студент виявляє стійкі мотиви професійної діяльності, знає технологічні процеси, методологію наукового пошуку, здатний самостійно сформулювати проблему, мету діяльності та завдання, обґрунтовано розробити алгоритм й обрати шлях досягнення поставлених цілей, на високому творчому рівні діяти й аналізувати отримані результати.

Творчий розвиток особистості досягається комплексним використанням у навчальному процесі технічного університету інноваційних форм організації інформаційно-пошукової, конструктивно-технологічної, раціоналізаторської та винахідницької діяльності, створення проектних бюро і студій, наукових центрів, лабораторій для проведення виробничих досліджень. Важливим чинником професійної реалізації особистості є виробнича практика, стажування та наставництво як засоби індивідуалізації фахової підготовки та спеціалізації освітніх програм студентів. Основою такої підготовки повинні бути варіативність завдань (репродуктивні, реконструктивні, творчі) з урахуванням рівня здобутих компетенцій, обраної спеціалізації та інтересів студентів; посилення самостійності й активності на основі перенесення наголосу на самоуправління, поєднання колективних та

індивідуальних форм роботи; стимулювання взаємоконтролю й оцінювання майбутніми інженерами процесу та результату виконання посадових обов'язків; варіативність видів і напрямів навчально-пізнавальної роботи. Завдяки глибокому проникненню елементів інженерно-конструкторської діяльності у навчально-виховний процес технічних університетів створюються можливості для реалізації фахових компетенцій, всебічного розвитку особистості, реалізації творчого потенціалу [4; 6; 8]. Стимулювання розвитку раціоналізаторсько-винахідницького мислення передбачає формування в студентів умінь знаходити, аналізувати та застосовувати технічну інформацію; коректно висвітлювати результати теоретичних і експериментально-практичних пошуків; логічно та вчасно виконувати посадові обов'язки; проектувати, прогнозувати та діагностувати функціонування техніки і технологій тощо [5].

Системність професійної підготовки задається не лише включенням відповідного змісту освіти у навчальні плани, а й усім контекстом пізнавальної та експериментально-практичної діяльності. Результати здобутих компетенцій студент узагальнює в курсовій, дипломній, магістерській, дослідницькій роботах. Їх ефективність залежить від умов організації навчально-виховного процесу, під час якого реалізується система проведення занять:

- ♦ *на першому курсі*: ознайомлення з особливостями професійної діяльності майбутнього інженера, виробничими проблемами та специфікою виконання посадових обов'язків;

- ♦ *на другому*: аналіз типових видів завдань інженерів, шляхів розв'язання професійних проблем, вибір тематики наукових досліджень, інформаційний пошук;

- ♦ *на третьому*: з'ясування стану реалізації обраної проблематики під час практик, аналізу інформаційних джерел, проведення експериментів за спеціальністю (спеціалізацією);

- ♦ *на четвертому*: модифікація відомої чи розроблення власної методики дослідження професійної проблеми, її апробація;

- ♦ *на п'ятому курсі*: проведення завершального етапу теоретичної та експериментальної роботи, упровадження результатів, узагальнення досвіду, формування стилю інженерної діяльності.

Така систематизація етапів професійної підготовки студентів технічних університетів умовна, але відображає загальний рух від навчально-репродуктивної до професійно-творчої діяльності та не заперечує кардинального шляху професійного зростання майбутнього інженера. На сучасному етапі динамічного розвитку осві-



ти доцільно організувати навчально-виховний процес із метою забезпечення проходження майбутніми фахівцями визначених нами стадій становлення, які б забезпечували формування компетенцій і досвіду самостійної діяльності за обраною спеціалізацією.

Вивчати нову інформацію, виконувати професійні завдання, проводити науковий пошук – це відкриття, де не останню роль відіграють раціональна логіка, інтуїція, індивідуальність дослідника, фаховий досвід. Реферати, курсові та дипломні роботи потрібно розглядати як спробу власних наукових розробок, у яких розв'язуються типові проблеми виробництва і науки, де ставляться завдання критичного огляду вже відомого узагальнення на рівні практичного досвіду для набуття професійної компетентності як результату, що підтверджує факти та передбачає застосування різних методів наукового дослідження, потребує системних узагальнень на рівні дедуктивних висновків [3; 5; 7].

У зв'язку із цим великої ваги набуває орієнтація на професійну підготовку майбутніх інженерів шляхом розвитку експериментально-практичних компетенцій, особистісних якостей, індивідуальних особливостей, на основі залучення до актуальних досліджень, використання оригінальних методик і способів реалізації раціоналізаторського розв'язання виробничих проблем [2; 8]. Ключовими умовами у підготовці майбутніх інженерів є використання конструктивного, пошукового та винахідницького стилів діяльності. Маючи високий інноваційний потенціал, викладач організовує інтелектуально-практичну діяльність студентів, відповідно мотивує, скеровує думки, залучає до наукового пізнання. Навчити майбутнього інженера фахового мислення можна залучивши студентів до систематичного пошуку та прийняття інформації із теорії і практики виробництва, проведення власних узагальнень і висновків без використання шаблонів. Завдяки цьому досягається основна мета професійної підготовки – надання індивідуального простору науковому пошуку та подальшого практичного використання отриманого досвіду, увага звертається на питання застосування фахових компетенцій у виробничо-технічних цілях.

При розкритті змістовної наповненості категорій "конструкція-технологія", "монтаж-регулювання", "функціонування-аварія", "аналіз-синтез", "індукція-дедукція", "конкретне-абстрактне" використовується тезаурус інженерно-технічної документації підприємств і організацій. Це забезпечує глибше засвоєння матеріалу шляхом дослідження окремих ас-

пектів об'єктів і процесів виробництва. Творчі завдання на зразок "пояснить", "доведіть", "спростуйте", "порівняйте", "проаналізуйте", "узагальніть", "зробіть висновок", "визначте фактори й умови" тощо спрямовують думки студентів у дослідницькому руслі, сприяють набуттю ними професійного сенсу в опануванні технічними термінами та науковими методами. Ускладнюючі завдання, викладач керується напрямом спеціалізації студентів, поглибленням і розширенням меж їх пізнавально-практичної діяльності з метою перенесення дослідницького підходу в усі сфери життя. Зокрема, узагальнення професійної інформації забезпечує накопичення знань і їх розширення, що сприяє практичному оволодінню фаховою категорією мислення. Уміння правильно, логічно та доступно будувати власну думку та чітко викладати її зміст – головна вимога до компетентних характеристик спеціаліста. Під час виконання професійних завдань студенти роблять перші спроби самостійного виконання інженерних повноважень із можливістю полемізувати й піддавати сумніву інструкції, розпорядження, вказівки, висловлюючи припущення, що матимуть підтвердження чи спростування у подальших наукових розвідках.

Підвищення науковості навчальної роботи забезпечує ефективну фахову підготовку професійних кадрів. У таких умовах студентів можна порівняти із науковцями, а викладача – із опонентом, рецензентом, керівником, консультантом і наставником. Під час організації інтелектуально-практичної діяльності студенти доводять актуальність і доцільність майбутньої роботи, логічно аргументують план діяльності, прогнозують результати. Це мотивує та посилює інтерес, формує схильності майбутніх інженерів до вивчення та застосування технічних об'єктів і технологій, що відображає стиль діяльності, шляхи та способи задоволення інтелектуально-практичних потреб.

За нашими спостереженнями встановлено: більшість студентів 1-го курсу задоволена майбутньою професією, але, на жаль, упродовж навчання цей показник неухильно знижується, особливо на 4-му курсі, хоча саме ставлення студентів старших курсів до обраного фаху залишається позитивним. З одного боку, спостерігається висока задоволеність професією та бажання її отримати, з іншого – мотивація до здобуття майбутньої спеціальності переважно зорієнтована на споглядально-пасивну діяльність. На нашу думку, формування реальних уявлень студента про обрану спеціальність і способи її здобуття повинне здійснюватися на першому курсі, адже позитивне ставлення до

професії не матиме суттєвого значення, якщо не підкріплюватиметься реальними уявленнями про фаховий рівень та обов'язки інженера. Зацікавленість і мотивація є основою інтелектуально-практичної діяльності у навчально-виховному процесі. Позитивна мотивація сприяє міцному закріпленню професійних знань, розвитку вмінь і гнучкому застосуванню набутого досвіду та компетенцій [6].

Для ефективної реалізації професійної підготовки студентів із першого курсу орієнтують самостійно здобувати фахові компетенції. Інформаційні джерела та лекційний матеріал є лише основою для пошуків майбутніми інженерами оригінальних методів розв'язання професійних проблем і завдань. Творчість студенти проявляють у систематичному аналізі цих методів із виділенням їх позитивів і недоліків; комбінуванні обґрунтованої сукупності прийомів і засобів інтелектуально-практичної роботи під час моделювання власної фахової діяльності. Таким чином, навчальний процес у технічному університеті реалізується ефективніше при залученні студентів до виконання посадових обов'язків, значної зацікавленості конкретними видами діяльності. За таких умов професійна підготовка буде підкріплена внутрішнім компенсаторним механізмом – недостатність здібностей доповниться розвитком мотиваційної сфери, особистість гарантовано досягне прогнозованих успіхів [1].

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Бордовская Н. В. Педагогика : учебное пособие / Н. В. Бордовская, А. А. Реан. – СПб. : Питер, 2008. – 304 с. : ил. – (Серия "Учебное пособие").
2. Гладышева М. М. Формирование исследовательских умений будущих инженеров-программистов в процессе их профессиональной подготовки [Электронный ресурс] / М. М. Гладышева : автореф. дисер. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук : 13.00.08 – теория и методика профессионального образования. Магнитогорск: ГОУ ВПО "Магнитогорский государственный университет", 2008. – 24 с. Режим доступа : <http://science.masu.ru>.
3. Клепко С. Ф. Наукова робота і управління знаннями : навчальний посібник / Сергій Федорович Клепко. – Полтава : ПОІППО, 2005. – 201 с.
4. Лузик Э. В. Теория и методика общенаучной подготовки в инженерной высшей школе : дис. на соиск. учен. степ. докт. пед. наук : 13.00.04; 13.00.02 / Эльвира Васильевна Лузик. – К., 1996. – 487 с.
5. Манько В. М. Теоретичні та методичні основи ступеневого навчання інженерів-меха-

ніків сільськогосподарського виробництва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія та методика професійної освіти" / В. М. Манько. – Тернопіль, 2005. – 40 с.

6. Мокін Б. І. Стратегія пошуку оптимального співвідношення лабораторного практикуму та наукових досліджень у навчальному процесі інженерних спеціальностей : монографія / Б. І. Мокін, В. О. Леонт'єв, О. Б. Мокін. – Вінниця : УНІВЕРСУМ – Вінниця, 2002. – 142 с.

7. Наука и научное творчество / под. ред. М. М. Карпова. – Ростов-на-Дону, 1990. – 230 с.

8. Половинкин А. И. Основы инженерного творчества : учеб. пособие для студентов вузов / Александр Иванович Половинкин. – М. : Машиностроение, 1988. – 368 с.

9. Сопівник І. Науково-дослідницька робота студентів як складова їхньої професійної компетентності / І. Сопівник // Вісник Книжкової палати. – 2008. – № 11. – С. 23-25.

10. Цехмістрова Г. С. Формування у студентів наукового стилю та етичної поведінки вченого / Г. С. Цехмістрова // Методологія наукових досліджень : навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів. – К. : Видавничий Дім "Слово", 2008. – С. 74–84.

Стаття надійшла в редакцію 29.09.2011 ■

Бібліографічний опис цієї статті:

Нізовцев А. В. Професійна підготовка майбутніх інженерів у технічному університеті / А. В. Нізовцев // Постметодика. – 2011. – № 3(100). – С. 44–48.

*У статті проаналізовано проблеми та напрями самоосвітньої діяльності педагога, розкрито сутність, основні характеристики самоосвіти та різні підходи до її організації.*

*В статье проанализированы проблемы и направления самообразовательной деятельности педагога, раскрыта сущность, основные характеристики самообразования и различные подходы к ее организации.*

*The paper analyzes the problems and ways of self education teacher, the essence, the main characteristics of self-education and different approaches to the definition.*

УДК 371.14

## САМООСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ УЧИТЕЛЯ В КОНТЕКСТІ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОЇ ОСВІТИ

*В. І. Мирошніченко*



Третє тисячоліття відзначається стрімким зростанням значущості науки і освіти в житті людства та кожної особистості. Наука і освіта вирішують конкретні життєві проблеми людини, тому вони повинні бути на часі, тобто реформуватися.

Поняття самоосвіти розглядається в аспекті професійної підготовки, воно охоплює не лише професійні знання, а і здатність ефективно їх використовувати. Із цим поняттям пов'язуються особистісні риси, необхідні для досягнення мети в конкретних професійних умовах.

Проблема самоосвіти вчителя є багатогранною. Її значущість (у навчанні) знайшла своє відображення як у класичній педагогічній спадщині (Ф.-А.Дістервег, Я. А. Коменський, Й. Г. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, В. О. Сухомлинський, К. Д. Ушинський), зарубіжній педагогічній науці (І. Г. Герде, В. Оконь та ін.), так і у вітчизняній науковій думці (В. К. Буряк, В. А. Козаков та ін.).

Самовдосконалення особистості засобами навчання привертає увагу багатьох дослідників. Сутність, структуру та зміст самоосвіти обґрунтовано у працях О. І. Кочетова, П. Г. Пшебильського, Є. П. Тонконої, Я. С. Турбовського. Психологічні основи самоосвіти (мотиви, готовність) досліджені О. Я. Аретом, В. К. Буряком, А. К. Громцевою, Ю. М. Кулюткиним, Н. О. Половниковою, Л. І. Рувінським, П. С. Сухобською, А. В. Усовою. Питання професійної самоосвіти, зокрема застосування психолого-педагогічних знань у самоосвітній діяльності вчителя, самоосвіта молодого вчителя як умова вдосконалення його професійної діяльності та неперервності його освіти розкриті М. М. Заборщикою, Б. П. Зязіним, Д. А. Казихановою, І. Л. Наумченко. Проблема оптимізації взаємозв'язку післядипломного на-

вчання та самоосвіти вчителів у системі підвищення кваліфікації висвітлено Н. В. Косенко, Ю. В. Кричевським, В. І. Кубинським, В. Б. Новичковим, Т. М. Симоною, П. В. Худоминським.

У педагогічній науці розробляється концепція розвитку особистості фахівця, у якій визначені основні напрями формування професійної компетентності на основі самоосвітньої діяльності:

1. Формування особистісного стилю діяльності у результаті динамічної зміни системи виконання;

2. Становлення професійного світогляду на основі самовдосконалення особистості;

3. Становлення професійної культури фахівця внаслідок зміни когнітивних, емоційних і практичних компонентів діяльності, перетворення впливу на об'єкт у процесі взаємодії.

Отже, проблема самоосвітньої діяльності охоплює широкий спектр питань. Проте питання її організації для вчителів у системі підвищення кваліфікації та чинників, що впливають на її динаміку, є практично не розробленими і потребують комплексного вивчення та створення якісної нової моделі самоосвітньої діяльності вчителя [2, с.23].

Метою даної статті є висвітлення деяких особливостей самоосвітньої діяльності вчителя в контексті особистісно орієнтованої освіти.

Одним із аспектів цього питання є самоосвітня діяльність учителя в контексті особистісно орієнтованої освіти та формування на цій основі відповідних компетентностей. Самоосвітня компетентність включає формування самостійності, спостережливості, відповідальності, самоорганізації, креативності. Світосприймання

та специфіка педагогічної діяльності проявляється в умінні виявляти різноманітні форми активності. Для вчителя важливим є володіння ІКТ. При організації навчання, орієнтованого на формування ключових компетентностей учителя, слід мати на увазі, що розвиток навчальних здібностей учня відбувається не тільки шляхом оволодіння нормативною діяльністю, а й постійного збагачення інтелекту, перетворення суб'єктивного досвіду на джерело власного розвитку. Основним результатом формування ключових життєвих компетентностей повинно стати формування пізнавальних здібностей і вмій здобувати потрібну інформацію протягом усього власного життя. При формуванні ключових життєвих компетентностей необхідно управляти мотиваційними процесами. Проблема мотивації – одна із складних проблем; на перший план висуваються пізнавальні та соціальні (інтерес, самоповага, самотворення) мотиви. Необхідно враховувати, що самоосвітня компетентність тісно пов'язана із ключовими, як системою здібностей, що забезпечують особистості можливість успішно вирішувати всі життєві завдання та проблеми на рівні життєтворчості, тому вони мають предметний характер, формування яких відбувається в комплексі при вивченні багатьох загальноосвітніх дисциплін. Можна виділити основні етапи процесу формування ключових життєвих компетентностей майбутніх фахівців: формування базових умінь і навичок (початковий); розробка творчих завдань із застосуванням знань у всіх аспектах трудової підготовки (основний); моделювання типових ситуацій у навчальній діяльності (закріплюючий); оцінка та самооцінка рівня сформованості ключової життєвої компетентності за визначеними критеріями (підсумковий). Основою самоосвітньої діяльності є такі фактори як самоаналіз, самоспостереження, самокритичність, самоорганізація, самоконтроль, самооцінка та ін.

Теоретико-методичні аспекти формування самоосвітньої життєвої компетентності включають методологічні, філософські, психологічні основи та інноваційні підходи до сучасної освіти.

У сучасній особистісно орієнтованій освіті враховуються зміни ціннісних пріоритетів, особлива увага акцентується на самоактивності особистості, що сприяє розвитку саморегуляції та самокритичності у прийнятті самостійних рішень. Зміни, що відбуваються в суспільстві, відбиваються і на поведінці молодих людей, які перебувають на стадії професійного самовдосконалення.

Внутрішній світ, система моральних і духовних цінностей людини визначається передусім об'єктивними факторами, але поряд із цим вона, при її власній активності, є суб'єктом виховання. Людина – суб'єкт, який творить сам себе, вона може змінити або відкинути несприятливі обставини, виробити власні варіанти досягнення життєвих цілей, стати господарем у своєму духовному світі. Це потребує максимуму зусиль, але лише напружена праця, повага і вимогливість, довіря і контроль формують відповідальність, свідомість і самостійність. Як відомо, джерелом активності особистості є потреби, які відіграють головну роль [1, с. 38].

Мотиви визначають поведінку та діяльність людини, вони лежать в основі вчинків, є показником рівня моральної свідомості та статусу особистості в колективі. Мотиви, інтереси, потреби впливають на поведінку людини, але є ще один фактор, що має вирішальне значення, – це те, наскільки вона готова керуватися тими чи іншими інтересами, яка у неї установка на здійснення даного виду діяльності. "У випадку наявності якоїсь потреби в разі її задоволення, – пише відомий психолог Д.Н. Узнадзе, – у суб'єкта виникає специфічний стан, який можна охарактеризувати як готовність, як установку на здійснення певної діяльності, спрямовану на задоволення її актуальної потреби" [5, с.110].

Система установок, значущих для особистості, складає її ціннісну орієнтацію. Внутрішньо вільною в суспільстві людина стає тоді, коли, усвідомивши свою роль і місце у здійсненні мети, робить мету й ідеали цінностями свого особистого життя, працює та живе для їх здійснення за своєю власною волею і бажанням. У зв'язку із цим доцільно звернути увагу на спрямованість особистості, яка визначається як система домінуючих мотивів і як система потреб, інтересів і переконань. Спрямованість, за визначенням М. І. Макарова, виступає як проблема ставлення індивіда до цінності: "Спрямованість відповідає на запитання, які об'єктивні цінності складають для індивіда особистісний зміст, стаючи внутрішніми потребами особистості". На основі даних дослідження вважаємо необхідним обґрунтування суспільно особистісної спрямованості, яка є провідним чинником особистісно орієнтованого виховання в учнівському колективі, що у свою чергу пов'язане з формуванням суб'єкт-суб'єктних відносин, установок, ціннісних орієнтацій, особистісної та соціально-колективістської спрямованості. Водночас, необхідною є вольова діяльність особистості, яка регулює її поведінку. Важливо підкреслити, що це відбувається відповідно до значущої, ціннісної мети,

яку вона ставить для себе як свідомо особистість. Цінності – регулятори діяльності, це усвідомлені уявлення суб'єкта про сутність важливого. Є декларовані ціннісні орієнтації та реальні цінності індивіда, тому існує поділ цінностей на соціальні та індивідуальні. Цей поділ умовний, колективні та особисті цінності можуть "переливатись" одна в одну. Але правильним, на наш погляд, є висновок, що в ході реалізації цінностей людина здійснює і реалізує саму себе.

Самоосвіта особистості відтворюється у відповідальному ставленні до професійної діяльності. Об'єктивуючись у діяльності, відповідальність виявляється у творчій активності, ініціативності, принциповості, в умінні зіставляти особистісні і колективні інтереси, у соціально необхідному самообмеженні, у готовності звітуватися перед суспільством, у саморегуляції та самоконтролі. Тому особистісно орієнтоване виховання у колективах включає виховання відповідальності як одного із важливих його компонентів. Відповідальність тісно пов'язана зі свідомим удосконаленням, самоосвітою. Психологія активності та педагогічний досвід уже нагромадили достатню кількість наукових фактів, які визначають найбільш ефективні методи цієї діяльності, бо лише в діяльності та через неї можливе самовдосконалення особистості. Чим сильніше людина переймається соціальною значимістю своїх дій, тим продуктивніше формуються елементи її самоорганізації та самовдосконалення. Внутрішня дисципліна, глибоке розуміння соціальних життєво важливих явищ допомагають ефективній реалізації інтелектуальних, фізичних, вольових та емоційних резервів особистості.

Результативність особистісно орієнтованого навчання значною мірою залежить від здібностей і нахилів особистості учня. Усі здібності до професії розкриваються та формуються у процесі відповідних видів діяльності, мають варіативний характер і високу пластичність. Це створює можливість виникнення компенсаторних механізмів, щоб замінювати одні здібності іншими. Особистісно орієнтована освіта включає в себе декілька компонентів: аксіологічний, когнітивний, діяльнісно-творчий. Підвести учня до творчого рівня в освітній діяльності – найважливіше завдання вчителя.

Створення сучасної школи неможливе без належної підготовки кадрів. Саме тому система підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників має бути забезпечена необхідними програмами, навчальними матеріалами та іншими ресурсами, щоб задовольнити освітню галузь необхідними кваліфікованими спеціалістами [2, с. 5-7].

Одним із найбільш ефективних засобів підвищення професійної компетентності вчителя вбачаємо саме самоосвітню діяльність. Професійна самоосвіта педагога – це постійне підвищення професійної компетентності та неперервне вдосконалення якостей особистості.

Сучасна педагогіка дає широкий спектр форм і методів діагностики рівня педагогічної майстерності (анкети, опитувальники, тести, програми), які допоможуть визначити рівень методичної підготовки педагогічної майстерності вчителя. Саме тому особливого значення надаємо програмам самоосвітньої діяльності вчителя, які включають вдосконалення суспільно-політичних знань, ознайомлення із найбільш визначними досягненнями різних наук, збагачення літературних і естетичних уявлень, знайомство із новими тенденціями та явищами культурного життя. Особливо важливе місце займає поповнення знань із предмета, що викладається, ознайомлення із новітніми науковими даними, розвиток педагогічних, психологічних і методичних знань та вмінь, що можливо лише при вивченні із відповідної нововиданою літературою і регулярному читанні періодичних видань.

За словами Сухомлинського, "...немає людей більш допитливих, невгамовних, більш одержимих думками про творчість, як учителі". Оскільки творчість – "це діяльність, результатом якої є щось якісно нове, неповторне, оригінальне і навіть суспільноунікальне", то кожного керівника закладу чи методиста турбує питання: як сформулювати здібність до творчої роботи, і як підтримувати рівень творчості.

Творчому зростанню вчителя сприяє постійна самоосвітня діяльність у поєднанні із стимулюючими факторами. Психологи доводять, що кожна особистість потребує досягнень, більш того, устремління до успіху – процес керований, а до самовдосконалення – природний, даний нам від народження. Стимулювання діяльності творчого вчителя є однією із функцій адміністрації школи. Причому можна виділити зовнішні стимули, які сприяють розвитку творчої активності і є провідними. Для вчителя особливо великого значення набувають такі стимули: повага жителів міста (села) і членів колективу, співпраця з учнями та колегами, доброзичливі стосунки з адміністрацією, підвищення кваліфікації, творча атмосфера у колективі, використання досвіду інформаційної діяльності тощо.

Не останню роль серед умов, що впливають на розвиток творчої особистості, відіграють морально-психологічні умови у школі – відсутність конфліктів, атмосфера взаємоповаги, гордості за свою професію та пошани до неї. Керівник навчаль-

ного закладу повинен розпізнати творчі здібності вчителя, підтримати його і спрямувати діяльність у потрібному напрямку. Навчання вчителя не може мати зупинок, воно безперервне. Конкретний зміст і форми самоосвіти вчителя залежать від багатьох обставин: віку, педагогічного стажу, предмета, що викладається, індивідуальних інтересів і захоплень, віку та рівня підготовленості учнів, із якими вчитель працює, атмосфери педагогічного колективу та ін. Самоосвіта вчителя – необхідна умова ефективності педагогічної діяльності. Як справедливо зазначив К.Д.Ушинський, "учитель живе до тих пір, доки вчиться, як тільки він перестає вчитися, у ньому вмирає вчитель".

Самовдосконалення як соціальний процес базується на вимогах суспільства та професії до особистості фахівця. Вимоги, що висуваються спеціалісту, повинні бути вище тих можливостей, що має людина (Бодальов О.). Ще однією важливою передумовою процесу самовдосконалення є ставлення самого фахівця до вимог, що висуваються. Якщо він байдужий до них, розвиток особистості неможливий. Необхідно формувати самосвідомість людини як творчого професіонала. Зміст такої підготовки ґрунтується перш за все на гуманістичному уявленні про завдання професійної діяльності, бажаних якостях людини, зокрема її фахової свідомості та мислення, творчих активних дій у рамках відведеної компетенції.

Структура процесу самовдосконалення складається із 4-ох етапів:

- ◆ самоусвідомлення та прийняття рішення здійснювати процес самовдосконалення;
- ◆ планування та розроблення програми самовдосконалення;
- ◆ безпосередня практична діяльність стосовно реалізації поставлених завдань, пов'язаних із роботою над самим собою;
- ◆ самоконтроль і самокорекція цієї діяльності.

Професійне самовдосконалення педагога здійснюється через самоосвіту, активну участь у різноманітних методичних заходах, що проводяться в навчальному закладі чи в районі, місті, та самовиховання. Самоосвіта педагога – це провідна форма вдосконалення професійної компетентності, що полягає в засвоєнні, оновленні, поширенні та поглибленні знань, узагальненні досвіду шляхом цілеспрямованої, системної самоосвітньої роботи, спрямованої на саморозвиток і самовдосконалення особистості, задоволення власних інтересів і об'єктивних потреб освітнього закладу.

Із появою в роботі вчителя комп'ютера та Інтернету значно підвищуються можливості педагогічної самоосвіти. У зв'язку із появою нових засобів самоосвіти у педа-

гога з'явилися нові теми, цікаві завдання та способи їх розв'язання, нові способи самореалізації, наприклад, створення:

- ◆ електронних уроків, посібників;
- ◆ тестового матеріалу в електронному вигляді;
- ◆ стандартного поурочного планування із теми чи групи тем;
- ◆ комплекту дидактичного матеріалу із предмета: самоосвітні, практичні, контрольні роботи;
- ◆ комплекту роздаткового матеріалу із предмета;
- ◆ термінологічного словника із предметної теми, розділу;
- ◆ тематичних класних годин, батьківських зборів чи позакласних заходів;
- ◆ навчальних проектів;
- ◆ пакету олімпіадного матеріалу для підготовки учнів;
- ◆ особистої методичної веб-сторінки;
- ◆ бази даних питань і задач із предмета;
- ◆ електронної бібліотеки творів художньої літератури згідно із програмами.

При цьому важливим є зв'язок самоосвіти із практичною діяльністю педагога. Результатом самоосвіти повинне стати підвищення якості навчально-виховного процесу.

Отже, самоосвітня діяльність учителя в умовах особистісно орієнтованої освіти повинна озброїти його вміннями зробити кожну дитину успішною. Саме тому основною метою самоосвіти є досягнення бажаного рівня професійної компетентності шляхом оновлення та удосконалення наявних у педагога знань, умінь і навичок.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Борисюк В. В. *Розвиток соціально-педагогічних ідей в Україні (кінець XIX ст.)* / В. В. Борисюк / *Теоретичні та методичні засади соціально-педагогічної підготовки вчителя: зб. наук.-метод. пр.* – Київ-Житомир, 1999. – 188 с.
2. *Оцінювання знань учнів в умовах профільного навчання* / [упор. Л. Ф. Пащенко, Н. В. Корягіна, О. П. Коваленко, Л. І. Симоненко]. – Полтава : ПОІППО, 2008. – 212 с.
3. *Профільне навчання: досвід упровадження, інноваційні технології* / [упор. Л. Ф. Пащенко, О. П. Коваленко, Л. І. Симоненко]. – Полтава : ПОІППО, 2008. – 200 с.
4. *Рогов Е. І. Настольная книга практического психолога : учеб. пособие: В 2 кн. – 2-е изд., перераб. и доп.* / Е. І. Рогов – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – Кн. 1: *Система работы психолога с детьми разного возраста.* – 384 с: ил.
5. *Узнадзе Д. П. Психологические исследования* / Д. П. Узнадзе – М. : Наука, 1966. – 451 с.

Стаття надійшла в редакцію 29.09.2011 ■

Бібліографічний опис цієї статті:

Мирошниченко В. І. Самоосвітня діяльність учителя в контексті особистісно орієнтованої освіти / В. І. Мирошниченко // *Постметодика.* – 2011. – № 3(100). – С. 49–52.

Представлено чергову частину збірки приміток, укладених керівником марбурзької лабораторії "Макаренко-реферат" до видання стенограм усіх відомих на сьогодні публічних виступів А. С. Макаренка у період із 1936 по 1939 рр. У примітках до 7-го - 13-го виступів ідеться про освіту, педагогічну діяльність і платню Макаренка, про низьку оцінку "Педагогічної поеми" її автором та особливості підготовки видання до друку, про функціонування комуни імені Ф. Е. Дзержинського, зокрема громадські та міжнародні зв'язки, про необізнаність А. С. Макаренка стосовно "нового типу письменника" тощо.

Представлена очередная часть собрания заметок, составленных руководителем марбургской лаборатории "Макаренко-реферат" к изданию стенограмм всех известных на сегодня публичных выступлений А. С. Макаренко в период с 1936 по 1939 гг. В примечаниях к 7-му - 13-му выступлениям говорится об образовании, педагогической деятельности и жаловании Макаренко, о низкой оценке "Педагогической поэмы" ее автором и особенности подготовки издания к печати, о функционировании коммуны имени Ф. Э. Дзержинского, в частности общественных и международных связях, о неосведомленности А. С. Макаренко о "новом типе писателя" и др.

Paper represents the next part of the notes compiled by the head of the Marburg laboratory "Makarenko-abstract" to the transcripts of all currently known public speeches of Makarenko during the period from 1936 to 1939. The notes to the 7th - 13th speeches are about education, teaching and salary of Makarenko, a low evaluation of "Pedagogical Poem" by its author, and its preparation to publication, functioning of the commune n.a Dzerzhinsky, in particular, public and international relations, Makarenko's lack of knowledge about "a new type of writer", etc.

УДК 371.4(477.53)

## НА ПУТЯХ К НАУЧНОЙ БИОГРАФИИ А. С. МАКАРЕНКО (продолжение\*)



Г. Хиллиг

7. Цикл лекций "Проблемы школьного советского воспитания", прочитанных в Наркомпросе РСФСР.

Лекция первая: "Методы воспитания" (10.01.1938 г.). РГАЛИ, 332-4-168.

Прим.6: *Комплексный метод преподавания* – "способ построения содержания образования и организации процесса обучения на основе единого связующего стержня (напр., области детских интересов и склонностей, знакомства с определенным кругом жизненных явлений, изучения



Антон Семенович  
Макаренко

родного края, выполнения практич. заданий)" – применялся в советской школе в 1922-31 гг., т.е. до восстановления предметной системы преподавания (см.: РПЭ 1. 1993, с.459-60).

Прим.12: "У него (Энгельса) есть прекрасная статья о необходимости военизации в школе". Имеется в виду статья Ф. Энгельса "Может ли Европа

разоружаться?". Том XVI сочинений Маркса и Энгельса (ч. II), в который был включен перевод этого материала, вышел в свет в 1936 г.

Прим.13: "Я, например, не совсем согласен, что можно школы называть неполной средней школой". Неполная средняя школа (НСШ) – в 1934-58 гг. в СССР тип общеобразовательной школы в составе 1-7-го классов, дававшая неполное среднее образование. С 1932/33 уч.г. в крупных городах, столицах союзных и автономных республик был введен 10-летний срок обучения; так полные средние школы (ПСШ) становились "десятилетками". Фактически до смерти Сталина параллельно с ПСШ существовали НСШ; эти "семилетки" предназначались для сельского населения СССР.

9. Цикл лекций "Проблемы школьного советского воспитания", прочитанных в Наркомпросе РСФСР.

Лекция третья: "Педагогика индивидуального действия" (16.01.1938 г.). РГАЛИ, 332-4-171.

Прим.2: "Я называю эту логику логикой параллельного педагогического действия. Мне очень трудно объяснить, так как я никогда не писал об этом, поэтому

\* Початок у "ПМ", 2011, № 1, 2.

не искал и не находил формулировок". В противоположность к этому утверждению, о данном новаторском методе речь идет уже в макаренковском материале "Методика организации воспитательного процесса", написанном в 1935 г. и опубликованном в качестве служебного издания НКВД УССР (см. ПС 1, с.267-69; Абаиринов/Хиллиг, с.70-73).

Прим.4: "[...] и там (в коммуне им. Дзержинского) бывает много наших и иностранных делегаций. В 1935 г. только "Интурист" чествовал [нас] за 1.000-ную делегацию". О таком огромном числе зарубежных посетителей "Дзержинки" до сих пор из имеющихся источников ничего не было известно. Внимание заслуживает поразительное преобразование данной цифры в советских изданиях трудов педагога-писателя: "2000-ю" (Макаренко А.С. Избранные педагогические произведения. Статьи, лекции, выступления. М., 1946, с.115; Макаренко А.С. Избранные педагогические сочинения. В 4-х книгах. Кн.4. М., 1949, с.67), "200-ю" (С 5 [1951], с.169; С 5 [1958]. с.172; ПС 4, с.167). В макаренковской хронике "Перевернутые страницы. (Вехи, события, факты)" (дек. 1932 г.) говорится о том, что "за время существования трудкоммуны им. Ф.Э. Дзержинского последнюю посетило 214 делегаций", в т. ч. 127 зарубежных (Вг.р., с.31).

Иностранные делегации и туристы приезжали в коммуну не только через акционерное общество "Интурист" (осн. в 1929 г.), но также через профсоюзы и Отдел приема иностранцев Всесоюзного общества культурной связи с заграницей (ВОКС, осн. в 1925 г.). Как видно из письма харьковского филиала этой организации (Всеукраїнське товариство культурного зв'язку з закордоном) в Правление ВОКСа в Москве от 28.12.1932 г., коммуна лишь в этом году была включена в перечень объектов украинской столицы для показа иностранным делегациям (см.: Госархив Российской Федерации, 5283-8-118, л.107). Там она представлена следующим образом:

"Детская коммуна им. Дзержинского Белгородское шоссе, 3 клм. от площади Дзержинского, трамвай №№ 5, 12, 19. 350 детей (258 мальчиков, 92 девочки). При коммуне электроинструментальный завод и 3-х летний рабфак с техническим уклоном, по окончании которого воспитанники имеют возможность поступить в ВТУЗы. Основана в декабре 1927 г. на средства работников Г.П.У. Первоначально объединяла 60 детей – бывших беспризорных. Перевоспитание беспризорных с самого начала существования коммуны проводится на основах внедрения трудовых навыков. Для этого при коммуне сна-

чала были организованы мебельные мастерские, которые затем были заменены небольшим заводом электросверликов типа "Петравец", намечено производство фотоаппаратов типа "Лейка" (с 1 июля 1933 г.).

Коммуна существует на основах самоуправления (совет командиров), широко развито социалистическое соревнование" (там же, л.110). Из содержания данного материала можно сделать вывод о том, что его автором был начальник педагогической части "Дзержинки" Макаренко А.С.

Прим.9: "[...] я выпустил 2.000 чел. [...]". Об общем числе выпускников колонии и коммуны по 1932 г. в незавершенном произведении "Опыт методики работы детской трудовой колонии" говорится: "Все[го] же передо мной прошло за двенадцать лет около двух тысяч пятисот молодых людей [...]" (ПС 1, с.167). Однако в рукописи данной работы речь идет о 2 000 чел.

Прим.13: *Коган С.Б.* – с декабря 1929 г. / января 1930 г. зав. производством коммуны им. Дзержинского. Вызывает удивление: фамилия этого важнейшего для развития коммуны деятеля, как и его предшественника Кропачева, почему-то не упомянута в хронике "Перевернутые страницы" (см. прим.4).

10. Цикл лекций "Проблемы школьного советского воспитания", прочитанных в Наркомпросе РСФСР.

Лекция четвертая: "Трудовое воспитание, отношения, стиль, тон в коллективе" (20.01.1938 г.). РГАЛИ, 332-4-172.

Прим.8. "В коммуне мы совершили 6 походов". Под руководством Макаренко было четыре похода (московский – июль 1929 г., крымский – июль-август 1930 г., кавказский – июль-сентябрь 1931 г. и волжско-черноморский – июнь-август 1933 г.) и два лагеря (около Бердянска – август 1932 г. и около Славяногорска (сейчас Святогорск), на берегу Донца – июль-сентябрь 1934 г.).

12. Беседа с начинающими писателями на тему "Как создается художественное произведение" (11.07.1938 г.). РГАЛИ, 332-4-174.

Прим.5: "Один бухгалтер (далеко не литературный критик) донес о существовании "Педагогической поэмы" А.М. (Горькому), который вызвал меня телеграммой в Москву". В переработанном варианте выступления этот эпизод передан более подробно и точно: "[...] один из моих приятелей, начальник финансовой части коммуны, в какой-то служебной папке нашел несколько страниц



"Педагогической поэмы", прочитал их и заинтересовался. Он настойчиво потребовал от меня, чтобы я дал ему почитать книгу, которая в то время не имела даже названия. Я не особенно сопротивлялся, в самом деле, пусть читает! Я был очень удивлен его читательскими восторгами, но они не вскружили мне головы. Я думал: провинциальный читатель, да еще бухгалтер, что он там понимает в литературе. Неожиданно я получил письмо, а потом и телеграмму от Алексея Максимовича с требованием немедленно представить книгу. Делать было нечего, я собрался в Москву и повез с собой названную уже "Педагогическую поэму" (ПС 7, с.179). Здесь говорится о Кононенко Константине Сергеевиче (1889-1964), репрессированном экономисте, работавшем с марта 1932 г. в коммуне им. Дзержинского начальником финансовой части. См.: Свидетельства искренней дружбы: воспоминания К.С. Кононенко о А.С. Макаренке. Издатели: Г. Хиллиг, В. Марочко. Марбург, 1997 (ОМ, № 20).

Прим.6: "В Союзе писателей Украины председатель этого союза, враг народа [...]". Речь идет об А.Г. Сенченко. Под заголовком "У Спілці радянських письменників УСРР" (В Союзе советских писателей УССР) 17.11.1936 г. украинская "Литгазета" сообщила: "Освобожден от поста председателя Союза писателей УССР А.Г. Сенченко" (см.: Абарин-Хиллиг, с.176).

Прим.7: "[Председатель ССП Украины] требовал от писателей – не сидеть на месте, ездить, путешествовать, собирать впечатления. Было много сторонников этого мнения". Имеется в виду "новый тип писателя, активного участника социалистического строительства". При этом речь идет о требовании не Союза писателей УССР 2-й половины 1930-х гг., а Российской ассоциации пролетарских писателей (РАПП) конца 1920-х – начала 1930-х гг. – ввиду "роста промышленной продукции, обгоняющего предложения пятилетки, неслыханного темпа коллективизации деревни, создания новых гигантов индустрии, социалистического соревнования, непрерывного производства, культурного подъема" (из передовой статьи "Современные задачи пролетарской литературы" / "Печать и революция", 1929, № 9, с.4). Однако в то время Макаренко работал не на вершинах всеобщей теории культуры, а в глубинах украинской педагогической практики – почему он и не был осведомлен о требованиях к "новому типу" советского писателя.

Прим.8: "С 1915 года по сегодняшний день я веду записную книжку, и это дело организовано у меня очень хорошо (солидно). У меня большая книжка [...]". Дан-

ная "большая книжка", а также записные книжки до 1929 г. не сохранились.

Прим.9: "Когда стали "Педагогическую поэму" печатать, больше 10 печатных листов печатать не разрешили. Три четверти материала было выброшено". Это утверждение преувеличено. Как показывает сравнение 1-й ч. "ПП", напечатанной в альманахе "Год XVII", с книжными изданиями, текст для первой публикации действительно был значительно сокращен. Так, в альманахе за недостатком места не напечатаны следующие 6 глав: "Подвижники Соцвоса", "Сражение на Ракитном озере", "На педагогических ухабах", "Чернильницы по-соседски", "Наш – найкращий", "Шарин на расправе". Однако общий объем глав и отдельных мест, не включенных в альманах, составляет, как говорится в письме Макаренко Горькому от 07.03.1934 г., лишь "около 4-х печатных листов" (Переписка, с.78).

Прим.11: "Не совсем достигнута насыщенность у наших северных авторов". Здесь Макаренко, по всей вероятности, имеет в виду писателя М.М. Пришвина (1873-1954), который родился в Орловской губернии, но своей поэтической родиной называл Север.

Прим.17: "Сейчас я задумал роман из эпохи Владимира Мономаха, с которым я живу, когда читаю книги о нем, вместе с ним живу в Переславле, в Киеве, живу его жизнью". О том, что педагог-писатель действительно начинал писать такое произведение, до сих пор не найдено документальных подтверждений.

Прим.18: "Я кончил 3 класса городского училища". Как видно из аттестата (1904 г.), Макаренко "обучался с 1901 года по 1904 год и окончил полный курс учения в Кременчугском 4-классном городском училище" (Лисенко П.Г. і Убийвовк І.С. Антон Семенович Макаренко у документах, фотографіях, ілюстраціях. Київ, 1969 [Лис./Уб.], л.5).

Прим.19: "В высшей начальной школе был один год, затем учился на педагогических курсах, кончил это училище [...]". В "высшей начальной школе" Макаренко никогда не учился. По свидетельству (1905 г.) он в течение 1904-05 уч. г. являлся "слушателем Педагогических курсов при Кременчугском городском 4-х классном училище" и "удостоен звания учителя начальных училищ с правом преподавания в сельских двухклассных училищах Министерства Народного Просвещения и обучения церковного пения" (Лис./Уб, л.6).

Прим.20: "[...] учительствовал 13 лет [...]". В действительности Макаренко работал 12 лет учителем и руководителем школ (1905-14 и 1917-20 гг.). В 1914-17 гг. он прохо-

дил курсы повышения квалификации (Полтавский учительский институт), о чем в настоящем докладе почему-то не упоминает.

Прим.21: "[...] получал жалование 40 р. в месяц [...]". Это имеет отношение к работе Макаренко учителем ж.д. училища в Крюкове (1905-11 гг.). См. также док. № 21, прим.2.

Прим.22: Из способа написания в данной версии стенограммы – ряд точек вместо фамилии выступающего – можно заключить, что соответствующее лицо в момент печатания документа уже было арестовано.

13. Лекция о воспитании детей, прочитанная в редакции журнала "Общественница" (22.07.1938 г.). РГАЛИ, 332-4-175, лл.1-44.

Прим.3: Вставка Г.С. Макаренко в С 4 (1951), с.459 (начало нового абзаца) [без слов "и великому Сталину" также в: С 4 (1957), с.460; ПС 4, с.214]: "Полная возможность такого *чистого счастья*, необходимость его, обязательность завоевана нашей революцией и обеспечена советским строем. В единстве нашего народа, в верности партии и великому Сталину – счастье наших людей. Надо быть честным, партийным в своих мыслях и действиях человеком, потому что [...]".

Прим.4: "Эррио приезжал в Союз, приехал и к нам в коммуны". Как видно из сообщений печати, французский политический деятель, бывший премьер-министр Эдуар Эррио (Herriot; 1872-1957) посещал коммуну им. Дзержинского 28.08.1933 г. Поездка Эррио в СССР была предпринята во время голода на Украине – с целью показать мировой общественности, что как такового массового вымирания населения не существует. Следов голода во время своего пребывания на Украине Эррио не заметил, что и нашло отражение в его книге о поездке на Восток "Orient" (Paris, 1934). Вывод заграничной прессы был однозначен – гостю во время его пребывания в Советском Союзе показали "потемкинские деревни".

Прим.5: "- Все бы хорошо, – сказал он (Эррио), – но с одним я не согласен: как вы допускаете, что нормальные, хорошие дети воспитываются рядом с ворами, фальшивомонетчиками и шпионами?". Беседа гостя с Макаренко нашла отражение в отчете спецкорреспондента газеты. "Известия ЦИК" (1933, № 213, 29.08, с.1), а также в мемуарах Эррио "Orient" (с.176-77). В нем говорится: "Несовершеннолетние преступники вместе с беспризорниками: разве это сочетание не опасно? Нет, – отвечает мне начальник учебной части. – Наша дисциплина не

позволяет никакого уклона; мы опасаемся изоляции детей с преступными наклонностями; мы подходили к воспитаннику так, как будто бы он ранее и не был осужден; мы хотим, чтобы он забыл свое прошлое, как это делаем и мы; мы проектируем интересы воспитанника в его будущее. Когда мы сталкиваемся с патологическим случаем, то направляем такого человека в другое учреждение [...]".

Прим.6: "У меня дочери нет, но племянница у меня жила и воспитывалась". В семье педагога-писателя с 1935 г. по 1938 г. в Харькове, Киеве и Москве проживала его родная племянница Олимпиада Витальевна Макаренко (1920-2001).

Прим.8: *Любимова*. Обнаружить данные об этом лице, которое единственное из всех участников прений упомянуто в стенограмме, не удалось. На основании того, что в советских изданиях трудов Макаренко ее фамилия обозначена лишь инициалом – "тов. Л.", можно предположить, что она (руководитель мероприятия?) была репрессирована (хотя в московском обществе "Мемориал" нет сведений об этом).

*Продовження у наступному номері.*

*Стаття надійшла в редакцію 1.04.2011 ■*

*Бібліографічний опис цієї статті:*

*Хілліг Г. На шляху до наукової біографії А.С. Макаренка / Г. Хілліг // Постметодика. – 2011. – № 3(100). – С. 53–56.*

*Стаття розповідає про освітню програму Ради Європи "Песталоцці", що має на меті післядипломну професійну підготовку педагогічних працівників, та про те, як взяти у ній участь.*

*Статья рассказывает об образовательной программе Совета Европы "Песталоцци", цель которой - последипломная профессиональная подготовка педагогов, и о том, как принять в ней участие.*

*Paper tells about flagship programme of the Council of Europe for the professional development of teachers and education actors 'Pestalozzi' and how to participate in it.*

УДК 371.4

## ПРОГРАМА РАДИ ЄВРОПИ "ПЕСТАЛОЦЦІ": ЯК УЧИТЕЛЯМ УЗЯТИ УЧАСТЬ?

Л. М. Іщенко



### І. Про програму "Песталоцці"

"Песталоцці" – програма Ради Європи для підвищення кваліфікації працівників освіти.

У складі Директорату із питань освіти та мовної політики Ради Європи є підрозділ "Песталоцці", що організовує та проводить постійно діючі семінари "Європейські модулі для навчання тренерів" із метою підготовки практиків-професіоналів. Такі практичні семінари спрямовані на розвиток гуманної та інклюзивної освіти.

Ця програма діє у 50 країнах, що підписали Європейську культурну конвенцію. Робочі мови програми "Песталоцці" – англійська, німецька та французька, Ради Європи – англійська і французька.

Програма "Песталоцці" орієнтована на працівників освіти (вчителів, викладачів, працівників сфери післядипломної освіти, інспекторів, працівників управлінь освіти, районних (міських) методичних кабінетів, радників із питань освіти, методистів, тьюторів, авторів підручників та ін.), які обіймають посади, що дають їм можливість поширювати знання, здобути під час перепідготовки.

У резолюції 23-ї сесії Регулярної конференції міністрів освіти європейських країн "Освіта для стійкого суспільства: роль вчителів" (Словенія, червень 2010 р.) зазначається: "...визнати провідну роль програми "Песталоцці" у процесі формування тих знань, умінь і переконань, які потребує суспільство, що обирає шлях розвитку, спрямований на виховання демократичних цінностей", "...ухвалити позитивні здобутки програми "Песталоцці", спрямовані на вдосконалення її ефективності та впливу на держави – члени Ради Європи".

Програма "Песталоцці" має на меті професійну підготовку вчителів із урахуванням нових вимог до педагога із боку суспільства, шкіл та учнів. Європейські модулі спрямовані на розробку практичних рекомендацій щодо організації навчально-виховного процесу на сучасному етапі. Участь у програмі надасть українським освітянам можливість усвідомлено будувати процес власного професійного розвитку та брати участь в управлінні цим процесом.

Метою участі України у Програмі "Песталоцці" є встановлення зв'язків між тренінговими центрами післядипломної педагогічної освіти України та країнами Європи для покращення обізнаності у нагальних проблемах освіти та поширення найкращого педагогічного досвіду, стандартів і практик в Україні і у країнах Європи; можливість використання творчих доробків країн-учасниць програми в навчально-виховному процесі; залучення українських педагогів до розробки тренінгових матеріалів; розвиток мережі тренерів у різних областях України; можливість участі вчителів у Європейських семінарах, налагодження співпраці із країнами Європи.

Веб-сторінка програми "Песталоцці" (<http://www.coe.int/pestalozzi>) пропонує практичну інформацію для майбутніх учасників, а також документацію та тематичні ресурси.

Щороку за цією програмою майже 2 500 працівників освіти відвідують курси підвищення кваліфікації. Кожного семестру пропонується приблизно 15 європейських семінарів із основних напрямів діяльності Ради Європи із особливим наголосом на освіті: освіта для демократич-

ного громадянства та прав людини, викладання історії, відповідь на насильство в повсякденному житті, освіта дітей-ромів, міжкультурний та міжрелігійний діалог, викладання європейського виміру в школі тощо.

### **Головні теми програми "Песталоцці":**

- ◆ освіта для демократичного суспільства і права людини;
- ◆ міжкультурна освіта та освіта в умовах соціально-культурного розмаїття;
- ◆ історія освіти;
- ◆ історична пам'ять і попередження злочинів проти людяності;
- ◆ права дітей;
- ◆ профілактика насильства;
- ◆ медіа грамотність;
- ◆ гендерна рівність та гендерна тематика в освіті;
- ◆ інші теми та спільні проблеми і методологія.

Двічі на рік, у травні та листопаді, Рада Європи публікує перелік європейських семінарів, що відбуватимуться у країнах – сторонах Європейської культурної конвенції. Перелік семінарів, аплікаційну форму, контакти організаторів, а також практичну інформацію можна знайти на веб-сторінці за адресою: [http://www.coe.int/T/E/Cultural\\_Co-operation/education/Teacher\\_training](http://www.coe.int/T/E/Cultural_Co-operation/education/Teacher_training).

Навчатися на семінарах можуть освітяни країн, що підписали Європейську культурну конвенцію\*.

## **II. Основні напрями діяльності Програми "Песталоцці"**

**1. Симпозіуми, організовані в державах-членах Європейської культурної конвенції** ([http://www.coe.int/t/dg4/education/pestalozzi/Activities/workshop\\_en.asp](http://www.coe.int/t/dg4/education/pestalozzi/Activities/workshop_en.asp))

**2. Європейські семінари в Академії Bad Wildbad** ([http://www.coe.int/t/dg4/education/pestalozzi/Activities/seminars\\_en.asp](http://www.coe.int/t/dg4/education/pestalozzi/Activities/seminars_en.asp))

Європейські Семінари проводяться в Академії Bad Wildbad кожен рік за підтримки і в тісній співпраці з владою землі Баден-Вюртемберг (Німеччина).

Із осені 2009 року Європейські семінари проводяться також в Осло (Норвегія). Вони організовані за підтримки і в тісній співпраці з Європейським Wergeland центром в Осло.

### **Перелік Європейських семінарів у 2011 році**

- A) Academy of de Bad Wildbad  
02/05/2011 – 06/05/2011  
130th European Seminar: "Young people's practices of new media (Web 2.0)" Academy of Bad Wildbad, Germany.  
CoE 2011 0502-0506 Bad Wildbad

Language: English.

06/06/2011 – 10/06/2011

131. Europäisches Seminar: "Die Integration von SchulerInnen mit sonderpädagogischem Bedarf im gemeinsamen Unterricht. Entwicklung eines Schulleitbildes" Academy of Bad Wildbad, Germany.

CoE 2011 0606-0610 Bad Wildbad.

Language: German.

10/10/2011- 14/10/2011

132nd European Seminar: "Multiperspectivity in history teaching and effective pedagogy", Academy of Bad Wildbad, Germany.

CoE 2011 1010-1410 Bad Wildbad.

Language: English

B) European Wergeland Centre

04/10/2011 – 07/10/2011

4th European Seminar / Think-Tank: "Schools as intercultural communities: Towards indicators for successful intercultural education", European Wergeland Centre, Oslo, Norway.

Language: English

**3. Європейські модулі для підготовки інструкторів програми "Песталоцці"** ([http://www.coe.int/t/dg4/education/pestalozzi/Activities/modules\\_en.asp](http://www.coe.int/t/dg4/education/pestalozzi/Activities/modules_en.asp))

Основною метою Європейського модуля для підготовки інструкторів є залучення викладачів педагогічних навчальних закладів до активної експертної підготовки навчальних матеріалів, а також створення тематичних мереж викладачів педагогічних навчальних закладів у країнах-учасницях Ради Європи.

Кожна серія модулів із обраної теми складається із 5 етапів: *модуль А*: планування і підготовка (6-8 місяців), семінар (3-4 дні), розробка і пілотування (6-8 місяців, обмін інформацією і досвідом, подання звітності у режимі он-лайн), *модуль В*: семінар (3-4 дні), редагування та розповсюдження (2-3 місяці).

Упродовж роботи вчителі та працівники освіти навчаються стандартів і принципів, пропагованих Радою Європи. Вони здобувають знання і навички щодо загального змісту освіти європейського стандарту, а також підходів до навчання, методології та розвитку компетенцій учителя.

Ті педагоги, що виявляють бажання зробити особистий внесок шляхом участі у різних заходах програми "Песталоцці", а також у інших проєктах у галузі освіти, можуть стати тренерами програми "Песталоцці".

### **Перелік Європейських модулів у 2011/2012 рр.**

- "Education for the prevention of discrimination / Education a la prevention de la discrimination"  
([http://www.coe.int/t/dg4/education/pestalozzi/Activities/Modules/DISC/DISC\\_intro\\_EN.asp](http://www.coe.int/t/dg4/education/pestalozzi/Activities/Modules/DISC/DISC_intro_EN.asp))

\*Нині 50 країн підписали Європейську культурну конвенцію. Україна підписала Конвенцію 24 лютого 1994 року (набула чинності для України 13 червні 1994 року).

Module A  
11/10 - 14/10/2011  
European Youth Centre, Strasbourg, Council of Europe  
Language : English and French  
Module B (tbc)

"Education for the prevention of violence in schools /  
Education a la prevention de la violence a l'ecole"  
([http://www.coe.int/t/dg4/education/pestalozzi/Activities/Modules/Violence/Violence\\_intro\\_FR.asp](http://www.coe.int/t/dg4/education/pestalozzi/Activities/Modules/Violence/Violence_intro_FR.asp))  
Module A  
29/11 - 02/12/2011  
European Youth Centre, Strasbourg, Council of Europe  
Language : English and French  
Module B (tbc)

### III. Загальний підхід і рамки проведення заходів

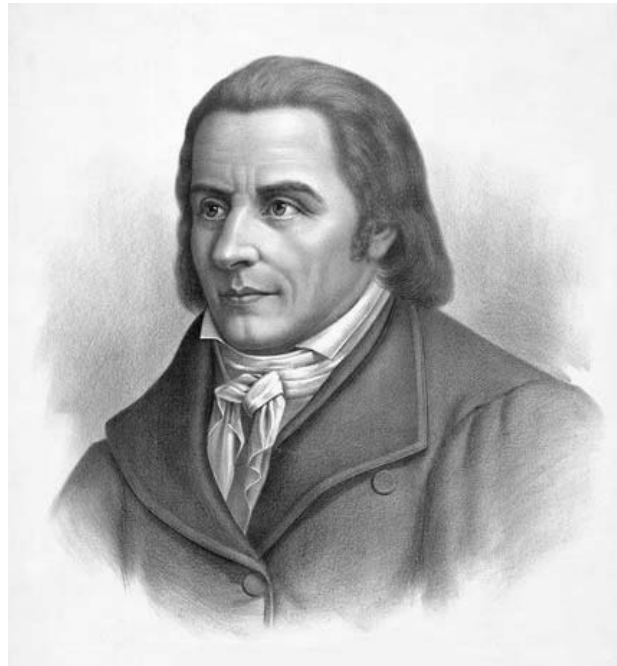
Щороку проводиться близько 10-15 європейських семінарів тривалістю від 3 до 5 днів. Вони надають учителям можливість: ознайомитися з роботою Ради Європи в галузі освіти; взяти участь у обміні багатокультурним досвідом, обмінятися інформацією, ідеями та навчальним матеріалом із колегами з інших країн.

Такий формат програми обрано згідно з європейськими традиціями підготовки вчителів і розроблено у відповідь на виклики Третього саміту глав держав та урядів 2005 року ([http://www.coe.int/t/dcr/summit/default\\_en.asp](http://www.coe.int/t/dcr/summit/default_en.asp)). На цьому саміті лідери закликали до узгоджених зусиль Ради Європи з метою забезпечення цінностей, що знаходяться в центрі системи європейської освіти. Серед них – повага прав людини, демократії та верховенства закону. Лідери держав-учасників саміту підкреслили ключову роль вчителів у цьому процесі.

Учителі, які беруть участь у програмі, отримують можливість використати творчі доробки країн-учасниць у навчально-виховному процесі та залучитися до розробки тренінгових матеріалів, налагодити співпрацю із країнами Європи. Завдяки програмі відбудеться збагачення національної освіти зарубіжними інноваційними технологіями навчання та розширення зв'язків із європейськими закладами загальної середньої та вищої освіти у питаннях підготовки та перепідготовки вчителів.

Програма "Песталоцці" – це засіб для визнання важливості освіти та підготовки адміністративного та учительсько-викладацького складу до життя і кваліфікованої освітньої діяльності у сучасному різноманітному та багатокультурному суспільстві.

Участь у програмі надасть учителям України нагоду усвідомлено будувати процес власного професійного розвитку та брати участь в управлінні цим процесом.



Йоганн Генріх Песталоцці

Програма "Песталоцці" організовує міжнародну співпрацю працівників освіти у рамках проектів, об'єднаних спільними тематичними та педагогічними інтересами, сприяє зміцненню особистих і професійних відносин на континенті, а також підвищенню поінформованості про ключову роль освіти у справі зміцнення поваги до прав людини, демократії та верховенства закону.

### IV. Як взяти участь у програмі "Песталоцці"?

Навчальні заходи програми "Песталоцці" відкриті для всіх фахівців із держав, що підписали Європейську культурну конвенцію. Для участі необхідно відправити заявку за формою, розміщеною на веб-сторінці програми "Песталоцці" (<http://www.coe.int/pestalozzi>) та надіслати копію члену Бюро керівного комітету Ради Європи із питань середньої освіти, спеціалісту департаменту загальної середньої та дошкільної освіти Міністерства освіти і науки, молоді і спорту України Оксані Коваленко (o\_kovalenko@mon.gov.ua, тел.: (+38)044-486-24-81).

*Вимоги до учасників Програми "Песталоцці":*

- ◆ бути відкритим для роботи із колегами в інших культурних контекстах;
- ◆ мати непідробний інтерес і розуміння ролі освіти для майбутніх поколінь;
- ◆ мати високий професійний педагогічний рівень;
- ◆ володіти однією з робочих мов програми не нижче рівня B2 (деталі за адре-

сою [www.coe.int/T/DG4/Portfolio/documents/globalscale.doc](http://www.coe.int/T/DG4/Portfolio/documents/globalscale.doc));

◆ бажати поширення результатів роботи програми "Песталоцці" у своєму професійному контексті.

## V. Порядок реєстрації та реєстраційні форми

### 1. Європейські симпозиуми та семінари (3-4-денні)

Заявки для участі у будь-яких європейських модулях, навчальних симпозиумах і семінарах слід подавати безпосередньо на ім'я національного координатора програми.

#### 1.1. Порядок подачі документів

Кандидати повинні надіслати заявку, підписану та завірену печаткою роботодавця, на адресу національного координатора програми. Правила заповнення, подачі документів, вимоги та правила участі, умови і порядок відшкодування фінансових витрат тощо знаходяться за адресою: <http://www.coe.int/t/dg4/education/pestalozzi/>.

Правила та вимоги до аплікантів: <http://www.coe.int/t/dg4/education/pestalozzi/Source/AdminDocs/RULES.pdf>.

Форма заявки:

[http://www.coe.int/t/dg4/education/pestalozzi/Source/AdminDocs/APPLICATION%20FORM\\_bili.doc](http://www.coe.int/t/dg4/education/pestalozzi/Source/AdminDocs/APPLICATION%20FORM_bili.doc).

Перелік документів, що необхідно подати для відшкодування фінансових витрат учасником заходів європейського рівня за програмою "Песталоцці": [http://www.coe.int/t/dg4/education/pestalozzi/Source/AdminDocs/COMPULSORY%20DOCS\\_en.pdf](http://www.coe.int/t/dg4/education/pestalozzi/Source/AdminDocs/COMPULSORY%20DOCS_en.pdf).

### 2. Європейські модулі (змішані навчальні тренінгові курси, тривалістю 12-18 місяців)

Учасники визначаються національним координатором програми "Песталоцці".

## V. Приклад участі українських учителів

У рамках Проекту Ради Європи програми "Песталоцці" на базі Маяківського навчально-виховного комплексу "Загальноосвітня школа-інтернат I-III ступенів – лінгвістичний лицей" з ініціативи Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, управління освіти і науки Волинської облдержадміністрації, Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти відбувся Всеукраїнський науково-практичний семінар "Ключові компетенції вчителя англійської мови в контексті освіти для демократичного громадянства".

Участь у семінарі взяли регіональні координатори Кіровоградської та Закарпатської областей, методисти рай(міськ)методкабінетів і районні координатори Волинської області, а також Тетяна Свиридюк, завідувач відділу гуманітарних дисциплін ВППО, експерт проекту Ради Європи; Євген Возняк, директор Маяківського НВК "Загальноосвітня школа-інтернат I-III ступенів – лінгвістичний лицей"; Мелісса Крутт, волонтер Корпусу Миру США в Україні, викладач англійської мови Волинського національного університету; Наталія Терехова, заступник директора гімназії №18 м. Луцька, тренер проекту.

На семінарі розглядалися питання: "Мовна освіта та роль педагога для сталого демократичного суспільства", "Ключові компетенції вчителя в контексті освіти для демократичного громадянства", "Освіта для міжкультурного взаєморозуміння прав людини і демократичної культури", "Підвищення кваліфікації вчителів у галузі міжкультурної освіти".

Результатом роботи семінару стало вироблення рекомендацій щодо формування компетенцій педагогів для розвитку демократичного суспільства в системі післядипломної педагогічної освіти вчителів англійської мови у Волинській, Кіровоградській та Закарпатській областях і створення мережі освітян для обміну інформацією та втілення демократичних цінностей і стандартів у шкільну практику.

*Стаття надійшла в редакцію 10.09.2011 ■*

*Бібліографічний опис цієї статті:*

*Іщенко Л. М. Програма "Песталоцці": як узяти участь? / Л. М. Іщенко // Постметодика. – 2011. – № 3(100). – С. 57–60.*

*Повідомлення про заснування Полтавської обласної премії імені А. С. Макаренка та відзначення працівників освіти цією премією. Матеріал містить відомості про лауреатів премії з 2008 по 2011 рік, а також Положення про Полтавську обласну премію імені А. С. Макаренка.*

*Сообщение об основании Полтавской областной премии имени А. С. Макаренко. Материал содержит известия о лауреатах премии с 2008 по 2011 год, а также Положение о Полтавской областной премии имени А. С. Макаренко.*

*Paper reports about the fourth award of the Poltava Regional Makarenko Prize, provides information about its winners from 2008 to 2011, and Regulations on the Poltava Regional Makarenko Prize.*

УДК 06.068:37(477.53)

## ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСНА ПРЕМІЯ ІМЕНІ А. С. МАКАРЕНКА: ЧЕТВЕРТЕ НАГОРОДЖЕННЯ

Полтавська обласна премія імені А. С. Макаренка заснована 2008 року Полтавською обласною радою для відзначення педагогічних працівників за вагомий особистий внесок у розвиток освіти та виховання української молоді. Премія призначена сприяти розвитку вітчизняної освіти, утверджувати авторитет педагога в суспільстві, спонукати педагогічних працівників до творчої праці.

2011 року кращих освітян нагороджували уже вчетверте. Вручення відбулося 29 вересня на урочистостях із нагоди Дня працівників освіти в Полтавському академічному обласному українському музично-драматичному театрі імені М. В. Гоголя.

У 2011 році було висунено 16 кандидатів на Полтавську обласну премію імені А. С. Макаренка. Якість наданих матеріалів говорить про високий рівень освітньої роботи педагогів. Загалом у 2011 році в оргкомітет премії було подано 59 документів (клопотань, довідок, листів підтримки тощо) на 102 сторінках, не враховуючи додатків (додатки до клопотання лише одного із кандидатів містили 16 пунктів). Переможцями стали 6 освітян – відповідно до 6 номінацій премії, серед яких найбільший конкурс був у номінаціях "Загальноосвітні заклади", "Професійно-технічні заклади" та "Вищі навчальні заклади третього, четвертого рівня акредитації".

Переможцями Полтавської обласної премії імені А. С. Макаренка 2011 року стали:

♦ у номінації "Загальноосвітні заклади" – **Луценко В'ячеслав Павлович**, учитель фізичної культури Полтавської загальноосвітньої школи І-ІІ ступенів № 15 Полтавської міської ради, переможець конкурсів "Учитель року – 2005", на кращий проект із туристсько-краєзнавчої роботи (2010), автор методичних розробок туристично-краєзнавчих подорожей. Учні В'ячеслава Павловича неодноразово ставали переможцями змагань із велосипедного туризму, туристських походів.

♦ у номінації "Професійно-технічні заклади" – **Нерадко Ігор Романович**, майстер виробничого навчання Полтавського професійного ліцею; розробив на-вчально-методичний комплекс "Столяр будівельний; тесляр", дидактичні матеріали та навчальні посібники, оригінальні макети і зразки виробів. Вихованці Ігоря Романовича протягом останніх років перемагають в обласних конкурсах.

♦ у номінації "Дошкільні заклади" – **Мамай Оксана Григорівна**, вихователь Полтавського дошкільного навчального закладу (ясел-садка) № 60 "Червона шапочка" Полтавської міської ради; педагог із 17-річним стажем, проводить роботу із екологічного виховання, здійснює науково-дослідну діяльність. Досвід роботи Оксани Мамай узагальнено у посібнику "Природа навчає мислити".

♦ у номінації "Позашкільні установи" – **Бондарчук Микола Іванович**, директор Новосанжарської станції юних натуралістів, протягом останніх 25 років незмінний її керівник; вихованці позашкільного закладу неодноразово нагороджені дипломами та грамотами всеукраїнських і міжнародних конкурсів.

♦ у номінації "Вищі навчальні заклади першого, другого рівня акредитації" – **Козюра Валерій Миколайович**, викладач Лубенського лісотехнічного коледжу; автор 23 книг із історії рідного краю, низки підручників і методичних розробок із історичного краєзнавства, понад 250 статей, нарисів про історію рідного краю. В. М. Козюра зібрав і вніс до обласної "Книги пам'яті" (1941-1945 рр.) 12,5 тисячі прізвищ лубенців, які полягли в боях із німецько-фашистськими загарбниками; повернув із небуття та вніс до книги "Курган скорботи" 8,5 тисячі прізвищ жертв штучного голодомору 1932-1933 рр. на Лубенщині; відновив у пам'яті українців 3,5 тисячі земляків-учасників ліквідації аварії на Чорнобильській АЕС, внісши до книги "Обпалені Чорнобилем" і своє прізвище – у 1986 році Валерій Миколайович брав участь у

ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС. Нагороджений орденом "За мужність і відвагу" та медаллю "Захисник Вітчизни".

♦ у номінації "Вищі навчальні заклади третього, четвертого рівня акредитації" – **Кочерга Надія Костянтинівна**, кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри українознавства та гуманітарної підготовки Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка; помічник ректора із виховної роботи, Відмінник освіти України, автор понад 100 наукових і науково-методичних праць, серед яких 5 монографій, ініціатор створення у 1991 році кафедри українознавства та гуманітарної підготовки, однієї із перших у системі вищих технічних навчальних закладів.



## Додаток 1

## Лауреати премії А. С. Макаренка з 2008 по 2010 рр.

Усього з 2008 по 2011 рік лауреатами Полтавської обласної премії імені А. С. Макаренка стали 23 працівника освіти, зокрема:

## 2008 рік

– у номінації "Загальноосвітні заклади" – **Шиманська Тетяна**, учитель математики Полтавської гімназії № 17;

– у номінації "Професійно-технічні заклади" – **Бондаренко Тетяна**, викладач Гадацького професійного аграрного ліцею;

– у номінації "Дошкільні заклади" – **Липова Ірина**, вихователь дошкільного навчального закладу № 78 міста Кременчука;

– у номінації "Позашкільні установи" – **Ільченко Василь**, директор Лазірківського Будинку дитячої та юнацької творчості Оржицького району;

– у номінації "Вищі навчальні заклади" – **Калініченко Антоніна**, завідувач кафедри інформаційних систем і технологій Полтавської державної аграрної академії.

## 2009 рік

– у номінації "Загальноосвітні заклади" – **Тамара Журавель**, учитель історії Лохвицької гімназії № 1;

– у номінації "Професійно-технічні заклади" – **Олександр Костогриз**, викладач професійно-теоретичної підготовки вищого професійного училища № 7 міста Кременчука;

– у номінації "Дошкільні заклади" – **Тетяна Ландар**, директор Полтавського спеціалізованого навчального-виховного комплексу № 85 "Лебідка";

– у номінації "Позашкільні установи" – **Ірина Гайдар**, методист Полтавського обласного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді;

– у номінації "Вищі навчальні заклади" – **Олександр Онищенко**, завідувач кафедри будівельних машин і обладнання Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка; **Наталія Манжелій**, завідувач кафедри початкової і дошкільної освіти Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

## 2010 рік

– у номінації "Загальноосвітні заклади" – **Григорій Сердюк**, учитель історії та географії Бреусівської загальноосвітньої школи I-III ступенів Козельщинського району;



– у номінації "Професійно-технічні заклади" – **Валентина Корочанська**, директор Полтавського вищого професійного училища імені А. О. Чапіги;

– у номінації "Дошкільні заклади" – **Людмила Єськова**, завідувач Полтавського дошкільного навчального закладу (ясла-садок) № 43 "Дзвіночок" Полтавської міської ради;

– у номінації "Позашкільні установи" – **Наталія Дашко**, директор Новосанжарського районного будинку дитячої та юнацької творчості;

– у номінації "Вищі навчальні заклади першого, другого рівня акредитації" – **Віктор Шакоцько**, заступник директора із навчальної роботи Кременчуцького педагогічного училища імені А. С. Макаренка;

– у номінації "Вищі навчальні заклади третього, четвертого рівня акредитації" – **Іван Зязюн**, директор Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих Національної академії педагогічних наук України.

## Додаток 2

### Положення про Полтавську обласну премію імені А. С. Макаренка

#### Обґрунтування

Полтавщина славиться своїми педагогічними традиціями, освітніми новаціями і талановитими педагогами. Усьому світові відоме ім'я Антона Семеновича Макаренка, котрий створив оригінальну систему виховання, актуальну і для нашого часу. Антон Семенович тривалий час жив і працював на Полтавщині. Нині в області плідно працюють тисячі педагогів, серед яких багато новаторів і великих майстрів своєї справи. Віддане служіння дітям, упровадження новітніх технологій навчання, творча праця педагогів заслуговують на повагу і пошану із боку суспільства та держави. У зв'язку із цим Полтавська обласна рада ініціює заснування Полтавської обласної премії імені А. С. Макаренка для педагогічних працівників.

**Засновник Полтавської обласної премії імені А. С. Макаренка** – Полтавська обласна рада.

**Основна мета Полтавської обласної премії імені А. С. Макаренка** – сприяти розвитку вітчизняної освіти, утверджувати авторитет педагога в суспільстві, спонукати педагогічних працівників до творчої праці.

**Дата вручення премії** – День працівників освіти (щорічно).

Полтавська обласна премія імені А. С. Макаренка присуджується педагогічним працівникам, які мають стаж педаго-

гічної (науково-педагогічної) роботи не менше 10 років і мають такі здобутки:

- ♦ особливі успіхи у справі навчання та виховання молоді, утвердження національних і загальнолюдських цінностей, забезпечення якісної освіти;

- ♦ розробка та впровадження нових технологій освіти, сучасних методів і методик навчання;

- ♦ створення методичного та матеріально-технічного забезпечення навчально-виховного процесу (підручники, посібники, електронні засоби навчання тощо);

- ♦ поширення передового педагогічного досвіду серед освітян;

- ♦ створення умов для здобуття якісної освіти дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, особами, котрі потребують корекції фізичного та розумового розвитку;

- ♦ ефективне керівництво закладами освіти, управлінські та організаційні новації;

- ♦ вагомий внесок у розвиток теорії і практики сучасної педагогічної науки.

**Номінації Полтавської обласної премії імені А. С. Макаренка:**

- 1) загальноосвітні заклади;
- 2) професійно-технічні заклади;
- 3) дошкільні заклади;
- 4) позашкільні установи;
- 5) вищі навчальні заклади першого, другого рівня акредитації;
- 6) вищі навчальні заклади третього, четвертого рівня акредитації.

У кожній номінації може бути присуджена тільки одна премія. Премія присуджується педагогічним працівникам, які працюють в освітніх та виховних закладах (установах) на території Полтавської області. Особи, яким Полтавська обласна премія вже була присуджена, повторно на її здобуття не висувуються. Премія не може бути присуджена посмертно.

**Розмір Полтавської обласної премії імені А. С. Макаренка** – 2000 гривень у кожній номінації. Розмір премії може бути переглянутий у зв'язку із інфляцією.

**Організаційний комітет** із присудження Полтавської обласної премії імені А. С. Макаренка затверджується щорічно розпорядженням голови Полтавської обласної ради. Організаційний комітет розглядає надані документи і матеріали, які засвідчують внесок номінантів у забезпечення якісної освіти та виховання молоді. Переможці визначаються таємним голосуванням членами оргкомітету (у кожній номінації окремо).

Головою оргкомітету є голова Полтавської обласної ради. Голова оргкомітету скеровує загальну діяльність організаційного комітету, призначає дату засідання та проводить засідання оргкомітету, здійснює вручення Полтавської обласної премії імені А. С. Макаренка.

Секретар оргкомітету проводить підготовчу роботу до проведення засідань оргко-

мітету, сповіщає членів оргкомітету про дату засідання, забезпечує вчасне надання членам оргкомітету для ознайомлення документів і матеріалів номінантів.

Голова і секретар оргкомітету підписують протокол засідання організаційного комітету та несуть особисту відповідальність за дотримання вимог цього Положення.

**Організаційний осередок Полтавської обласної премії імені А. С. Макаренка** – Головне управління освіти і науки Полтавської обласної державної адміністрації (36000, Полтава, вул. Котляревського, 20/8, тел./факс (0532) 7-32-13, 7-32-04).

Документи та матеріали номінантів подаються до організаційного осередку до 30 травня (щорічно).

Після 30 травня (щорічно) організаційний осередок передає документи та матеріали номінантів членам організаційного комітету для попереднього ознайомлення.

Голова управління освіти і науки Полтавської обласної державної адміністрації забезпечує оголошення в засобах масової інформації порядку та термінів подання документів і матеріалів на здобуття Полтавської обласної премії імені А. С. Макаренка; здійснює облік лауреатів Полтавської обласної премії імені А. С. Макаренка (електронна база даних, альбом або інші форми обліку).

**Порядок висунення кандидатур на здобуття Полтавської обласної премії імені А. С. Макаренка.** Висунення кандидатур на відзначення Полтавською обласною премією імені А. С. Макаренка проводиться до 15 травня поточного року за місцем роботи претендента із забезпеченням гласності та демократичної процедури голосування. Клопотання про присудження Полтавської обласної премії імені А. С. Макаренка порушуються перед Полтавською обласною радою трудовими колективами, де працюють претенденти. Претенденти також можуть бути підтримані міськими та районними відділами освіти, Полтавським обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти імені М. В. Остроградського, районними та селищними радами, державними органами (установами), громадськими організаціями.

**Претенденти на здобуття Полтавської обласної премії імені А. С. Макаренка подають до організаційного осередку:**

1) клопотання на ім'я голови обласної ради від трудового колективу, завірене підписом керівника та печаткою закладу, про висунення кандидатури на здобуття премії (у клопотанні чітко зазначається, у якій номінації висувається кандидатура);

2) довідку-подання з установи, де працює претендент (у довідці висвітлюється педагогічна (науково-педагогічна) діяльність та перераховуються здобутки номінанта, які є підставою для присудження премії; довідка-подання не повинна перебільшувати 3-х сторінок формату А4);

3) листи (клопотання) на підтримку претендента з інших органів, установ та організацій, а також від визначних діячів освіти та науки (якщо такі листи є);

4) копію паспорта;

5) копію ідентифікаційного коду;

6) матеріали, що засвідчують здобутки претендента у певній номінації відповідно до вимог цього Положення (посібники, підручники, відзнаки, статті у пресі тощо).

**Процедура вручення Полтавської обласної премії імені А. С. Макаренка.** Вручення Полтавської обласної премії імені А. С. Макаренка відбувається публічно за участі освітян області та представників широкої громадськості на урочистостях до Дня працівників освіти із висвітленням у засобах масової інформації.

**Фінансування** Полтавської обласної премії імені А. С. Макаренка здійснюється із обласного бюджету.

*Підготував Козлов О.Є.*

*Стаття надійшла в редакцію 10.10.2011 ■*

*Бібліографічний опис цієї статті:*

*Учетверте вручено Полтавську обласну премію імені А. С. Макаренка // Постметодика. – 2011. – № 3(100). – С. 61–64.*

## ПРАВИЛЬНИЙ ISSN

У номерах 2 (86), 2009, 3 (87), 2009, 4 (88), 2009, 5-6 (89-90), 2009, 7 (91), 2009, 1 (92), 2010, 2 (93), 2010, 3 (94), 2010, 4 (95), 2010, 5 (96), 2010, 6 (97), 2010, 2 (99), 2011 журналу "Постметодика" на обкладинці допущено помилку в міжнародному стандартному номері періодичного видання ISSN (1815-1394). Правильним є номер 1815-3194.

*Редакція "ПМ"*

**Цікаво знати:** Система ISSN була прийнята як міжнародний стандарт ISO 3297 в 1975 р. та оновлена у 2007 р. ISSN може отримати будь-яке періодичне видання (публікація, випущена у послідовних частинах, що має числові або хронологічні позначення без зазначеного кінця виходу). Це може бути газета, тижневик, журнал, щорічник, а також електронна публікація (компакт-диск, веб-сайт). Для різних версій публікацій (друковане видання, компакт-диск, веб-сайт) необхідно отримати окремий номер ISSN, навіть якщо однаковий заголовок. Номер ISSN надається Міжнародним центром ISSN або Національним центром ISSN безкоштовно.

*За матеріалами веб-сайту  
<http://www.issn.org/>*

## НАШІ АВТОРИ

**Бондар Тетяна Олексіївна,**  
кандидат філософських наук, виконувач  
обов'язків доцента кафедри філософії і  
економіки освіти ПОІППО

**Зелюк Віталій Володимирович,**  
кандидат педагогічних наук, ректор, завідувач  
кафедри менеджменту освіти ПОІППО

**Щенко Лариса Миколаївна,**  
методист центру педагогічних інновацій та  
інформації ПОІППО

**Клепко Сергій Федорович,**  
доктор філософських наук, доцент, проректор з  
наукової роботи, завідувач кафедри філософії і  
економіки освіти ПОІППО

**Лисенко Микола Андрійович,**  
директор Тарасівської ЗОШ І-ІІІ ступенів  
Гребінківської районної ради Полтавської  
області

**Мирошниченко Володимир Іванович,**  
кандидат педагогічних наук, доцент, начальник  
Головного управління освіти і науки  
Полтавської облдержадміністрації

**Нізовцев Анатолій Володимирович,**  
кандидат педагогічних наук, старший викладач  
кафедри видобування нафти і газу та геотехніки  
Полтавського національного технічного  
університету імені Юрія Кондратюка

**Новак Олег Олександрович,**  
виконувач обов'язків доцента кафедри  
педагогічної майстерності ПОІППО

**Удовиченко Ірина Віталіївна,**  
кандидат педагогічних наук, проректор з  
навчально-методичної роботи Сумського  
обласного інституту післядипломної педагогічної  
освіти

**Федій Ольга Андріївна,**  
доктор педагогічних наук, професор, завідувач  
кафедри початкової і дошкільної освіти  
Полтавського національного педагогічного  
університету імені В. Г. Короленка

**Хілліг Гьотц,**  
Dr. phil. habil., приват-доцент історії педагогіки  
Марбурзького університету, керівник  
лабораторії "Макаренко-реферат", віце-  
президент Міжнародної Макаренківської  
асоціації, іноземний член Національної академії  
педагогічних наук України (Київ) та Російської  
академії освіти (Москва)

**Шейко Сергій Володимирович,**  
кандидат філософських наук, професор,  
завідувач кафедри філософії психології та  
педагогіки Полтавської державної аграрної  
академії

*На 1 стор. обкладинки: Колаж "Остроградський і су-  
часність". Автор: Олена Зелюк. Два Остроградських  
(молодий та у зрілому віці) символізують ідеї ви-  
датного вченого і розвиток цих ідей у наш час.*

*На 3 стор. обкладинки: Катерина Горбач,  
студентка Полтавської державної аграрної академії,  
переможниця Всеукраїнської олімпіади з  
математики, перша віце-міс конкурсу "Красуня  
Полтави-2010". Фото з сайту  
<http://exo.in.ua/?page=new&id=14334>*



## CONTENTS

### OSROGRADSKI AND MODERNITY

---

#### PHILOSOPHY OF EDUCATION

Knowledge Representation and Content of Education.  
*S.Klepko*

---

#### UKRAINIAN CIRCE

Ostrogradski and Modernity.  
*V.Zeliuk*

---

#### A PERSON IN THE MOTION

Outstanding Expert In Makarenko's Works: Essay  
About Gotz Hillig.  
*T.Bondar*

After 33 Years Separation He Came Back To His  
Native Land (the 85-th Anniversary of P.M.Scherban).  
*S.Sheiko*

---

#### PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES

Peculiarities of Teachers Training In the Context of  
Work With Gifted Youth.  
*I.Udovychenko*

Implementation of Aesthetotherapy In Work of Mod-  
ern Teachers.  
*O.Fediy*

Formation of Safe Behavior of Adolescents Using "Giv-  
ing Alternative" Approach.  
*O.Novak*

Construction of the School of Tradition In the Poltava  
Region.  
*M.Lysenko*

Professional Training of the Future Engineers In Tech-  
nical University.  
*A.Nizovtsev*

---

#### MANAGEMENT OF EDUCATION

Teacher's Self-Education Activity In the Context of  
Self-Oriented Education.  
*V.Myroshnychenko*

---

#### RETROMETHODS

On the Way to Scientific Biography of A.S. Makarenko  
*G.Hillig*

---

#### REFERENCES

"Pestalozzi" Programme: How to Participate?

*L. Ishchenko*

Makarenko Regional Prize: the Fourth Award.



## Ціль на вершину - попадеш на середину

Г. Сковорода

ДОВІДКА «ТМ»: ПОСТ... (лат. *POST* — *DANI, ZA, TIKAJ*) — префікс, що означає наступність.

**ПОСТМЕТОДИКА** — це журнал Полтавського обласного інституту післядипломної (постдипломної) педагогічної освіти, адресований усім, хто виховує і вчить, вчиться чи любить освіту або просто цікавиться проблемами школи.

**ПОСТМЕТОДИКА** — це журнал, який прагне розвивати «ДАЛІ» методики полтавських педагогів: Г. Сковороди, Я. Козельського, І. Котляревського, М. Остроградського, В. Короленка, П. Юркевича, А. Макаренка, Г. Ващенко, О. Астряба, В. Сухомлинського.

**ПОСТМЕТОДИКА** — це журнал, який бажає виразити те, що знаходиться «ЗА» методикою й акумулювати в собі новий досвід хоча й однієї, але надзвичайно важливої верстви нашого суспільства — батьків і педагогів.

**ПОСТМЕТОДИКА** — це журнал про те, що потрібно вчителю «ПІСЛЯ» вузівської методики — таємниці його особистісного знання та фаху, які не віднайти в численних методичних книжках.

**ПОСТМЕТОДИКА** — це журнал, який спільно з усією педагогічною громадою вирішує, що є знання, і шукає тих, хто знає, що дає можливість це вирішувати.

**ПОСТМЕТОДИКА** — це журнал, що прагне вчити вміння читати і слухати, вміння жити і робити справу.

**ПОСТМЕТОДИКА** — це журнал, несумісний з уявленням про сучасну педагогіку як мішанину різномірних елементів у шкільній навчальній програмі — економіки та еротики, електроніки та східної містики, латини та біоенергетики, астрономії та астрології, щоб відразу одержати прищестя нової ери й Апокаліпсису.

**ПОСТМЕТОДИКА** — це журнал перш за все не пісний, а тому в ньому змішуються жанри і стилі мовлення, з іронією підкреслюється нестабільність і умовність усіх методичних систем і педагогічних технологій.

**ПОСТМЕТОДИКА** — це журнал не антиметодики, бо неможливо відкинути методику як розділ педагогіки, а журнал, який відмовляється від методик, що нівелюють особистість та орієнтовані на так званого "середнього" учня.

**ПОСТМЕТОДИКА** — це журнал з єдиною стратегією: на базі плюралізму педагогічних ідей та концепцій відшукувати суть чужого досвіду, передавати його нашим читачам у тісному поєднанні з усіма фактами життя Полтавщини, з її місцевими й національними традиціями.

**ПОСТМЕТОДИКА** — це журнал, який не лише констатує розлад концептуальних структур, що визначали методику недалекого минулого, але й бачить у цьому шанс нового: різноманітність конкретних педагогічних технологій, конкуренцію різних парадигм педагогічної творчості.

**ПОСТМЕТОДИКА** — це журнал, який усвідомлює, що ми всі опинилися в тому пункті історії педагогіки, коли в ній стали можливими радикальні зміни, про які заявлено в державній національній програмі "Освіта "УКРАЇНА ХХІ СТОЛІТТЯ", і можливість ця тісно пов'язана з **ПОСТМЕТОДИКОЮ**.

Те, що робиться сьогодні, — це питання досвіду і **МЕТОДИКИ**.

Те, що може робитися, — це питання **ПОСТМЕТОДИКИ**.

*Кожний свідомий громадянин мусить матеріально й духовно підтримувати свої рідномовні журнали як головні двигуни наукового вивчення й збільшення рідної мови.*

**Іван Огієнко**

Для отримання "Постметодики" поштою у 2011 році достатньо оформити передплату журналу (вартість одного комплексу (6 номерів) на рік - 120.00 грн) у будь-якому поштово-відділенні.

Передплатний індекс у всукраїнському каталозі періодичних видань - 98670.

Редакція "ТМ"

Журнал призначається для

Для всіх ціна вільна, а для Вас